

BOETHIUS: **FILOSOFIE UTĚŠITELKA**

Votobia, Olomouc, 1995

Úvod

Boethius se narodil asi roku 470 po Kristu. Pocházel prý ze slavné římské rodiny Fabiů, Nepřemožených, odtud Anicius, nebo Manliů, jejíž jeden člen, Titus Manlius, podle pověsti dobyl v boji s nepřátelským vůdcem jeho zlatého řetězu a proto měl čestný titul Torquatus. Brzy však osiřel a byl vychováván v domě ctihodného senátora Symmacha. Pečlivý pěstoun se postaral, aby se jeho svěřenci dostalo velmi dobrého vychování a vzdělání.

Boěthius pobyl též, jak se zdá, nějaký čas v Aténách a uměl velmi dobře řecky. Zájem o vědy, zejména pak filosofii a politiku, byl u něho veliký. Aby posloužil svým krajanům, napsal několik učebnic z různých vědních oborů a překládal z Platona i Aristotela. Hudba a počtářství byly jeho oblíbené zábavy.

Rodinný život Boěthiův byl šťastný a klidný. Po smrti své choti Elpidy (Naděje) oženil se s dcerou svého dobrodince Symmacha Rustinianou a měl s ní dva syny, Symmacha a Boěthia, oba zdárné a nadané jinochy, kteří upřímně a věrně lnuli k rodičům.

Jeden ze starých životopisců pokusil se též vyložit Boěthiovo jméno, zvláště nápadné množstvím příjmení. Po vzoru staré římské šlechty dávala prý se synům jména jako dobrá znamení, jednak aby se poznával jejich původ, jednak aby se jimi napřed naznačovalo, jací asi budou. Anicius prý se jmenoval, pocházející z rodu Nepřemožených Fabiů (anikos, nepřemožený), Manlius se nazýval po slavném Titu Manliovi Torquatovi, jehož pověst velebila jako statečného bojovníka, Severinus podle soudcovské přísnosti (severus, přísný) nebo též že prý vytrval v učení (perseverare, vytrvat), konečně Boěthius, slovo řeckého původu, znamená pomocník, ježto mnohým pomáhal.

Řídě se radou Platonovou, aby se filosofové účastnili státní správy, neváhal věnovat se i politické činnosti a došel v ní velikého uznání. Tehdejší pán Itálie, gótský král Theodorich, propůjčil mu jako odměnu za jeho zásluhy několikrát vysoký státní úřad a jmenoval jej magister officiorum, náčelníkem veškeré úřední služby státní. Avšak tento vysoký úřad mu přinesl více utrpení než radosti. Ocítal se totiž často ve sporu s gótskými veličinami, zejména mocnými pány Konigastem a Triggwillou, protože jako věrný Říman, kde mohl, ujímal se svých krajanů. Tak se mu podařilo např. zachránit bývalé konzuly Paulina a Albina od potupné smrti. Mocní dvořané se mu za to mstili. Nastrčili dva udavače, Basilia a Opiliona, kteří Boěthia nařkli z velezrady.

Zdá se, že jejich obvinění nebylo zcela bez podstaty, ježto upřímný vlastenec, pobízený i tchánem Symmachem, asi potají podporoval snahy národní římské strany, toužící po spojení s říší byzantskou.

Boëthius byl uvězněn. Ve vězení velmi trpěl. Hledaje útěchy obrátil se ke své věrné družce filosofii a napsal pojednání o útěše z filosofie, jehož překlad podáváme českému čtenáři. Ač byl křesťan, neposiloval se svou vírou, ba v celém spisku se ani slovem nezmínil ani o Kristu ani o jeho učení. Jen filosofie mu měla zjednat úlevu. Platon a Aristoteles byli hlavní sloupy, o které se chtěl opřít, aby nepadl pod tíhou osudu. Rozmlouvá se zosobněnou Filosofii, která jej těší a slibuje mu, že ho nakonec dovede po své cestě do jeho pravé vlasti.

R. 524 byl jako jeho tchán Symmachus popraven. Nebylo mu dopřáno se obhájit. Byl prý slavně pochován v hrobce chrámové v Pavii a okolní obyvatelstvo ho ctilo jako světce Severina. Z několika náhrobních nápisů, které se ze středověku zachovaly, uvádím aspoň jeden.

Běda! Neblahý miláček smrti, kam to jen zašel?

Všechno, co zrodilo se, k zániku pospíchá již.

V tomto náhrobku tísnivém, aj, zde Boëthius leží;

veliký zajisté muž, veleben stále jen bud'!

Moudrost jej nad všechny chovance zkrásnila,
povznesla výše,

Bůh sám vybral si jej za velkou ozdobu svou.

Stal se konsulem on i oba dva synové spolu,
v Římě na odiv všem, skvostného divadla lesk.

Po celé Evropě šíří se učení jeho a hlásá,
jak byl šlechetný muž, proslulý že to byl duch.

Vždyť nám z řečtiny předvedl umění logicky
myslit.

Katolické víře vydal svědectví pravé;
nás pak vzdělává též, kdekoli hudba jen zní.

Falešný udavač žaloval na něho u krále sama,
v Pavii staroušek žil, vyhnanecem v tom městě
byl.

Zármutek plašil skládaje sobě poučnou knížku;
potom jej zasáhl meč, v zápětí opustil svět.

Věnuj mu bratrskou vzpomínku, jiní zas
vzpomenou tebe;

vypros mu v modlitbách to, po čem ty
toužívaš sám!

Jeho spisek, Filosofie utěšitelka, má pět knih. Prozaické úvahy jsou zpestřeny kratšími básněmi, které sice nevynikají nad prostřednost, zato však pomáhají pochopit postup myšlenek. Základem jeho úvah je idea Boha. Bůh je nejdokonalejší jedno, samo v sobě naprosto ucelené, soběstačné. Je věčný, ale tuto věčnost nesmíme měřit podle let, nýbrž vnitřní jeho jednotou a jednoduchostí. Věčnost záleží v tom, že Bůh vidí stále jako nepomíjející přítomnost vše, co se děje, co se stalo a co se ještě stane. Proto je i vševědoucí a boží prozřetelnost není tedy v podstatě než stálá všudypřítomnost. Z Boha vzaly počátek a původ všechny věci na světě. Po Bohu, který jediný má intelligentiam, to jest čistý rozum, přijde člověk s nižším, lidským rozumem (ratio), za ním bytosti způsobilé představování

(imaginatio) a konečně jako poslední živočichové jsou ti, kteří mají jen smysly, způsobilé k vnímání smyslovému (sensus), tedy nejnižšímu projevu duševního života. Tělo je vězení duše; dokud je v něm duše zavřena, je slabá a nemůže se povznést výše. Ale proto se má každý činit, aby ze sebe stříšl pouta těla; má se snažit vzlétnout a přiblížit se tomu, koho znal, než se objevil na světě s tělem. Protože Bůh je nejvyšší dobro a všechno touží po dobru, také člověk se snaží dospět k tomuto cíli. Jenže ho při tom zavádí omyl z pravé cesty; předstírá mu jako pravé dobro to, co je dobro jen zdánlivé. Úkol pravého filosofa jest poznat tento klam a vyhnout se mu. Je to možné, neboť, ač boží prozřetelnost předvídá napřed vše, co se stane, není to předvedění nijak známkou nutnosti událostí budoucích. Zbývá ještě dost místa svobodné lidské vůli, na níž záleží, zda chceme žít řádně čili nic. Naděje a modlitba jsou člověku velmi dobré opory v jeho boji s vezdejším světem. Kdyby jich nebylo, padl by na lidský život těžký soumrak bezútěšnosti. Nakonec volá:

"Odpírejte neřestem, pěstujte ctnosti, těšte se dobrou nadějí a vysílejte k nebi pokorné modlitby! Nechcete-li před tím vědomě zavírat oči, máte mnoho naléhavých důvodů žít řádně a šlechetně, poněvadž jste stále na očích soudci vševidoucímu."

Boëthiův význam v dějinách římského písemnictví a kulturním životě evropského lidstva není malý. Ušlechtilý obsah jeho spisku zjednáva mu trvalou památku. Další jeho zásluha je, že seznamoval středověk s antickou filosofií; snažil se to udělat poctivě a zajímavě. Vývody podávané v Útěše nejsou sice hluboké brázdy nové filosofie, zato poctivá snůška všeho, co z antických filosofických soustav bylo nejživotnější a je ještě stále účinné. Že jeho dílko nebylo nadarmo, je zřejmé zejména z živého ohlasu, který provázal tuto knížku, jež byla oblíbenou četbou daleko do nové doby.

V českém písemnictví si poprvé vybral Boëthia a malou ukázkou z překladu uveřejnil Dominik Kinský v ČČM 1883. Potom zůstal nepovšimnut, až po téměř padesáti letech přeložil Boëthiovo pojednání O útěše filosofie dr. Felix Hanoušek, jehož překlad vyšel ve Vzdělávací knihovně katolické jako její VIII. svazek r. 1930. Ale překlad zapadl nějak docela bez ohlasu. Vždyť ho neuvádí ani univ. prof. dr. Ferd. Stiebitz v Stručných dějinách římské literatury, které vyšly r. 1938! V nakladatelství B.

H. byl chystán již dávno a není pochyby, že při známé oblibě této sbírky bude mít úspěch.

Překládal jsem z vydání Anicii Manlii Torquati Severini Boëthii, Philosophiae Consolationis LL V., které uspořádal Rud. Peiper v Lipsku r. 1871.

V Praze v říjnu 1941.

Josef Hruša

PRVNÍ KNIHA

ÚVOD. FILOSOFIE LÉKAŘKOU.

PŘÍČINY BOÓTHIOVA PÁDU. SVĚT NENÍ ŘÍZEN NÁHODOU, NÝBRŽ BOŽSKÝM ROZUMEM. NESPRÁVNÉ DOMNĚNKY KALÍ SPRÁVNÝ NÁZOR.

I.

Já, který kdysi jsem horlivě skládal veselé písně,
v zármutku plačtivé, ach! nářky jen zpívati
mám.

Zdrásané Musy mi samy, hle, diktují, co bych
měl psáti,

při tom mi upřímných slz líce již svlažuje
proud.

Žádná hrůza nemohla přemoci Kamény tyto,
pevně se rozhodly hned na cestě provázet nás.

Sláva bujarého kdysi a šťastného mládí -
těší nyní již můj, smutného stařečka, los.

Neštěstím stáří zrychlilo kroky, a než se kdo
nadál,

bolest přiměla čas, aby se naplnil spíš.

Předčasných šedin plíseň temeno hlav mé
kryje,

zesláblo tělo a pleť chvěje se uvadlá též.

Šťastní jsou lidé, když smrt se buď neplete do
blaha žití,

nebo když volána jsouc přispěchá ukončit bol.

Běda však, kdykoli odvrací hluché od bídých
uší,

nechce ukrutná jim zkrátiti slzavou pouť.

V době, kdy osud mi dopřával klamného blaha,
neblahá hodina, div nesklála do hrobu mne.

Nyní, když chmurami zastřel si šálivou tvář svou,
přede nevděčnou nit života mého zas dál.

Proč jste mne, přátelé, v životě tolikrát nazvali
šťastným?

Kdokoli upadl, stál na slabých základech jen.

Když jsem takto mlčky u sebe uvažoval a slzavé nářky zapisoval
rydlem, zdálo se mi, že nade mnou stojí žena s velmi ctihodným
obličejem, že jí planou oči a jsou pronikavější než oči

obyčejného člověka. Její pleť byla živá a nesmírně svěží, ač žena
byla tak letitá, že by jí nikdo naprosto nepovažoval za ženu naší
doby. Postava byla vzrůstem dvojí: neboť brzy se omezovala na

běžné lidské rozměry, brzy se zase zdálo, že se temenem hlavy
dotýká oblohy. Kdykoli pozdvihla hlavu ještě výše, pronikala i
samou oblohou a ztrácela se divákovu zraku. Její roucho bylo

z velmi tenkých vláken, jemné umělecké dílo, látka nezničitelná.
Jak jsem se potom dověděl přímo od ní, sama si je ručně utkala.

Jeho zevnějšek, jak tomu bývá u zakouřených obrazů, halila
nějaká, jakoby mlhová rouška zanedbané starožitnosti. Na dolním
okraji roucha bylo vetkáno P a na horním se četlo vetkané Q.* Na

obě tato písmena byly v látce zřejmě vyznačeny jakési stupně
jakoby schody, po nichž se mohlo vystupovat zdola nahoru. Přece
však potrhaly to roucho ruce nějakých násilníků, a každý si
odnesl urvaných kousků, co mohl. V pravé ruce držela knížky a
v levé ruce žezlo.

Když viděla, že u našeho lůžka stojí básnické Múzy a že mi
diktují nářikavá slova, poněkud zneklidněla a v očích jí zaplál

divoký oheň. "Kdo, prosím, kdo sem pustil k tomuto nemocnému tyhle prodejné herečky, které jeho nemoc nejen neléčí žádným lékem, nýbrž naopak ještě živí sladkými jedy? Vždyť ony to jsou, které neplodnými ostny vášní maří plodné osení rozumu, slibující bohatou žeň, a lidskou mysl zvykají nemoci, místo aby ji nemoci zbavovaly! Ovšem, kdyby vaše lichotky lákaly na scestí někoho docela všedního, jak bývá zpravidla váš obyčej, řekla bych, že se to spíše může snášeti. Neboť u takového člověka by nijak nebylo poškozováno naše dílo. Ale tohohle muže, odkojeného vědou elejskou a akademickou?* Než klid'te se raději, svůdkyně, až k smrti sladké a nechte mne, abych jej ošetřovala a léčila svými Múzami."

Zarmoutil se onen sbor napadený těmito slovy; sklopily oči a s uzarděním - byl to zřejmě projev studu - smutně překročily práh. Já však, jehož zrak byl slzami zkalen, takže jsem nemohl rozeznat, kdo je tato žena, tak velitelsky přísná, užasl jsem a upřev oči k zemi, čekal jsem, ani nedutaje, co bude dělat dále. Tu ona přistoupivši blíže sedla si na samém okraji lůžka a dívajíc se mi upřeně do obličeje žalem zatíženého a zármutku sklopeného k zemi, zakvílela nad zmatkem v mé duši těmito verši:

II.

"Běda! Jak slabý je duch po střemhlavém pádu do hlubin! Opustiv vlastní své světlo, v temno vnější pospíchá, kdykoli pozemským váním zmnoženy škodlivé starosti nesmírně vzrostou. Tomuto bývalo přístupno nebe. Chodíval volný po nadzemských stezkách. Díval se v světlo rudého slunce, zkoumal též vyhaslou lunu, dovedl spočítat oběhy těkavých planet - každá ta hvězda má jinou nějakou dráhu - sevřít je vítězně v okovy určených čísel. Věděl, proč bouřlivé větry znepokojují hladinu moře a která že otáčí síla vesmírným světem, nebo proč krvavé slunce z východu spěje zapadnout v hesperskou náruč.

Co dává na jaře přírodě vláhu a teplo, aby půdu zdobila záplavou růží. Kdo činí, aby se po létě úrodný podzim naléval těžkými hrozny. Pátral a zkoumal. Vykládal skryté příčiny zrodu i zánik. Nyní zde leží. Vyhaslo rozumu světlo. Na šíji visí mu těžké okovy, jejichž váha mu sehnula hlavu. I obličej sklání do prachu. Dívat se musí jen na hloupou zemi.

Avšak je již čas léčit, nikoli naříkat." Potom se na mne zadívala plnýma očima: "Jsi-li ten, jenž odkojen byl kdysi naším mlékem a vychován naší živnou vědou, vyspěl jsi v statného muže silného ducha? Přece jsme ti opatřili takovou zbraň, která by tebe byla chránila a činila nepřemožitelným, kdybys jí nebyl sám napřed odhodil! Poznáváš mne? Proč mlčíš? Ze studu či z ohromení jsi oněměl? Přála bych si raději, aby to bylo ze studu, jenže

vidím, že tě ohromil úžas!" A protože viděla, že stále nejen mlčím, nýbrž že jsem nadobro ztratil řeč a jsem jako němý, položila lehce svou ruku na mou hrud' a pravila: "Není nebezpečí. Má jen letargii, nemoc společnou všem s pomatenou myslí. Na sebe trochu pozapomenul, ale snadno se rozpomene, jen co mne pozná. Aby byl s to, utřeme mu trochu oči, zatemněné mrakem smrtelných starostí." Po těchto slovech si složila roucho a cípem mi vysušila oči zvlhlé pláčem.

III.

Když pak se roztrhla noc a mrákoty zase mne přešly,

vrátil se očím mým též dřívější bystrosti lesk.

Jako když severozápadní víchř nakupí mraky,

dešťových oblaků val hrozivě nad hlavou ční,

slunce se skryje, však na nebi ještě nevyšly

hvězdy,

shora snáší se noc, řítí se na zemi tma,

jestliže z trácké jeskyně puštěný severák zduje,

zažene důtkami mrak, vyprostí zavřený den,

najednou vyskočí jakoby vymrštěn Foibos

a užaslé oči

oslní sluneční blesk, paprsků míhavá zář.

Právě tak, sotva se rozprchly chmury zármutku, nabral jsem

z plných plic dechu a soustředil jsem zase pozornost na to, abych

poznal lékařčin obličej. Jak jsem tedy na ni upřel oči a zadíval

se jí do tváře, poznávám, že znova vidím svou kojnou, živitelku,

se kterou jsem se před lety stýkal doma jako jinoch, Filosofii. I

pravím: "Copak že jsi přišla do těchto pustin našeho vyhnanství,

ó, učitelko všech ctností, sestoupivši z nebeského prahu? Či snad

proto, abys i ty, nařčená nepravým obviněním, byla pronásledovaná

jako já?" - "Snad bych tě, chovanče, neopustila a proč bych se

nerozdělila s tebou o břímě, které bylo na tebe uvaleno

z nenávisť ke mně, abychom měli společný úkol? Filosofie přece

nesměla opustit nevinného na jeho pouti a nechat ho bez průvodu.

Že bych se bála nařčení, které by na mne mohlo padnout, a hrozila

se toho, jako by to bylo něco nového? Myslíš, že je to nyní

poprvé, co nešlechtní lidé vyhrožují moudrosti a uvádějí ji do

nebezpečí? Což jsme již za starých časů, ještě před tím, než žil

naš Platon, nevedli často těžké boje s nerozvážnou pošetilostí?

Což za jeho života jeho učitel Sokrates nedobyl s mou pomocí

vítězství nad nespravedlivou smrtí? Když potom chtěl jeho

dědictví uchvátit dav epikurejců a stoiků, a též ostatní se

snažili každý sobě něco urvat, mne hlasitě protestující a

vzpírající se odvrátili jako část kořisti, roucho, které jsem si

svými rukama utkala, potrhali, popadali z něho aspoň cáry a

odešli domnívající se, že jsem se jim poddala všecka. Protože se

zdálo, že jsou u nich jakési známky našeho způsobu žití,

považovali je nerozumní lidé za mé přátele a tento omyl davu

nezasvěcených některé z nich zahubil. Jestliže nic nevíš

o Anaxagorově vyhnanství, ani o jedu, který usmrtil Sokrata, ani

o Zenonově mučení, neboť to jsou cizinci, mohl bys znát aspoň

Kanie* a Seneky a Sorany, jejichž památka je ještě docela čerstvá

a též slavná. Nezahubilo je nic jiného než to, že byvše vychováni a vzděláni v našich vědách, zušlechťujících povahu, byli zřejmě zcela cizí snahám a zálibám nešlechetných lidí. Nemusíš se tedy vůbec diviti, že jsme v tomto víru života štváni vichřicemi okolo nás burácejícími, když je naše hlavní snaha co nejméně se líbit nejhorším. Těch je sice zástup velmi početný, ale můžeme ho klidně nedbati, poněvadž ho neřídí žádný vůdce, nýbrž jsou zmítáni jen omylem, nerozvážně a na různých místech zuřícím. Jestliže se přece někdy na nás sešikují a prudčeji zaútočí, naše vůdkyně stáhne svá vojska do hradu, kdežto oni se budou zabývatí jen slíděním po neužitečných zavazadlech, aby se jich zmocnili. My se jim však shora vysmějeme, uchvatitelům trestek právě nejlacnějších, jsouce zcela bezpečni před každým šíleným zmatkem a chráněni tak pevným náspem, kam proniknout nesmí hloupost sebeprudčeji útočící.

IV.

Kdo si klidně a vyrovnaně žije,
kdo si podrobil, zkrušil pyšný osud,
správně neštěstí vážil jako štěstí,
může vítězně nosit hlavu vzhůru.
Ten se neleká ani hrozeb moře,
třeba ode dna válí vzduté vlny,
ani plamenů, které s kouřem chrlí
často z rozpuklých jícnu mocný Vesuv,
ani klikaté dráhy ohnivého
blesku do strmých věží bijícího. -
Proč se ubozí bojí krutých vládců,
kteří slabošsky běsní, vztekají se?
Ani naděje neměj ani strachu -
jen tak odzbrojíš hněvy šíleného.
Kdo však zmaten jsa strach má nebo přání,
ježto nestálý, nesamostatný je,
štít svůj zahodil, z místa vytlačen byv,
provaz plete si, na němž bude vlečen.

"Chápeš to," pravila, "a vštěpuješ si to do mysli? Či jsi zcela netečný a rozumíš tomu jako osel lyře? Proč pláčeš, proč se rozplýváš v slzách? Pověz mi to a nezatajuj! Přeješ-li si lékařské pomoci, musíš ukázat ránu." - Tu já sebrav všechny své síly: "Copak je ještě třeba výkladu, což není sama o sobě dost zřejmá krutost osudu na nás zuřícího? Což tě nic nedojímá sám zevnějšek místa?* Je tohle ta knihovna, kterou sis sama v našem domě vybrala jako své nejjistější sídlo? V které jsi často se mnou vysedávala a rozmlouvala o znalostech věcí božských i lidských? Takhle jsem vypadal a tak jsem se tvářil, když jsem s tebou zkoumal přírodní taje, když jsi mi rýsovala dráhy hvězd, když jsi utvářela mou povahu a všechn způsob života podle příkladů nebeského řádu? Takovou tedy nyní mám odměnu za svou poslušnost? Tys přece výslovně uznala za správnou tuto Platonovu myšlenku: ‚Blažené budou státy, budou-li v nich vládnouti muži, bažící po moudrosti, nebo podaří-li se vzbudit v jejich vládcích touhu po moudrosti.‘ Ty jsi ústy téhož muže poučovala, že je proto nutné, aby se státní správy ujímali moudří, aby, svěří-li

se řízení státu lidem nešlechtným a zlotřilým, nevznikla z toho dobrým občanům škoda a záhuba. Řídě se tedy touto autoritou, přál jsem si naučení, která jsi mi v soukromí dávala, uskutečňovati veřejně v činné státní správě. Ty víš - a ví to také Bůh, který tebe vstípl do mysli moudrých lidí - že mne do úřadu nepudilo nic než upřímná snaha starat se o společné blaho všech. Z toho mi vznikaly těžké a nesmiřitelné různice s nešlechtníky, a to, co je známkou svobody svědomí - na obranu práva jsem nikdy nedbal, zda snad neurazím mocné. Kolikrát jsem zakročil proti Konigastovi, když se chystal vrhnout se na majetek právě nejslabších lidí, kolikrát jsem odvrátil Triguillu, správce královského domu, od počatého nebo již zcela připraveného bezpráví, kolikrát jsem svým vlivem zachránil před nebezpečím nešťastníky, které netrestaná barbarská lakota stále sužovala nekonečnými pomluvami! Mne nikdy nikdo nestrhl od spravedlivosti ke křivdě! Zkázu majetku obyvatelů provincie, způsobenou jednak soukromým lupičstvím, jednak též státními daněmi, nesl jsem právě tak těžce jako ti, kdož ji přímo trpěli. Když v době krutého hladu ohlášený již těžký a neúprosný hromadný výkup hrozil zničit provincii Kampanii nedostatkem obilí, pustil jsem se pro obecné blaho do zápasu s vojenským náčelníkem a s královským vědomím jsem po tuhém boji dokázal, že výkup nebyl nucený. Bývalého konzula Paulina, na jehož majetek si dvorští psi dělali naději a v ctižádostivé úlisnosti již jej málem sežrali, odtrhl jsem těm šelmám od samého chřtánu, již rozevřeného. Aby bývalého konsula Albina nestihl trest pro žalobu, o které již vlastně bylo rozhodnuto napřed, vzepřel jsem se tomu, třeba jsem tím vzbudil nenávist udavače Cypriana.

Je již dosti zřejmé, že jsem proti sobě nahromadil veliké nepřátelství. Ale byl bych měl aspoň u ostatních být tím jistější, já, který jsem si z lásky ke spravedlnosti u dvořanů nezachoval nic, co by mi zjednávalo tím větší bezpečnost. Avšak čím udání mne sklátilo? Z udavačů Basilius, kdysi vyhnaný z královské služby, byl tísnivými dluhy dohnán k tomu, aby na nás učinil udání. A když královský rozsudek rozhodl, aby se pro nespočetné a mnohonásobné podvody odebrali do vyhnanství Opilio a Gaudentius, ježto oni dva nechtějíce poslechnouti, utekli se do ochrany svatého domu, když král se o tom dověděl, nařídil, aby byli vyhnáni s vypáleným znamením na čele, jestliže do ustanovené doby neodejdou z města Ravenny. Co ještě by se mohlo přidat k této přísnosti? A přece právě jejich udání na nás toho dne, kdy bylo učiněno, bylo přijato! Co tedy? Zda jsem si toho zasloužil pro své chování? Či snad ty žalobce k tomu opravňovalo jejich předcházející odsouzení? Nic se tedy nezastyděl osud, když již ne proto, že byla žalována nevina, tedy aspoň pro ničemnost žalobců? Než tážeš se, ze kterého zločinu jsme vlastně viněni? Prý jsme chtěli, aby senátu nebylo ubližováno. Přeješ si vědět, jak? Jsme obviňováni, že prý jsme zabránili udavači předložit doklady, kterými chtěl nařknout senát, že se dopustil urážky majestátu. Co tomu tedy, ó, učitelko, říkáš? Co si myslíš? Zapřeme provinění, abychom ti neudělali hanbu? Avšak chtěl jsem to skutečně a nikdy nepřestanu chtít. Přiznáme se? Ale pomine snaha překážet udavači.

Snad nenazvu hříchem přání blaha onomu stavu? Senát sice svými usneseními o mne způsobil, že je to hřích. Avšak nevědomost, která sobě stále lže, nemůže změnit podstatu věci. Rovněž myslím, že ani já nesmím - podle sokratovského výroku - ani zatajit pravdu, ani připustit lež.

Ale o tom, jak se věc vskutku má, rozhodnout svěřuji tobě a soudu moudrých lidí. Vyličil jsem písemně podle pravdy vývoj věci, aby nezůstala potomkům utajena, a zachoval jsem to paměti. Neboť co je třeba říci o nepravém listě, který prý mne usvědčuje, že jsem doufal v římskou svobodu? Tento podvod by pěkně vyšel najevo, kdybychom směli užít přiznání samých udavačů, což bývá při každém soudním jednání nejdůležitější. Neboť ve kterou ještě jinou svobodu se může doufat? A kéž by se mohlo vůbec v nějakou! Byl bych odpověděl slovem Kaniovým. Když mu Gaius Caesar, Germanikův syn, vytkl, že byl zasvěcen do spiknutí proti němu, císaři, pravil: „Kdybych já byl věděl, ty by ses byl nikdy nedověděl!“

V této věci neochromil zármutek našeho ducha do té míry, abych si stěžoval, že bezbožní nastrojili zločinné úklady ctnosti; zato se velmi divím, že dosáhli toho, v co doufali. Snad je to naše lidská vada, že chceme nemravné špatnosti, avšak, může-li každý zločinec útočit na nevinnost vším, cokoli si kdy zamane, a Bůh se na to dívá, je to zřejmá ohavnost. Proto se právem tázal jeden ze tvých dobrých přátel: „Je-li Bůh, odkud je zlo? Avšak odkud je dobro, není-li Bůh?“ Ale dejme tomu, že nebyl hřích, když si zlotřilí lidé, toužící po krvi všech dobrých občanů i samého celého senátu, přáli, abychom byli zničeni také my, které viděli bojovat za dobré občany i za senát. Ale zda jsme si toho zasloužili také od otců senátorů? Pamatuješ se, jak se domnívám, poněvadž jsi mě kdysi sama řídila ve všech mých slovech i skutcích, pamatuješ se, opakuji, jak jsem v Ravenně přes hrozící jisté nebezpečí hájil nevinu senátu jako celku, když král, dychtivý zahubit všecky, chtěl na celý senátorský stav převalit obvinění z urážky majestátu, které bylo vzneseno na Albina. Víš, že v této věci mluvím jen pravdu a že jsem se nikdy nechlubil sebechválou. Kdykoli totiž někdo vychloubaje se svým činem přijímá za odměnu vnější slávu, zeslabuje jaksi vnitřní hodnotu svědomí, které se chváli samo. Ale vidíš, co nakonec stihlo mou nevinnost! Místo odměny za pravou ctnost trpíme jsouce trestáni za vymyšlený zločin. Ke kterému pak činu veřejné přiznání sdružilo soudce k takové shodě v přísném rozsudku, že si ani jednoho z nich neoblomilo pomyšlení na omyl lidského ducha ani na osud všem lidem nejistý? Kdyby se o nás tvrdilo, že jsme chtěli zapálit chrám nebo že jsme chtěli bezbožně povraždit kněze nebo že jsme strojili všem dobrým lidem záhubu, byl by přece rozsudek potrestal přítomného viníka, který se přiznal nebo byl usvědčen. Nyní však na vzdálenost skoro pěti tisíc kroků, nemajíce možnost promluvit a hájit se, jsme odsouzeni k smrti a ztrátě majetku pro trochu upřímné lásky k senátu. Ó, vy, kteří jste si zasloužili, aby nikdo nemohl být usvědčen z podobného provinění! Důstojnost žalovaného činu uznávali i sami žalobci. Aby ji zkalili přimíšením nějakého zločinu, vymyslili si, že prý jsem z nezřízené ctižádostivosti poskrvnil své svědomí zločinem

svatokrádeže. A přece jsi ty, nám vštěpovaná, vypuzovala z našeho srdce všechnu touhu po pozemských statcích a za tvého dohledu nesmělo být v naší mysli pro žádný zločin místo! Vkládala jsi totiž denně do mých uší a do mysli slavný výrok Pythagorův: ‚Následuj Boha!‘ Rovněž se neslušelo, abych sháněl ochranu nejvšednějších duchů já, kterého ty jsi pěstovala k takové výbornosti, že jsi jej činila podobným Bohu. Kromě toho nás chrání ode všeho podezření z uvedeného zločinu i vnitřní život v bezúhonném domě, sbor nejtihodnějších přátel a také tchán,* sám svatý a rovněž úctyhodný svou činností. Ale, ó té bezbožnosti! Oni věří, že ty bys byla schopna tak těžkého zločinu! A právě proto prý jsme byli blízcí tomuto zločinu, protože jsme napojeni tvými naukami a vychováni v tvých mravních názorech. Nestačí tedy jen to, že mně nic neprospěla tvá vážnost, nejsi-li k tomu ještě i ty drásána mou pohanou. Ale věru hromadu našeho neštěstí dovršuje i to, že mínění většiny lidí nepřihlíží k podstatě věci, nýbrž ke konečnému výsledku, a za dobře uvážené považují jen to, co potvrdil úspěch. Tím se stává, že to, co ze všeho první opouští nešťastné lidi, je dobré mínění o nich. Mrzí mne znova připomínat, co se nyní v lidu povídá, jak různě neshodné a mnohonásobné jsou jejich úsudky. Řekl bych jen ještě: Poslední přitěž nepříznivého osudu je tohle: Když nešťastní lidé trpí bez důvodu za nějaké provinění neprávem jim přičítané, věří se, že si zasloužili, co trpí. Také já, zbaven byv všech statků a hodností, připraven o dobré jméno a potupen byv, byl jsem za dobrodiní ještě potrestán. Zdá se mi však, že vidím zlotřilé dílny zločinců rozplývat se v divoké radosti, vidím právě největší ničemy hrozit zase novými podvody s udáváním, vidím, že dobří leží poražení, ježto byli zastrašeni rozsudkem vyřčeným nad námi, zato ohavníci nešlechtní jsou beztrestností podněcováni, aby se odvažovali dalších zločinů, odměnami pak, aby je vykonávali. Bezúhonní lidé však jsou oloupeni o veškerou jistotu; ale nejen to, nemohu se již ani hájit. Proto si ulevím písní:

V.

Ó, hvězdného nebe tvůrce, ty,
jenž na trůně sedíš od věků
a oblohou prudce otáčíš,
též zákonem hvězdy ovládáš,
že někdy jak lunny úplněk
již bratrovi nastavuje tvář
a paprsků jeho chytá zář,
jíž drobnější hvězdy příkrývá.
A jindy se zase zahalí,
když slunce je příliš nablízku.
Chlad s večerem hvězda nese táž,
táž v zápětí dává teplotu,
když pobledlá s sluncem východem
se v jitřenku ráno promění.
Když na podzim listí opadá,
hned krátí se den a světlo též;
když palčivé léto nastane,
hned zrychluje noční doba běh.

Ty střídání dáváš ročních dob;
když severák drsně urval list,
zas přinese nový mírný jih.
Co na podzim seto, zrní, v zem,
to Sirius praží v osení.
Vše podléhá dávným zákonům,
nic neujde povinnosti své
a nade vším vládne vůle tvá.
Jen konání lidské neráčíš
sám řídit podle zásluhy.
Proč vrtkavé štěstí mění se
a nevinné často stíhává
trest, kterému ušel zločinec?
Hle, na stolci sedí zvrhlíci
a vinníci šlapou po lidech,
jichž hlavy jsou svaté. Má to být?
Ctnost v temnotě leží pohřbena,
jas pohasl: spravedlivý muž
je obviněn jako zločinec.
Těm neškodí křivé přísahy,
nic podvody ani lež a klam,
jen třeba je zdobit, přibarvit!
A kdykoli využijí sil
svých, podrobí sobě všemocné
též tyrany, kterých bojí se
i nesmírný zástup poddaných.
Ó, na bídnou shlédni zemi již,
když zákony všeho dění znáš.
Část velkého díla, lidé, my,
jsme osudem štváni bouřlivým.
Buď vládcem nám vlny krotícím,
dej pozemským také končinám
týž přepevný všeho dění řád,
jímžs opatřil nebe nesmírné!"

Když jsem tohle za stálých bolestí vyvzlykal, ona s klidným výrazem v obličejí a mými nářky nejsouce nijak dojata, pravila: "Sotva jsem tě spatřila zarmouceného a plačícího, hned jsem poznala, že jsi nešťasten a že žiješ ve vyhnanství. Jenže jsem nevěděla, jak daleko jsi vyvržen do tohoto vyhnanství, kdybys mi to nebyl sám v řeči pověděl. Ale ať jakkoli daleko od vlasti - nepravím, že jsi byl vyhnán, spíše ses vyhostil sám. Neboť tohle by přece tobě nikdy nikdo nesměl udělat. Rozpomeneš-li se totiž, z které vlasti pocházíš, neboť nevládne jí vůle lidu, jak tomu kdysi bylo u Atéňanů, nýbrž je jeden vládce a jeden je král, kterého těší mít velmi mnoho poddaných, nikoli posílat je do vyhnanství. Podrobit se jeho řízení a být poslušen jeho spravedlivých rozkazů je vrchol svobody. Což neznáš onen slavný starobylý zákon svého státu, kterým bylo ustanoveno, že po právu nesmí být z něho vyhnán nikdo, kdo si raději přeje založit v něm pevné sídlo? Neboť kdo se drží za jeho náspem a opevněním, ten, o to přece není strach, nezaslouží být vyhnanecem. Kdokoli však přestane chtít v něm bydlet, přestane zároveň též si toho

dobrodiní zasluhovati. Proto mne tedy nedojímá tak tvářnost tohoto místa jako tvá tvář sama, a nehledám tak stěny knihovny ozdobené slonovou kostí a křišťálem, jako spíše hledám sídlo tvé duše, do které jsem kdysi neuložila knihy, nýbrž to, co knihám dodává jejich hodnoty, bohatství myšlenek ze svého učení. To, co jsi řekl o svých zásluhách o společné blaho, je sice pravda, ale bylo toho málo, se zřetelem k tomu, že jsi vykonal mnoho dobrých skutků. O čestnosti toho, co tobě bylo vytýkáno, nebo nepravosti obvinění připomenul jsi věci obecně známé, o zločinech a podvodech udavačů jsi správně uznal za potřebné zmínit se jen letmo, protože se to beztoho stále přetřásá v ústech lidu, který zná a posuzuje vše lépe a obsírněji. Také jsi prudce vytkl nespravedlivé počínání senátu. Rovněž ses s bolestí vyslovil o našem obvinění, zaplakal jsi nad škodou, způsobenou újmou na dobrém jménu. Potom vzplála bolestná stížnost na štěstí, zejména sis postěžoval, že se udílejí odměny nepřiměřené zásluhám. Nakonec jsi pak v projevu pobouřené Múzy vyslovil přání, aby též na zemi vládl mír, jako vládne na nebi. Avšak poněvadž tě zachvátil převeliký zmatek prudkého hnutí mysli a bolest, hněv i zármutek tebou sem tam ještě zmítají, v tom stavu duševním, v kterém nyní jsi, nepůsobily by na tebe ještě silnější léky. Užijme tedy na chvíli ještě léků trochu mírnějších, aby ztvrdlý nádor zmatků vniklých do duše změkčily jemnějším účinkem a připravily pro silný účinek léku prudšího."

VI.

V čas, kdy Foibovy paprsky Raka v souhvězdí vydráždí,*

kdo by semena do brázdy seje těšil se nadějí,
ještě na hojnou úrodu, ať si raději pospíší
rovnou do hájů dubových.**

Kdo by hledat chtěl fialky, ten ať nechodí do
lesa,

krutý severák řadí-li, zuří nad krajem zamrzlým.

Chceš-li hrozny se potěšit, rukou dychtivou
nehledej

jarní úponky na révě. Spíše na podzim odložil
Bakchus dary své rozdávat.

Bůh sám označil znamením roční počasí,
příhodným

aby sloužilo úkolům. Nechce dovolit míchání,
když již zavedl střídání.

Vše, co řítí se bezhlavě, pevný opouští světa řád,
nikdy nekončí vesele.

"Zda mi tedy především dovolíš několika drobnými otázkami dotknout se stavu tvé mysli a vyšetřit jej, abych poznala, jak ji je třeba léčit?" - Odpověděl jsem: "Taž se jen docela podle libosti na to, nač si přeješ, abych ti odpovídal." - Nato ona: "Domníváš se snad, že je tento vezdejší svět zmítán příhodami bezděčnými a zcela nahodilými, či věříš, že je nějak řízen rozumem?" - Odpověděl jsem: "Nikdy bych neřekl, že se děje tak přesné hýbají náhodou nerozvážnou, nýbrž vím, že Bůh jako tvůrce řídí své dílo; a nikdy bych se ani na chvíli nedal odvrátit od

přesvědčení, že je tato má víra pravdivá." - "Tak jest,"
odvětila. "Vždyť jsi ještě před malou chvilkou o tom zpíval a
naříkal sis na to, že jen lidé jsou vyňati z boží starostlivosti,
neboť o ostatních věcech jsi nijak nebyl znepokojen, že by se
neřídily rozumem. Tím více se však dívím a žasnu, že jsi nemocen,
když tak zdravě myslíš. Než zkoumejme do větší hloubky. Něco, jak
se mi zdá, chybí. Řekni mi tedy, poněvadž nepochybuješ, že Bůh
řídí svět, zda víš, kterými asi zásadami je řízen?" - Odpovídám:
"Nerozumím dobře smyslu tvé otázky, tím méně ti ovšem mohu
odpovědět na to, nač se ptáš." - "Vždyť jsem se nemýlila, že ti
vskutku něco chybí, kudy jako trhlinou ve zdi se do tvé duše
vplížil zmatek jako nemoc. Ale řekni mi, zda se pamatuješ, jaký
je konečný účel věcí nebo kam směřuje snaha veškeré přírody?" -
"Slyšel jsem o tom kdysi, jenže paměť mi zeslabil zármutek." -
"Ale přece víš, odkud vše vzalo svůj původ?" - "Vím," odpověděl
jsem a pravil jsem, že od Boha. - "A jak je možné, že, znaje
původ všech věcí na světě, nevíš, jaký je jejich účel? Avšak
takové povahy jsou ty zmatky a taková je síla jejich účinku, že
lidmi sice mohou sem tam zmitat, vytrhnout je však z kořene a
zcela vyhubiti nemohou. Ale prosím, odpověz ještě na tuto otázku,
zda se pamatuješ, že jsi člověk?" - "Jak bych se nepamatoval?" -
"Mohl bys mi tedy vyložit, co asi je člověk?" - "Tážeš se snad na
to, zda vím, že jsem bytost rozumná a smrtelná? Vím to, a
vyznávám se, že takový jsem." - A ona: "Nevíš, že jsi ještě také
něco jiného?" - "Nejsem nic." - "Již znám," pravila, "příčinu tvé
nemoci, jinou, a to nejhlavnější. Nevíš již, co jsi. Proto jsem
našla dokonalý způsob, jak co nejúplněji zjistit i důvod tvé
choroby i najít cestu k získání zdraví, neboť, protože tě mate
sebezapomenutí, truchlil jsi nad tím, že jsi vyhnanec a že jsi
byl připraven o svůj majetek. Protože však neznáš pravý účel
věcí, považuješ ničemné a bezbožné lidi za mocné a šťastné. Ale
protože jsi také zapomněl, čím je svět řízen, domníváš se, že
tyhle změny tvého štěstí jsou nahodilé a že je nikdo neřídí. Jsou
to věru závažné důvody nejen k nemoci, nýbrž přímo ke zkáze! Ale
původci zdraví budiž poděkováno za to, že tebe příroda přece
ještě neopustila nadobro. Máme velmi účinný podpal pro tvé
zdraví, totiž správné mínění o řízení světa: věříš, že není
podroben nerozvážné náhodě, nýbrž božskému rozumu. Nic se tedy
neboj. Brzy ti z této nepatrné jiskřičky vyšlehnou plamen
životního tepla. Poněvadž však ještě není čas na léčení
silnějšími léky, a jak je známo, je lidská mysl taková, že,
kdykoli odvrhne správné mínění, napojuje se nesprávným domněním,
z něhož vycházející mlha zmatků kalí onen správný názor, pokusím
se tento zákal zahnat mírnějšími a slabšími obklady, abys, až se
rozplynou mrákoty klamných hnutí mysli, mohl poznávat záři
pravého světla."

VII.

Černé-li mraky	narazí často
zakryjí hvězdy,	na balvan v cestě,
nemohou světla	ležící líně.
rozlévat záři.	Také ty, chceš-li
Moře-li válí	pohledem jasným

bouřlivý vítr, viděti pravdu,
promísí vody namíř si přímo,
průhledné, které chutě se vydej
bývaly předtím po cestě za ní.
čisté jak jasný Radosti zapud',
sluneční den. Hned zapud' i strachy,
zvířeným bahnem nadějí vzdej se,
špinavě kalné bolestem výhost
hnusí se očím. musíš též dát.
Bystřiny horské Chmurná je mysl
veselým skokem sevřená v poutech,
z vysoké skály kdekoli vládnou
pospíchající trampoty ony.

DRUHÁ KNIHA

FILOSOFIE UTĚŠUJE. ŠTĚSTÍ NEZÁLEŽÍ V NAHODILÝCH VĚCECH,
BOHATSTVÍ, HODNOSTECH, MOCI A SLÁVĚ. I NEPŘÍZNIVÝ OSUD BÝVÁ LIDEM
PROSPĚŠNÝ. SVORNOST A LÁSKA JSOU PEVNÉ ZÁKLADY BLAHA.

I.

Potom na chvíli umlkla, a když skromnou mlčenlivostí sebrala zase mou pozornost, pravila dále: "Jestliže jsem správně poznala vnitřní příčiny tvého zármutku a jeho ráz, chřadneš vášnivou touhou po dřívějším blahu. Jen jeho domnělá změna, jak ty si namlouváš, tě tak pomátla.

Vím, že tento přelud má rozmanité zabarvení a že s těmi, které chce ošálit, mívá velmi lichotivé přátelství tak dlouho, až nakonec nesnesitelnou bolestí nadobro poplete ty, které nenadále opustil. Rozpomeneš-li se však na jeho pravou podstatu, chování a cenu, poznáš, že jsi v něm ani nic krásného neměl ani jsi neztratil. Ale, jak se domnívám, nebude mi ani těžké znova ti to připomenout. Vždyť i tehdy, dokud ti štěstí přálo a lichotilo, dorážel jsi na ně mužnými slovy a stíhal je myšlenkami, vynášenými z naší svatyně. Ovšem žádná nenadálá změna věci se neděje bez nějakého duševního otřesu. Tak se stalo, že jsi též ty na chvíli ztratil svůj vnitřní klid. Ale již je čas, abys něco pozřel a okusil něčeho lahodného a chutného, co by proniknouc do vnitřností otevřelo cestu doušku vydatnějšímu. Ať tedy pomůže přemluva sladké výmluvnosti, která jen tehdy postupuje po správné stezce, když neopouští naše naučení a přizvukuje této hudbě v naší rodině domácí, pějíc písň lehčí, brzy zase vážnější. Co tebe tedy, ó, človče, uvrhlo v tak těžký zármutek? Zažils asi tuším něco nového a neobvyklého? Domníváš se, že se tvé štěstí od tebe odvrátilo. Mýlíš se. Jeho povaha a chování je vždy takové. Spíše však lze říci, že při své proměnlivosti zachovalo k tobě náležitou stálost. Takové bylo, když ti lichotilo, když tě

dráždilo vnadidly nepravého blaha. Zachytil jsi dvojí tvář slepého božstva. To, co se dosud jiným skrývá, tobě se zcela odhalilo. Líbí-li se ti to, chovej se také tak, nenaříkej! Ošklíví-li se ti jeho věrolomnost, pohrdni jím a zavrhni to, co si zahrává s tvou záhubou; neboť to, co ti nyní udělalo tak veliký zármutek, totéž by ti mělo přinést klid. Opustilo tě totiž štěstí, o kterém přece nikdy nikdo nebude moci mít jistotu, že ho nikdy neopustí. Či snad považuješ za vzácné štěstí, které je stále na odchodu? A milé je ti přítomné blaho, na jehož trvalou věrnost není spolehnutí, a když odejde, jistě tě zarmoutí? Jestliže jednak prchajíc činí ještě lidi nešťastnými, co jiného je ten větroplach než jakýsi hlasatel budoucí pohromy? Nestačí přece věru jen se dívat na to, co máme na očích. Prozíravost posuzuje věci podle jejich výsledků a táž dvojí proměnlivost jednak láme hrozbám osudu hrot jejich strašlivosti, jednak činí nežádoucím i jeho lichocení. Konečně je třeba s klidnou myslí snášet vše, co se děje na zápasišti osudu, jakmile jsi vložil svou šíji pod jeho jho. Chceš-li tomu, koho sis dobrovolně vyvolil za pána, ukládat zákonem, kdy má zůstat a kdy odejít, zda bys nebyl nespravedlivý a netrpělivostí nedráždil osud ještě víc, ač ho nemůžeš změnit? Kdybys svěřil plachty větrům, dostal by ses dále, nikoli však tam, kam si přeje tvá vůle, nýbrž kam by tě hnaly větry; kdybys půdě svěřoval semena, vážil bys spolu léta úrodná s jalovými. Dal ses do moci osudu, aby tě řídil, musíš být poslušen rozmarů svého pána. Vždyť se na mou věru pokoušíš zadržet kolo prudce se otáčející! Ale, člověče, ze všech lidí nejpošetilejší, zastavuje-li se trvale, přestává být osudem!"

Když osud pyšnou rukou metá střídání,
dál řítí se jak prudké vlny Euripu.
Hned krutý skácí trůny králů strašlivých,
hned zase zdvíhá skleslou hlavu padlého.
Běd nedbá aniž slyší nářky ubohých,
ba pláče, ač jej vynutil, se posmívá.
Tak hrá si, tak své zkouší síly, surový!
A velikou je výstrahou svým druhům ten,
kdo slávu svou i pád svůj spolu prožívá.

II.

"Chtěla bych si však trochu s tebou pohovořit slovy samého osudu. Dávej tedy pozor, zda je správné, čeho si žádá. Copak ty, člověče, denně na mne naříkáš a denně mě viníš? Kterého jsme se na tobě dopustili bezpráví? Které tvé dobro jsme ti vzali? Před kterým soudcem tobě libo, měj se mnou spor o majetek a hodnosti. A jestli dokážeš, že něco z toho je pravé vlastnictví některého člověka, já hned ochotně uznám, že skutečně bylo tvé vše, co žádáš nazpátek. Když tebe příroda z matčina lůna přivedla na svět, ujal jsem se tebe nahého, všeho potřebného, ze svého jsem tebe ošetřoval a vše ti opatroval. A co tě nyní proti nám popouzí, zahrnoval jsem tě přízní a vychoval jsem tě velmi shovívavě. Obklopil jsem tebe hojností a nádherou všeho toho, co bylo po právu mé. Nyní se mi zalíbilo zavřít svou ruku. Máš být vděčen, jako bys užíval cizích věcí, nemáš však právo naříkat si, jako bys byl přišel o něco, co bylo zcela tvé. Proč tedy běduješ?"

Nedopustili jsme se na tobě žádného násilí. Majetek, hodnosti a ostatní věci toho druhu jsou po právu jen mé. Sloužíce mi poznávají ve mně svého pána, se mnou přicházejí, se mnou odcházejí, když já jdu. Směle bych tvrdil, že bys to vůbec nebyl mohl ztratit, kdyby bylo vskutku tvé to, co jsi ztratil a pro tu ztrátu tak naříkáš. Či jen mně jedinému bude zabráněno ve vykonávání mého práva? Nebe smí vyváděti jasné dny a zastíratí je temnými nocemi, rok smí tvář země brzy ovíjeti květy a plody, brzy ji hyzditi mraky, deštěm a zimou. Moře má právo hned laškovati na klidné hladině, hned zase naháněti hrůzu bouřemi a vlnobitím. Jen nás má k stálosti, naší povaze cizí, nutit nevyplněná lidská touha? V tom je naše síla, tuhle hru my hrajeme neustále. Otáčíme světem na běžícím kotouči, rádi střídáme vršek se spodkem a spodek s vrškem. Vystup si na něj, je-li ti libo, ale s tím, že nebudeš pokládat za křivdu vyzvání, abys sestoupil, až za to požádá potřeba mé hry. Copak jsi neznal mou povahu? Nevěděl jsi, že jsem lydského krále Kroisa, nedávno před tím hrozícího Kyrovi, brzy potom však politováníhodného, zachránili lijákem z nebe, když již stoje na hranici byl vydán na pospas plamenům? Ušlo ti snad také, že Paulus prolil upřímné slzy nad neštěstím krále Persea, kterého zajal? Nad čím jiným se v truchlohrách běduje a naříká, když ne nad tím, že osud bez rozdílu nenadálou ranou kácí šťastná království? Neučil ses jako chlapec, že na prahu Diova domu stojí dva sudy, jeden se zlem a druhý s dobrem? Což jestli sis již nabral z dobrého až příliš mnoho? Což jestli jsem tebe nadobro neopustil? Což je-li právě tato má nestálost tobě spravedlivým důvodem, abys doufal v obrat k lepšímu? Přece však, aby ses nesoužil a postaven byv do království všem společného nezatožil žít jen zcela po svém:

Kolik vynese zrn prudkými ode dna
větry vzbouřené moře,
kolik hvězdiček jen na nebi rozsetých
svítí za jasné noci,
tolik hojnosti roh ze sebe kdyby dal
darů sypaje štědře,
lidský ještě by rod nepřestal bédovat,
nářky vedl by dále.
Ač rád modlitby hlas vyslyší dobrý Bůh,
mnoho rozdává zlata,
ač též hodnost i čest dychtivým udělí,
přece všechno je málo.
Sotva získanou věc hrabivost pozřela,
znova rozvívá tlamu.

Kterou uzdou bys chtěl střemhlavou žádost svou
v jistých udržet mezích,
když tím prudší je, čím víc dary přetéká,
žízeň palčivá: mít! mít?
Není boháčem ten, kdo sobě s hrůzou sám
stále žebrákem zdá se."

III.

"Kdyby se tedy těmito důvody osud u tebe hájil, jistě bys neměl co mu na to namítnout. Nebo máš-li něco, čím ty bys opodstatnil

svou stížnost, jen ven s tím! Dovolíme ti promluvit." Tu já:
"Tohle je věru skvělá řeč, pravím, slova pomazaná medem sladkosti řečnické a básnické. Těší jen tehdy, když se právě poslouchají, avšak nešťastní cítí své neštěstí hlouběji; proto zármutek, zasetý do srdce, velmi je tíží i potom, když slova dozněla uším."
- A ona: "Tak jest. Tohle totiž nejsou ještě léky na tvou nemoc, nýbrž zatím jen jakési obklady na bolest, která se zarputile vzpírá léčení. Neboť, až bude vhodná chvíle, podám i lék, který pronikne hluboko do útroh. Avšak aby ses nechtěl považovat za nešťastného, zapomenu jsi snad, kolikrát a jak libě se i na tebe usmálo štěstí? Pomlčím o tom, že se tebe oplakavšího otce ujala péče nejpřednějších mužů, že byl přibrán do přátelského svazku předáků obce, což jest nejcennější druh příbuzenství; začal jsi jim být dříve milý než příbuzný. Kdo tebe nevelebil jako nejšťastnějšího, když jsi byl obklopen tak skvělou družinou tchána a tchyně, měl jsi tak cudnou manželku i zdárné syny? Pomíjím - rádi totiž pomíjíme věci známé - že jsi již jako mladý muž zastával důstojnosti, které bývají odepřeny i starším. Ráda bych pospíchala hned ke skvělému vyvrcholení tvého štěstí. Má-li některý požitek smrtelných věcí vůbec jakou váhu štěstí, přispívá-li podstatně ku blahu, bude sebevětší tíha doléhajícího zla moci zničit památku oné slavné chvíle, když jsi viděl, že z tvého domu vyjíždějí spolu dva konzulové, tvoji synové, provázeni jsouce zástupem senátorů jakož i radostným jásáním davu? Když seděli v radnici na kurulských křeslech, ty jako chvalořečník královský získal sis slávu jako muž velmi duchaplný a výmluvný? Když v cirkusu sedě mezi oběma konzuly sytil jsi očekávání davu, který zaplavil okolí, štědrostí triumfální? Okouzli asi nějak osud, že tě zvláště stále hladil, že tě hýčkal jako svého mazlíčka. Odesl sis dar, který dosud neuštědřil žádnému člověku bez veřejné moci. Chceš tedy opravdu s osudem zúčtovat? Nyní na tebe poprvé pohlédl závistivým okem. Srovnáš-li množství a druh zážitků veselých i smutných, nebudeš moci popřít, že jsi až dosud šťasten. Jestliže se však již za šťastného nepovažuješ, protože pominuly někdejší zdánlivé radosti, nemáš proč se pokládat za nešťastného, protože pominou i nynější zdánlivé strasti. Či snad jsi vystoupil na toto jeviště světa nyní právě poprvé jako nenadálý host? Domníváš se, že lidské věci jsou stálé, když samého člověka často smete rychlá hodina? Neboť, ač jsou náhodné věci jen zřídka trvalé, přece poslední den života je jakási smrt také trvalého blaha. Myslíš, že opravdu záleží na tom, zda ty umíraje blaho opouštíš, či blaho tebe, prchajíc před tebou? Jaký je v tom rozdíl?
Sotva Foibos vyjede se čtyřspřežím světlem pokropit oblohu,
zblednou hvězdám zsinálé tváře, hasnou
slunce plamenem tlumeny.
Když pak v hájích zefyry* vlahé
jarní probudí květiny,
sotva mračný nezdravě fouká vítr,
mizí křovinám ozdoba.
Často v jasném leskne se klidu denním

vlna na moři nehybná,
často prudce severní vichru vání
bouří ode dna tůně vod.
Je-li vzácná stálosti tvářnost světu,
časté ráda má střídání,
věř si štěstí lidskému, nestálému,
věř si prchavým dobrotám!
Jistá jest a zákonem věčná pravda:
co se zrodilo, zaniká."

IV.

Na to jsem řekl já: "Co uvádíš, je pravda, ó, pěstitelko všech ctností! Já vskutku nemohu popřít, že můj život probíhal velmi rychlou drahou úspěchu. Tohle však mě právě ve vzpomínkách příliš drsně hněte. Neboť při veškeré nepřízni osudu je nejnešťastnější neštěstí vědomí, že jsi šťasten byl." - "Avšak že pykáš za nesprávné mínění, to věcem právem přičítat na vrub nemůžeš. Neboť jestliže ti to, co sis sám z veškerého majetku odhadoval jako nejvzácnější, z božího řízení zůstává dosud zachováno bez nejmenší škody, zda si budeš moci právem stěžovat na neštěstí, když ti z majetku zbývají právě lepší věci? Bez pohromy a zdráv žije ti dosud nejvzácnější skvost lidského pokolení, tchán Symmachus, a co bys jistě bez váhání vykoupil životem, muž, který je vtělená moudrost a souhrn ctností, sebe nedbaje kvílí nad tvým bezprávím. Žije tvá manželka, vynikající duchem, skromnou cudností a studem, a abych stručně vyjádřil úhrn jejího věna, dcera otci podobná. Opakuji, žije a jen pro tebe se udržuje na životě, ač jej z duše nenávidí; čím jedině, jak bych sama uznala, kalí tvé blaho, že z touhy po tobě se rozplývá v slzách a bolestech. Co mám říci o synech konzulárech, u nichž již nyní, přes jejich jinošský věk, projevuje se zřejmě skvělá povaha po otci nebo dědovi? Ježto tedy lidé mají zvláštní touhu zachovat si život, ó, ty šťastný člověče, hodnotíš-li správně všechna svá dobra, tobě se ještě nyní dostává v hojnosti toho, o čem nikdo nepochybuje, že je vzácnější než život!

Pročež usuš již slzy! Osud ještě na tebe zcela nezanevřel, ani na tebe nedolehla ještě příliš prudká bouře, dokud pevně drží kotvy, které nedovolují, ani aby chyběla útěcha pro přítomnost ani naděje do budoucnosti." - "A kéž drží," pravil jsem, "prosím o to. Neboť dokud budou držet, vyplaveme, děj se, co děj. Ale vidíš, co našich ozdob ubylo." - A ona: "Přece jsme trochu pokročili," pravila, "jestliže tebe již nemrzí všechn tvůj osud. Nemohu však snášet tvou nedůtklivost, protože, sotva něco chybí tvému blahu, hned tak hrozně truchlíš a úzkostlivě naříkáš. Kdo pak má tak ustálené blaho, aby nikdy neměl spor se svým stavem? Lidské blaho budí totiž stálý nepokoj a úzkosti, a buď se nikdy zcela nerozvine, nebo se nikdy trvale neusadí. Někdo má nadbytek a ohromné jmění, ale stydí se za neurozenou krev. Onoho zase činí slavným jeho šlechtictví, ale poněvadž pro chudobu žije v tísní, přál by si raději být neznámý. Někdo zase je obklopen oběma těmito výhodami, ale naříká si na staromládenecký život. Někdo je sice v manželství šťasten, ale nemá dětí, ten hromadí tedy jmění pro cizího dědice. Jiný by se mohl z potomstva radovat, pláče

však ze zármutku nad nezbedností provinilého syna nebo dcery. Proto snad nikdo není zcela spokojen se svým osudem. Každý totiž má leccos, o čem nezkušený neví, zkušený se toho děsí. K tomu připoj ještě to, že právě nejšťastnější bývají nejcitlivější, a není-li hned podle přání všeho dost, nejsouce zvyklí žádnému protiventství, dají se sklíčit každou maličkostí. Tak pramalicherné bývají příhody, které nejšťastnějším nedopřávají užívat vrcholného blaha. Kolik je asi podle tvého odhadu těch, kteří by se považovali skoro za rovné bohům, kdyby se jim dostalo nejmenší částky ze zbytku tvého blaha? Již samo toto místo, které ty nazýváš vyhnanství, je místním obyvatelům jejich vlast! Není tedy vůbec běd, leda v tvém domnění, a naopak docela blažený je úděl toho, kdo vše nese s duševním klidem. Kdo je tak šťasten, že by si nepřál změnit svůj stav, kdykoli podlehne netrpělivosti? Jak hojnými trpkostmi je zkropena sladkost lidského blaha! Ač se zdá příjemné, tomu, kdo ho právě užívá, přece ho nikdo nemůže zadržet, jakmile se mu zachce odejít. Je tedy docela zřejmé, jak ubohá je blaženost věcí pomíjejících, která ani u lidí klidné povahy není trvalá ani úzkostlivě zcela netěší. Proč tedy, ó, lidé smrtelní, hledáte mimo sebe blaha, bytujícího jen ve vás? Mate vás omyl a nevědomost. Poučím tě krátce o pravém základu svrchovaného blaha. Je tobě něco dražší než ty sám sobě? Odpovíš: Nic. Budeš-li tedy rozumný, vědomý sebe, budeš mít to, co ani sám nikdy nebudeš chtít ztratit, ani osud nebude ti moci vyrvat. A abys pochopil, že blaženost nemůže záležet v těchto vezdejších nahodilostech, uvažuj takto: Je-li blaženost vrchol dobra rozumné přírody, ale není-li vrchol dobra to, co odňato být nemůže, je zřejmé, že nestálé štěstí nemůže přispívat k požitku pravého blaha. Jestliže tedy u někoho tohle prchavé a pomíjející dobro vzbuzuje pocit blaha, buď ví, že je proměnlivé, nebo to neví. Neví-li to, který osud může být blažený člověku zaslepenému nevědomostí? Ví-li to, musí se báti, že ztratí to, co, jak sám nepochybuje, ztraceno být může. Proto mu neustálý strach nedovolí oddávat se blaženosti. Či myslí, že může toho nedbat, i když to ztratí? To je tedy pranepatrné dobro, když může jeho ztrátu nésti tak klidně! A poněvadž ty jsi právě jeden z těch, o kterých vím, že pevně věří - protože jim to mnohými důkazy bylo vštípeno - že lidské duše nemohou být smrtelné, a dále poněvadž je jasné, že se nahodilé blaho končí tělesnou smrtí, nelze pochybovati, může-li tohle štěstí blažit, že smrtí upadne všechno lidské pokolení na konec bídy. Jestliže víme, že mnozí hleděli dojít blaha nejen smrtí, nýbrž i bolestmi a tělesným utrpením, kterak může někoho blažit život v přítomnosti právě prožívaný, když jeho konec nečiní nešťastným?

Kdo chce moudře pevné mít
sídlo trvalé, aby
ani prudký větru van
jeho nezkácel dílo,
ani nemusil se bát
hrozeb divého moře,
ať se střeží strmých hor,
také žíznivých písčin.

Do hor pere dotěrný
všemi silami auster,*
písek zase sypký je,
tíhu nésti se zdráhá.
Krásné sídlo nestavěj,
kde je pohroma jistá,
skrovný domek hled' si jen
v pevné zasadit skále.
Ať si potom zkázou zlou
hrozí bouřlivý vítr,
ty si hoviš za pevnou
blažen záštitou hradeb:
klidně budeš dýchatí,
smát se běsnění živlů.
V.

Ale poněvadž účinky mých rozumných důvodů začínají ti již pronikat do duše, myslím, že už je třeba užít léků trochu vydatnějších. Neboť hle, což kdyby dary štěstěny nebyly pomíjející a dočasné, co je v nich, co by se buď někdy mohlo státi vaším skutečným majetkem nebo co by nezevšednělo, dobře byvši poznáno a prozkoumáno? Je snad bohatství cenné pro vaše ocenění či pro svou přirozenou hodnotu? Co z toho je žádoucnější, zlato či veliké hromady peněz? A přece peníze se mnohem krásněji lesknou, jsou-li v oběhu, než když leží na hromadě, jestliže ovšem lakota činí vždy lidi nenáviděnými, štědrost slavnými. A protože nemůže u nikoho zůstat to, co se přenáší na jiného, jsou peníze cenné jen tehdy, když přeneseny byvše na jiné štědrostí přestávají být majetkem jednoho pána. Avšak nashromáždí-li se u jednoho člověka všechny poklady světa, ochudí se o ně ostatní lidé. I hlas přece všechen současně naplňuje sluch mnohých posluchačů, ale vaše bohatství nemůže přejíti do rukou více lidí, nerozdělí-li se v menší části. Jakmile se to však stane, nutně se ochuzují dosavadní majitelé, které opouští. Ó, jak omezené a nuzné je bohatství, když je ani nemůže mít více lidí zároveň všechno, ani nemůže přejíti na kohokoli z nich, aby neochudilo ostatních! Nebo láká oči lesk drahých kamenů? Ale je-li v tomto lesku nějaká vzácnost, je to třept drahých kamenů, nikoli lidí. Proto velmi žasnu, že se jim lidé tak diví! Vždyť co z toho, co nemá duševního pohybu ani složení, by se mohlo právem zdáti krásným přírodě oživené a oduševnělé i rozumné? Ač tyhle věci nakonec přece nabývají nějaké krásy přičiněním stvořitele a rozlišováním od sebe, přece zůstávajíce pod vaší znamenitostí nijak nezasluhovaly vašeho podivu. Těší vás snad krása polí? - Proč ne? Vždyť je to krásná část překrásného díla. Tak se někdy těšíme pohledem na klidné moře; tak se s úžasem díváme na nebe, hvězdy, měsíc a slunce - zda se však něco z toho týká tebe, zda se odvažuješ chlubit se leskem některé z těchto věcí? Či snad se zdobíš odlišuje se od ostatních jarními květy nebo se tvá úrodnost nalévá v letní plody? Proč jsi unášen nesmírnou radostí? Proč chceš zabratí vnější dobra, jako by byla tvá? Štěstí tobě nikdy nepřivlastní to, co ti odcizila příroda. Není pochyby, že zemské plodiny mají být živočichům potravou. Chceš-li však, což

přírodě postačí, ukojit potřebu, není nutné toužit po nadbytku blaha. Vždyť se příroda spokojí s málem z několika věcí. Kdybys chtěl její sytost něčím přesytit, něco zbytečného jí vnutit, buď se jí zprotiví, co do ní naliješ, nebo jí to uškodí. Považuješ za krásné pyšnit se pestrým rouchem? Je-li příjemné podívání na jeho zevnějšek, budu se divit buď látce šatu nebo umění toho, kdo jej vyrobil. Anebo jsi opravdu šťasten, když tě provází dlouhá řada služebníků? Jsou-li to lidé špatní, je to škodlivé břímě domácnosti, a samému pánovi velmi nepřátelské. Jsou-li však řádní, kterak pak by sis mohl jako svůj majetek přivlastňovat řádnost jiných lidí? Ukazuje se tedy již jasně, že z toho všeho, co ty považuješ za své dobro, není tobě tvým dobrem nic. A není-li v těchto věcech nic krásného, co by stálo za to, abychom po tom toužili, proč se buď rmoutíš pro jejich ztrátu nebo se raduješ, že ti zůstaly? Jsou-li to věci svou podstatou krásné, co při tom záleží na tobě? Zajisté by se tyto věci byly líbily samy o sobě, i oddělené od tvého majetku. Vždyť nejsou vzácné proto, že se octly v tvém bohatství, nýbrž naopak, protože se zdály cenné, chtěl jsi je přičíst k svému bohatství.

Proč se však tak urputně domáháte bohatství? Myslím, že se snažíte hojností zahnat nedostatek. Ale děje se vám pravý opak. Je totiž třeba většího množství drobností, abyste zajistili pestrost vzácného zařízení v domácnosti. A je jistá pravda, že ti, kteří mají příliš mnoho, potřebují příliš mnoho, a že naopak nejméně potřebují ti, kteří svůj nadbytek měří nutnou potřebou, nikoli zbytečnou touhou po okázalosti. Ale copak není vůbec žádné dobro, vám vlastní a vrozené, že hledáte svého dobra ve věcech vnějších a vzdálených? Což je tak zvrácený stav, že si živočich bohu podobný rozumem myslí, že by nijak jinak nemohl zářit, leda vlastnictvím neživého zařízení v domě? A jiní živočichové jsou spokojeni s tím, co mají, vy však jsouce pro svou duši podobní bohu, chytáte se věcí nejvšednějších, abyste jimi ozdobili svou znamenitou přirozenost, a nechápete, jak svému stvořiteli křivdíte! On si přál, aby lidské pokolení vynikalo nade vše pozemské, vy svou důstojnost srážíte k věcem právě nejnižším. Neboť jestliže je jisté, že všechno dobro každého člověka je cennější než jeho vlastník, poněvadž vy pokládáte za své dobro právě věci nejvšednější, ponižujete se sami ve svém úsudku pod ně, což se ovšem neděje nezaslouženě. Vždyť je lidská přirozenost taková, že vyniká nad ostatní věci teprve tehdy, když se sama poznává, ponižuje se však pod zvířata, jakmile se přestala znáti. Je totiž u ostatních živočichů přirozené, že se neznají, u člověka je to jeho vada. Avšak jak daleko široko zřejmý je tento váš omyl, kteří se domníváte, že se něco může zdobit ozdobami cizími! Ale to není možné. Neboť jestliže se něco leskne vnějšími přídávky, chváli se právě samy jen ty přídávky, avšak to, co je jimi kryto a zastřeno, zůstává dále stejně ošklivé, jako bylo. Já však popírám, že vůbec není dobro to, co by svému majiteli škodilo. Zda v tom nemám pravdu?" - "Zajisté, máš!" - "Bohatství přece již velmi často uškodilo tomu, kdo je měl, poněvadž právě největší ničemníci, ale tím více toužící po cizím majetku, sebe považují za jedině, kteří prý jsou nejhodnější mít všechno zlato

a drahé kamení, co ho jen na světě je. Kdyby ses tedy ty, který se nyní úzkostlivě bojíš kopí a mečů, vydal na tuto životní pouť s prázdnýma rukama, zpíval by sis i před loupežníkem. Ó, přeslavná blaženosti z lidského bohatství: jakmile jí dojdeš, přestaneš být bezpečen!
Jak blažený to býval věk,
když člověk sloužil spokojen
svým věrným polím nevěda,
co škody tropí zahálka,
kdy žalud stačil nasytit
hlad pozdě večer procitlý!
Lid neznal darů Bakchových
a nemísil je s medem v tok,
ni jemných vláken serických,*
jež nyní barví tyrský jed.
Zdráv rád se vyspal na trávě
a napil z řeky tekoucí,
stín skýtal nebetyčný bor.
Nebrázdil mořské hlubiny
a zboží v dáli nehledal,
nebýval hostem v cizině.
Jek krutých polnic neozval
se tehdy ještě, ani krev
zášť hrozná cedit neznala.
Proč zběsilý by nepřítel
chtěl první zbraní udeřit?
By viděl kruté rány jen,
však nikde za krev odměnu?
Kéž, kéž by věk se vrátil náš
v ty časy dávno minulé!
Leč, běda! Palčivější je
než Aetny žár ten hlad
po majetku a stále vře.
Kdo první zlata vykopal
kus uložený v lůně skal
a drahé odkryl kamení,
ač nechtělo ven na světlo
ty nebezpečné vzácnosti?"

VI.

"Co mám vykládat o důstojnostech a moci, kterými se vy, neznajíce pravé důstojnosti ani moci, vynášíte do nebe? Případne-li něco z toho právě lidem nešlechetným, které plameny šlehající z jícnu Aetny, které záplavy způsobily kdy tolik zkázy? Zajisté, myslím, že se pamatuješ, že si vaši předkové přáli zrušit konzulskou moc, základ vaší svobody, pro zpupné přehmaty konzulů; vaši předkové, kteří dávno před tím pro podobnou zpupnost zrušili v obci i hodnost královskou. Avšak dostane-li se jich přece někdy - je to velmi vzácný případ - lidem řádným a šlechetným, co se na nich líbí jiného než právě jejich šlechetnost, s jakou své moci užívají? Tak se stává, že se ctnostem nevzdává čest pro důstojenství, která zastávají, nýbrž naopak pro ctnost důstojenství. Jaká však je ta vaše tak ohromně žádoucí a

přeslavná moc? Zdaž, ó, pozemští živočichové, neuvažujete, kdo z vás komu, zdánlivě, poroučí? Kdybys viděl, že si jedna z myší osobuje nějaké právo a moc nad ostatními, nepukl bys z toho smíchem? Což pak, kdybys přihlížel k tělu, mohl bys najít někoho slabšího než člověka, kterého leckdy usmrtí buď štípnutí i malinkých mušek nebo vpád drobných živočichů do útrob? V čem však může někdo nějaké právo na někoho uplatňovat? Leda na holé tělo a to, co je ještě nižší než tělo - mám na mysli majetek. Zda poručíš něco svobodnému duchu? Vypudíš něčím mysl, obrněnou nekolísavým rozumem, z pevnosti jejího vnitřního klidu? Když se kdysi tyran domníval, že kteréhosi svobodného muže tresty donutí, aby prozradil druhy zasvěcené do spiknutí proti tyranovi, překousl si mučený jazyk, vytrhl jej a hodil jej rozzuřenému tyranu do obličeje. Tak z muk, které tyran považoval za nástroj ukrutnosti, moudrý muž udělal nástroj ctnosti. Je však něco, co by sice člověk mohl jinému sám učinit, co však od jiného nemohl sám zakusit? Busiris, o kterém se vypravovalo, že své hosty zabíjel, byl sám od hosta Herkula zabit. Za války Regulus uvrhl do pout velmi mnoho zajatých Punů, zanedlouho však sám nastavil ruce poutům těch, které přemohl. Myslíš, že má vůbec nějakou moc muž, který nemůže zabránit, aby někdo jiný nemohl jemu udělat to, co on sám může udělat jinému? Kdyby samo důstojenství a moc měly v sobě špetku přirozeného a vlastního dobra, nikdy by se jich ničemným lidem nedostalo. Neboť vespolné protivy se nezdržují. Příroda se tomu vzpírá, aby se spojovalo, co sobě odporuje. Proto, ač není pochyby, že mnohdy zastávají hodnosti a důstojnosti lidé velmi špatní, je z toho zároveň zřejmé, že není svou podstatou dobré to, co snese nad sebou moc někoho prašpatného. To můžeme s větším právem předpokládati o všech darech štěstěny, kterých se dostává hojnější měrou právě nejnešlechternějším. O tom myslím, že jest uvážít ještě toto. Nikdo nepochybuje, že je statečný ten, u koho viděl statečnost. A každý, v kom je rychlost, je bezpochyby rychlý. Tak dělá hudba hudebníky, lékařství lékaře, řečnictví řečníky. Vždyť přirozenost každé věci vykonává to, co je jí vlastní, nemísí se s účinky věcí opačných, ba sama ještě nad to zahání, co se jí příčí. A přece ani bohatství nemůže ukojit nenasycenou lakotu ani vnější moc nedodá sebevlády nikomu, koho drží neřestné vášně v poutech, z nichž se nemůže vyplést. Ani důstojnost udělená nehodným nemůže jim dodat hodnosti, nýbrž spíše ještě nehodné prozradí a odhalí. Proč se tak děje? Protože s oblibou nazýváme nepravými jmény věci v jádře docela jiné, jmény, která pak již účinek oněch věcí samých usvědčují z nepravosti. Proto se tedy nemohou tak právem nazývati ani bohatství ani moc ani důstojnost. Konečně lze totéž usuzovati o veškerém majetku vůbec, v kterém, jak je docela zřejmé, není nic žádoucího, nic přirozeně dobrého, a který se ani nedruží vždy jen s dobrými, ani nečiní dobrými ty, s kterými byl sdružen.

Víme, jakou natropil zkázu muž ten,
který město zapáliv pobít dal i
senátory; zahubil kdysi také
bratra; krví matky své ztřísnil sebe,

ztuhlé tělo ohmatal chladným okem,
aniž jednu uronil slzu. Za to
uměl její posoudit zašlou krásu.
Jako císař národům vládl všechněm,
které vidí k západu chýlící se
slunce, když tam z východu přešlo nebe,
které tiskne sedmero býků ledných,
praží vítr prudkého žáru suchem,
rozpaluje písčiny stále znova.
Cožpak měla nebeská moc dost síly,
zvrátit krutou zuřivost Neronovu?
Běda! Těžké strasti má život, kde se
jedy s nespravedlivým družím mečem!"

VII.

Na to já: "Sama víš," pravím, "že nám velmi málo vládla
ctižádostivá touha po věcech pomíjejících. Ale přáli jsme si mít
látku k činnosti, aby nezestárla schopnost odsouzená mlčeti." - A
ona: "To je také jediné, co by ještě mohlo zlákat duchy, sice
vynikající přirozenými schopnostmi, avšak kteří ještě nedosáhli
nejvyššího stupně dokonalosti v ctnostech: totiž touha po slávě a
proslulosti, získané činy o stát nejzasloužilejšími. Ale jak je
nicotná i tato touha, jak je zcela nezávažná, o tom takto uvažuj.
Je známo, že celý objem veškeré země, jak ses tomu naučil
z astrologických výkladů, je se zřetelem k rozsáhlosti vesmíru
sotva bod; to jest, srovnává-li se země s velikostí hvězdného
nebe, mohlo by se říci, že není skoro nic. Této tedy tak nepatrné
končiny světa, jak ses tomu učil podle Ptolemaia, sotva čtvrtinu
obývají živočichové nám známí. Jestliže si v duchu od této
čtvrtiny odečteš plochu zabranou mořem, bažinami a vyprahlou
žiznivou pouští, zbude sotva uzoučký pruh půdy obydlené lidmi.
V tomto tedy pranepatrném jakémsi bodu v bodu jsouce sevření a
stěsnání, myslíte ještě na to, jak byste rozhlásili svou slávu,
jak byste rozšířili svůj věhlas? Co velkolepého, co znamenitého
může v sobě míti sláva, omezená na tak nepatrný a úzký prostor?
K tomu připoj ještě další okolnost, že v této tak maličké ohradě
samé, určené jen ke kratičkému pobytu, bydlí více národů,
různících se jazykem, mravy a obyčeji i veškerým způsobem života,
ke kterým jednak pro neschůdné cesty, jednak pro různost řečí a
také neobvyklost vzájemného styku nemůže proniknout ani sláva
měst a států, tím méně pak zvěsti o jednotlivých lidech.
Za času Marka Tullia, jak sám kdesi se zmiňuje, nedostaly prý se
zprávy o římské republice ještě ani přes pohoří Kavkaz, ač byla
tehdy již na vrcholu moci, nahánějíc strachu i Parthům a ostatním
tamním národům! Vidíš tedy, jak je omezena a jak stísněna ta
sláva, kterou se vy snažíte šířit a rozhlášovat do světa? Cožpak
může postoupit sláva Římana tam, kam nemohla proniknout ještě ani
zvěst o římském jméně? Proto se mravy, obyčeje a zřízení různých
národů od sebe tak liší, že, co se u jedněch pokládá za
chvályhodné, totéž se u jiných považuje za trestuhodné. Tím to
jest, že, těší-li někoho velebení jeho jména, nijak mu neprospívá
šíření zvuk jeho jména k přemnohým národům. Bude tedy každý
spokojen, když se jeho sláva rozšíří jen u jeho lidu, a ona

přeslavná nesmrtelnost jména se omezí na prostor vykázaný jen jednomu národu. Jenže kolik velmi slavných za své doby mužů upadlo v zapomenutí, protože o nich chybějí zprávy u spisovatelů! Ale co prospívají i knihy, které i s jejich spisovateli kryje příliš temná starobylost? Vy se však domníváte, že zachováte dále svou nesmrtelnost, když myslíte na památku v budoucnosti. Vezmeš-li však v úvahu nekonečnou věčnost, zda máš proč se radovat, že památka tvého jména potrvá? Neboť měří-li se jediný okamžik s deseti tisíci lety, protože jsou oba rozměry omezené, má přece jakýsi poměr k letům, třeba docela nepatrný. Avšak sám tento počet let, ba jakýkoli jeho násobek, nemůže se s nevymezitelnou věčností vůbec ani srovnávat. Mohou se zajisté navzájem srovnávat veličiny omezené, kdežto omezené s neomezenými vůbec žádné srovnání nepřipouštějí. Proto, srovnává-li se v duchu památka sebedelší doby s nekonečnou věčností, jeví se nikoli snad jen nepatrná, nýbrž vůbec jako holé nic. Vy však neumíte správně žít a poctivě si vésti, leda za přízeň lidu a za jalovou jeho chválu; a pomíjejíce vnitřní znamenitost dobrého svědomí i ctnosti, žádáte odměnu z tlachavých úst cizích lidí. Poslyš, jak znamenitě si kdosi zahrál s marností takovéto domýšlivosti. Když kdosi potupami zasypal někoho, kdo se oděl nepravým jménem filosofa, nikoli pro opravdu ctnostný život, nýbrž pro pyšnou slávu, a připojil, že hned pozná, zda je to skutečný filosof, jestli totiž snese učiněné urážky klidně a trpělivě, napadený se na chvíli obrnil trpělivostí a potom spolknuv pohanu jakoby s radostí povýšeně pravil: "Snad již poznáváš, že jsem filosof?" Druhý ho však velmi kousavě odbyl: "Byl bych poznal, kdybys byl mlčel." Co však zbude znamenitým mužům, neboť o těch tady přece mluvím, kteří ctností hledají slávy, co opakují, zbude těmto mužům ze slávy, až bude na konec tělo zcela rozrušeno smrtí? Neboť jestliže - což nám náš rozum zapovídá věřit - umřou lidé se vším zcela, není vůbec žádné slávy, ježto není vůbec ani ten, komu prý ta sláva náleží. Pakli však duše, majíc dobré svědomí, po vyproštění z pozemského vězení volná se ubírá do nebe, zda nepohrdá pozemskými starostmi, poněvadž se, požívajíc nebeského blaha, raduje, že se zbavila pozemskosti? Kdo v duši touží stále jenom po slávě a myslí, že je vrcholem, ať rozhlédne se po rozsáhlém vesmíru a stísněnosti na zemi. Hned zastydí se, že nemůže vyplnit svým jménem ani malý díl. Proč pyšní marně zbavit snaží se své smrtelnosti břemene? Ať pověst letíc po nejzazších národech všem mluví sterým jazykem, ať velký dům se blýská leskem, tituly, smrt zhrdá slávou vznešenou a kosíc skleslou hlavu jako vztyčenou, tak rovná nižší s vyššími. Kde leží nyní Fabricia prach věrného, kde Brutus, přísnost Katona?

Jen prázdné jméno skrovná pověst přežila
a zbylo písmen několik.

Že živí mrtvým ještě vzdáváme tu čest,
zda vědět o tom dáno jim?

Ne. V zemi tedy leží zcela neznámi,
jež ani pověst známé nedělá.

Že život smrtelného jména prodlouží
snad, zdá se, pověst příznivá?

Až někdy pozdní doba urve vám i tu,
hned druhá smrt to bude vám."

VIII.

"Avšak aby sis nemyslí, že vedu s osudem neúprosnou válku, někdy se skutečně o lidi dobře zaslouží, když je zcela upřímný. Tehdy totiž, když se odhalí, když odkryje tvář a přizná se, jaký vskutku jest. Snad mi ještě dobře nerozumíš, co myslím. Je věru podivné, co chci říci, a proto se ani dobře vyslovit nemohu.

Domnívám se totiž, že lidem více prospívá osud nepříznivý než příznivý. Tento totiž předstírá blaho a klame, ač se zdá, že lichoť. Onen však je vždy pravdivý, když stálou změnou dokazuje, že je nestálý. Tento klame, onen poučuje. Tento poskytuje zdánlivé dobro, váže mysl lidí užívajících jeho darů, onen uvolňuje poznáním, že štěstí je křehké. A tak bys viděl, že tento osud je povětrný, plynulý a vždy sobě neznámý, onen však střízlivý a rázný a je si ze zkušenosti dobře vědom, že je nepříznivý. Konečně šťastný osud lichocením svádí na scestí od pravého dobra, neblahý mnohdy k pravému dobru hákem přitahuje. Myslíš snad, že je to jen nepatrný zisk, když ti právě tento nepříznivý, ten drsný a strašlivý osud odhalil srdce věrných přátel, oddělil spolehlivé druhy od obojetných a odcházeje vzal s sebou své, tvé však zanechal tobě? Co bys byl za tuto zkušenost dal tehdy, když jsi ještě byl bez pohromy a zdálo se, že jsi blažen? Nehledej již ztraceného majetku. Našel jsi to, co je z pokladu nejvzácnější, přátele!

Vesmír se stálou věrností
svorné střídání provádí;
také bojovné pralátky
mají úmluvu trvalou.

Slunce růžový den co den
vozí na zlatém voze svém;

potom vlády se ujímá
Luna nad nocí hesperskou.

Aby dravé se krotilo
moře, sevřené pobřežím,
aby pevnina těkává
vnikat nemohla do moře,
nad tím obecným řádem* bdíc,
zemím vládne i mořím všem,
také nebesům lásky moc.

Kdyby zvolnila otěže,
vše, co nyní se miluje,
hned by trvale válčilo.

Stroj, jež v družené svornosti (síly)

krásným ženou dál pohybem,
hned by rvouce se rozbily.
Láska váže i národy
svatou úmluvou sdružené,
rovněž manžele spojuje,
v cudném objetí stulené.
Láska ukládá také svá
práva přátelům oddaným. -
Blaze lidem je na zemi,
jestli řídí je láska táž,
která panuje na nebi."

TŘETÍ KNIHA

ÚČINNĚJŠÍ LÉKY. VŠICHNI TOUŽÍ PO BLAHU, JENŽE JE HLEDAJÍ
V POMÍJEJÍCÍCH STATCÍCH TOHOTO SVĚTA, V BOHATSTVÍ, HODNOSTECH,
MOCI, SLÁVĚ A TĚLESNÝCH ROZKOŠÍCH. PRAVÉ BLAHO VŠAK JE JEN
V BOHU.

I.

Již dávno dozněl její zpěv, ale já užaslý jsem dychtil napjatě
poslouchat dále, neboť mě okouzila její sladká píseň. Teprve po
chvilí jsem pravil: "Ó, největší utěšitelko zemdlených duší, jak
jsi mě osvěžila závažnými myšlenkami a lahodnými zvuky! Zotavil
jsem se tak, že myslím, že se od této chvíle mohu odhodlaně měřit
s dorážejícím osudem, třebaže rozdává rány. Proto se již ani
nebojím silnějších léků, o kterých jsi právě mluvila, ba snažně
si jich přeji a velmi dychtím o nich slyšeti." - Na to ona:

"Všimla jsem si toho, když jsi mlčky a s napětím hltal má slova.
Tuto změnu v tvé mysli jsem očekávala, ba spíše ještě podle
pravdy sama jsem ji hleděla způsobit. Vždyť zbývající léky jsou
takové, že sice pálí na jazyku, ochutnávají-li se, ale sládnou,
jakmile je přijmou útroby. Ale když říkáš, že dychtiš poslouchat
- čím palčivější touhou bys vzplál, kdybys věděl, kam se tě
chystám vésti!" - "Kam, kam?" zvolal jsem. - "K pravému blahu,
o kterém sice tvůj duch již také sní, ale protože je zrak zaujat
klamnými obrazy, nemůže blaho ještě nazírat v jeho pravé
podstatě." - Tu já: "Rychle, zapřísahám tě, a bez váhání odhaluj
jeho pravou podobu." - "Učiním to," odpověděla, "pro tebe ráda.
Napřed se však pokusím promluvit s tebou a poučit tě o tom, co je
ti známější, abys, jestliže to dokonale prohlédneš, mohl poznávat
tvářnost pravého blaha, až zabloudíš zrakem na opačnou stranu.

Kdo chce mít políčko úrodné k setí,
odklízí nejdříve křoviny z role,
vyseká trní a vyčistí plevel,
potom mu s bohatou přijde žní Ceres.
Sladší ti výrobek včeliček bude,
jestližeš ochutnal pelyňku dříve.
Mileji zazáří na nebi hvězdy,
jakmile deštný mrak odnese vítr.
Sotvaže Jitřenka temnou noc zavře,
krásný den vyvádí růžové koně.
Ty, jenž jsi dosud dbal o štěstí klamně,
střes již se šíje okovy bludu.

V zápětí uvidíš skutečné dobro."

II.

Potom upřela na chvíli pohled k zemi, a jako by se byla uchýlila do velebné svatyně své duše, takto začala: "Všecky lidské starosti, jak se projevují v nejrozmanitějších pracích a záměrech, ubírají se sice různými cestami, ale všechny se snaží dojít jednoho cíle, blaha. Toto blaho je však dobro. Jestliže ho někdo dosáhne, nemůže toužit již po ničem dalším. Je to vrchol všeho dobra, v kterém jsou zahrnuty všechny ostatní statky. Kdyby mu něco chybělo, nebylo by to dobro nejvyšší, protože by mimo ně zbývalo ještě něco, co by také mohlo být žádoucí. Je tedy blaženost zřejmě stav naprosté dokonalosti, dobro, zahrnující všechna dobra na světě. Tohoto stavu, jak jsem již řekla, snaží se všichni lidé dojít po různých cestách. Je totiž lidskému duchu od přírody vštípena touha po pravém dobru, ale omyl jej svádí z pravé cesty k nepravému. Někteří lidé se ovšem domnívají, že vrchol blaha je ničeho nepostrádati, a proto se přičiňují, aby oplývali bohatstvím. Jiní zase pokládají za svrchované dobro čest a vážnost; snaží se tedy dojít čestných úradů a hodností, aby pro ně měli u svých spoluobčanů úctu a vážnost. Jsou též lidé, kteří vrcholné blaho mají v nejvyšší moci; buď chtějí sami vládnout, nebo se snaží dotřít se k vládnoucím. Avšak ti, kterým se nejznamenitějším statkem zdá sláva, pospíchají proslavit své jméno skvělými činy ve válce i v míru. Velmi mnozí zase požitkem dobra měří radostí a potěšením; ti tedy považují za nejblaženější stav rozplývat se v rozkoších a radovánkách. Konečně jsou také lidé, kteří cíl a příčiny těchto druhů blaha zaměňují: např. touží po bohatství, aby si mohli opatřit moc a rozkoš, nebo dychtí po moci, aby si mohli opatřit peníze nebo proslavit své jméno. Nesou se tedy snahy všeho lidského konání a přání k těmto a ostatním takovým cílům: např. je to ještě urozenost a oblíbenost u lidu, ponevadž se zdá, že zjednávají jakýsi lesk, nebo manželka a děti, které se vyhledávají pro potěšení. Avšak přátelé, velmi ctihodný to druh lidí, nepokládají se za dar štěstí, nýbrž za ovoce ctnosti; zato ostatní se přibírají buď na rozšíření moci nebo jen pro zábavu. Je nasnadě, že se k vyšším statkům počítají též tělesné přednosti. Zdá se, že velikost a síla zjednáva moc, krása a rychlost proslulost, zdraví rozkoš. Je zřejmé, že tomu všemu chybí jen ještě blaženost, po níž všichni touží. Neboť čeho si někdo žádá víc než ostatních věcí, to zajisté považuje za vrchol dobra. Ale za vrcholné dobro jsme již prohlásili blaženost. Proto se za blaženost považuje ten stav, po kterém každý touží víc než po čemkoli jiném. Máš tedy nyní před očima všechny složky lidského blaha: bohatství, čest, moc, slávu a rozkoš. Epikuros o nich uvažuje o každé zvlášť a docela důsledně určuje za vrchol dobra rozkoš, poněvadž i všechna ostatní dobra, jak patrně, zjednávají duši libost.

Ale vracím se k lidskému snažení. Ač má lidský duch zakalenou paměť, přece jen stále znova vyhledává své původní dobro, jenže neví - jako opilý - kudy by se měl vrátit domů.

Mýlí se snad ti, kteří usilují o to, aby jim nic nechybělo? Jistě nemůže nic jiného zjednat dokonalou blaženost tak jako hojnost

všeho možného dobra, stav, který nepotřebuje již ničeho od nikoho cizího, nýbrž zcela sobě stačí sám. - Mýlí se snad ti, kteří mají za to, že je právě nejlepší to, co největší úcty a vážnosti zasluhuje? Naprosto ne. Není přece zajisté nicotné a hodné opovržení to, čeho dosíci se usilovně snaží takřka všichni lidé. - Což moc? Nenáleží snad moc k dobru? Co říkáš? Má se považovat za slabé a mdlé to, o čem se ví, že je silnější než vše ostatní? - Má se proslulost považovat za nic? Nemůže se přece ze světa sprovdit ta skutečnost, že se vše, co je nejskvělejší, zdá zároveň i nejslavnější! - Že blaženost nezná úzkostí ani zármutku, že nepodléhá bolestem ani strastem, nač je třeba ještě také tohle připomínat, když se i v nejmenších drobnostech usiluje o to, aby nás těšilo je mít a užívat jich? - Tohle jsou tedy dobra, kterých lidé chtějí dojit, a proto touží po bohatství, důstojnostech, vládě, slávě a rozkoších, poněvadž si myslí, že jimi se jim dostane náležité úcty a vážnosti, moci, proslulosti a radosti. Dobro je tedy cíl, k němuž míří tak rozmanité lidské snahy. Jak silně se při tom uplatňuje přirozenost, dokáže se snadno, když se nakonec v touze po dobru shodnou všechna mínění, třeba byla seberozmanitější a v jednotlivostech se velmi od sebe lišila.

Jak příroda vládnoucí vesmíru
je mocná a kterými zákony
svět rozumně chrání a spravuje,
jak svazuje přepevnou páskou vše,
již o tom chci hlasitě zazpívat
a volnou se provázet hudbou.
Ač punský lev snese i krásné jho,
ač z ruky si pochoutku vezme,
jen proto, že bojí se drsného
ran pána, když hrozí mu bičíkem.
Však strašnou-li omočí tlamu krev,
hned vrátí se divoká povaha -
lev hlásí se řevem zas hromovým.
Hned vyproští spoutanou šíjí svou
a první, kdo zaplatí krvavou
daň vzteklému dravci, je krotitel.
Pták švitorný zpíval si ve větvích.
Když potom, ach! do klícky zavřen byl,
ať schystá mu dosyta potravy,
ať naplní medem až po okraj
číš člověka pečlivá, dobrá dlaň -
jen zahlédne z vězení těsného
stín drahého háje, hned nožičkou
zob odkopne, převrhne pohárek,
a po lese zatouží zarmoucen,
jen po lese zavzdychá sladký šept.
Prut násilím ohnutý sklání se
svým vrcholem k zemi, však sotvaže
mu povolí přesila pravice,
hned téměř se vyšvihne k nebesům.
Když slunce se ztratilo na západ,

již bere se po skryté stezce zpět,
zkaď obvykle vyjíždí na voze.
Tam vrací se všecko, kam náleží,
a z návratu těší se každá věc.
Jen jeden je zděděný pevný řád:
by s začátkem spojil se konec, kde
by s koncem též spojil se začátek.
To stálý je koloběh dění."

III.

"Také vy, pozemští živočichové, sníte o svém původu, třebaže je jeho obraz kalný, a pohlížíte k onomu pravému blaženému cíli, třebaže jej vidíte jen velmi nezřetelně; přece však máte o něm aspoň nějakou představu. Tam vás a k pravému dobru vede přirozený pud a zase vás odtamtud odvrací mnohý omyl a blud. Jen uvažuj, zda lidé mohou dospět k určenému cíli těmi prostředky, kterými prý, jak se domnívají, mohou dosáhnout blaženosti? Neboť jestliže bohatství nebo čest a ostatní dobra opravdu zjednávají takový stav, že mu zdánlivě nechybí žádné jiné dobro, uznějme také my, že se někteří lidé dosažením těchto statků stávají blaženými. Ale nemohou-li dát ani to, co slibují, a chybí-li jim ještě více dobra, zda se tím zřejmě nedokazuje, že jejich blaženost je zdánlivá?"

Nejprve se tedy táži právě tebe, který jsi ještě nedávno oplýval bohatstvím: "Což ti v tom nesmírném nadbytku nikdy úzkost nesevřela srdce znepokojené nějakou křivdou?" - "Věru, nemohu se rozpomenout, že by mi někdy bylo bývalo tak volno, abych necítil ani sebemenší neklid." - "Snad proto, že chybělo něco, co by sis byl přál, aby nechybělo, nebo že bylo přítomno něco, co by sis byl nepřál, aby bylo přítomno?" - "Tak jest." - "Mrzela tě tedy přítomnost jednoho a nepřítomnost druhého?" - "Přiznávám se." - "Avšak zda každý potřebuje toho, co mu chybí." - "Potřebuje." - "Kdo však něčeho potřebuje, není ve všem soběstačný." - "Naprostě není." - "Ty jsi tedy cítil tento nedostatek, ač jsi oplýval statky?" "Jak by ne?" divil jsem se. - "Bohatství tedy nemůže nikoho učinit ve všem soběstačným tak, aby již ničeho nepotřeboval, a přece, jak se zdá, slibovalo právě to! Ale myslím, že se musí za velmi závažnou pokládat také ta okolnost, že k podstatě majetku nenáleží, že by nemohl být majiteli odňat proti jeho vůli." - "Uznávám i to." - "Proč bys neuznával, když se denně stává, že silnější obírá slabšího proti jeho vůli? Odkud pak vznikají soudní spory než z toho, že se lidé domáhají majetku, který jim byl proti jejich vůli vyrván buď násilím nebo lstí?" - "Tak jest." - "Bude tedy každý potřebovat cizí pomoci, aby jí chránil svůj majetek?" - "Kdo by tohle popíral?" - "A přece by toho nebylo třeba, kdyby neměl majetek, o který může přijít." - "O tom nemůže být pochyby." - "Stal se tedy pravý opak: majetek, o kterém se věřilo, že činí lidi soběstačnými, činí je spíše potřebnými cizí pomoci. Ale kterak se potřeba a nedostatek mohou zahánět majetkem? Cožpak majetní nemohou hladovět? Což nemohou žiznit? Což údy majetných necítí v zimě mráz? Avšak namítneš: 'Zámožní lidé mají čím sytit hlad, čím zahladit žízeň a zimu.' Jenže takhle se sice může potřeba

z majetku konejšit, nadobro zahladit se nedá! Neboť jestliže se tento netvor s tlamou stále otevřenou a stále něco žádající dává něčím sytit, musí přece napřed být, aby mohl být sycen. Pomlčím o tom, že při přirozené potřebě stačí velmi málo, lakota však nemá nikdy dost. Jestliže tedy bohatství nemůže vyhladit nedostatek a potřebu, ba samo ještě novou budí, proč byste věřili, že může poskytovat úplnou spokojenost?

Byť zlato lakomci se proudem stékalo,
statků hromady měl, nikdy mu nebude dost.

Byť mořské perly hrdlo jeho zdobily,
býků oralo sto úrodných polností lán -
co bude živ, ho dravá starost nepustí,
ani po smrti si do hrobu nevezme nic."

IV.

"Avšak důstojenství propůjčují lidem je zastávajícím čest a vážnost." Jen mohou-li čestné úřady lidem jimi pověřeným také vštěpovat do srdcí ctnost a zaplašovat nepravost? Dokonce ne. Naopak, aspoň často tím pronikavěji spíše neřest osvětlují, než ji zahánějí. Tak se stává, že se pohoršujeme, když se jich někdy dostane lidem nejničemnějším. Proto vyčítá Katullus Noniovi vole,* třeba Nonius seděl na kurulském křesle. Vidiš, kolik hanby často špatným lidem přinášejí hodnosti! A přece by jejich nehodnost byla méně zřejmá, kdyby se nikdy neobjevili v lesku žádného čestného důstojenství nebo úřadu. Také ty, zda jsi po tolika hrozivých nebezpečích mohl být nakonec přiveden k tomu, abys zastával úřad s Dekoratem, když jsi v něm viděl praničemnou duši šaška a udavače? Nemůžeme zajisté jen pro čestná místa, která zastávají, pokládat za úctyhodné ty, které považujeme za nehodné právě těch čestných vyznamenání! Ale když vidíš někoho vynikajícího moudrostí, mohl bys jej uznat za nehodného úcty nebo právě té moudrosti, kterou vyniká?" - "Nemohl." - "Má tedy ctnost sama v sobě svou vlastní důstojnost, kterou hned dále přelévá na ty, s kterými byla sdružena. Poněvadž toto veřejná důstojenství nemohou, je zřejmé, že sama nemají svou vlastní krásnou ozdobu důstojnosti. Přitom jest si ještě všimnouti zvláště tohoto: Je-li totiž někdo tím opovrženější, čím více lidí jím pohrdá, důstojenství, které nemůže nikoho činiti ctihodným, dělá za to nešlechtníky tím více hodnými opovržení, čím více lidem je staví na oči. Jenže se to neděje beztretně! Nešlechtníci totiž splácejí stejnou měrou důstojenstvím, která svým stykem poskvřňují!

A abys jasně poznával, že tyto prázdné stíny důstojnosti nemohou nikomu zjednávat pravou úctu, uvažuj takto.

Přijde-li někdo, kdo byl u nás několikrát konzulem, náhodou někam k cizím národům, zda u nich vzbudí ona hodnost k němu úctu? A přece, kdyby to byl přirozený účinek čestných oněch úřadů, nemohly by nikde na světě ochabovat ve vykonávání tohoto svého účinku, jako oheň nikde na světě, buďsi to kdekoli, neztrácí svou výhřevnost. Ale poněvadž jim tento účinek nepropůjčuje jejich vlastní síla, nýbrž je tak opentlilo jen klamné lidské mínění, bledne jejich lesk a hned pomíjí, jakmile se octnou u lidí, kteří je za pravé hodnosti neuznávají. Avšak to se děje u cizích

národů. Zda jsou trvale platné aspoň u těch, kde vznikly? A přece byla kdysi prétura úřad velmi mocný, kdežto nyní je to prázdné jméno a těžké břímě senátorského stavu. Měl-li v dřívější době někdo na starosti zásobování lidu obilím, byl velmi ctěn a vážen. Je dnes něco opovrženějšího, než je státní římský úřad zásobovací? Jak jsme se vyslovili před malou chvílí: co nemá svou vnitřní hodnotu, to získává svůj lesk nebo jej ztrácí docela podle uznání a dobrého zdání uživatelů.

Jestliže tedy důstojenství nemohou nikomu zajistit úctu, jestliže dokonce sama ještě stykem s nešlechtnými se špiní, jestliže se změnou doby pozbývají lesku, jestliže si jich cizí národové docela nic neváží, kde je tedy na nich jaká žádoucí krása, neřku-li, že by byly žádoucnější než cokoli jiného?

Ač se zdobíval pyšný Nero nachem
tyrský a perlami bělostnými,
přece odporná byla všemu lidu
neřestné chlipnosti krutá vášeň.
Někdy rozdával také nešlechtník
úřady ctihodným otcům. Hanba
byla za čest jim, neboť kdo si vážil
hodností císaře nehodného?"

V.

"Že by královská vláda a přátelská náklonnost králů mohly někomu zjednat moc? Proč ne, dokud je jejich blaho trvalé. Avšak minulost je plna příkladů, také přítomnost se jimi hemží: kolik už bylo králů, jejichž blaho se později změnilo v neštěstí a pohromu? Věřu, skvělá je to moc, která, jak se shledává, není dost účinná, nemohouc ani sebe zachovat! Je-li tahle vladařská moc zdrojem blaha, zda sebemenší úbytek neubírá blaženosti, nepřináší s sebou strast? Ale třeba se lidské říše rozprostírají daleko široko, přece ještě nutně zbývá velmi mnoho národů, kterým nevládne žádný král. Tam však, kde moc přestává lidstvo blažit, hned za ni nastupuje nemohoucnost, dělajíc krále nešťastnými. Proto je v životě králů nutně jistě mnohem více strastí a běd. Tyran,* mající zkušenost z toho, jak nebezpečný je jeho úděl, naznačil strach, obklopující královský trůn, hrůzou, kterou nahání nahý meč visící trůnícímu nad hlavou. Jaká je to tedy moc, když nemůže zaplašit hlodavé starosti, nemůže se zbavit bodavých žahadel strachu? A přece by si jistě sami přáli prožít život až do konce v bezpečí a bez starosti. Jenže nemohou. A přece se chlubí mocí! Považuješ snad za mocného toho, kdo by, jak vidíš, rád chtěl vykonat něco, co vykonat nemůže? Považuješ za mocného i toho, kdo se i na procházce obklopuje stráží, kdo se sám spíše ještě bojí těch, kterým nahání hrůzu? Toho, jehož zdánlivá moc zcela závisí na hrstce jeho otroků? Neboť nač pak bych zde vykládala o přátelích králů, když mohu dokázat, že sama královská vláda je tak nesmírně slabá? Vždyť je přece mnohdy popravuje sama, dokud je silná, jindy je zase při pádu strhuje s sebou. Nero donutil Seneku, přítele a učitele svého, aby si vybral, jakou smrtí chce zemřít. Papiniana, který dlouho býval u dvora mocným pánem, hodil Antonius na pospas vojsku a jeho mečům! A přece se oba chtěli vzdát své moci, Seneka dokonce pokusil se

nabídnout své jmění Neronovi a uchýlit se do ústraní; ale poněvadž je oba již s sebou vlekla řítící se stavba, nemohl nikdo z nich svůj úmysl již vykonat. Jaká je to tedy moc, které se bojí i ti, kdo jí mají? Chceš-li si ji podržet, nejsi jist, a když by ses jí rád vzdal, nemůžeš se jí zbavit. Zda jsou k ochraně přátelé, které nezjednává ctnost, nýbrž štěstí? Ale koho učiní přítelem štěstí, toho neštěstí udělá nejhorším nepřítelem. Avšak který mor je zhoubnější než nepřítel, k němuž máš důvěru?

A kdo si přeje silný být,

ať krotí svoje žádosti,

ať šíjí vášní zmoženou

nepoddá hanbě neřesti!

A třeba dálná Indie

se třese před tvým rozkazem,

ať slouží Thule nejzazší, -

kdo černou starost nemůže

ni bídné nářky zaplašit,

ten přece nemá žádnou moc!"

VI.

"Sláva však, jak často bývá klamná, jak ponižující! Proto nikoli neprávem volá tragický básník:

Ó, slávo, slávo, na tisíce lidí jsi

již z ponížení k moci povznesla!

Dosti mnoho lidí totiž nabylo velikého jména jen pro klamné mínění lidu. Může si někdo pomyslit větší ohavnost? Kdo je bezpodstatně veleben, měl by se opravdu rdít nad svou sebechválou. Neboť i kdyby si byl získal slávu svými zásluhami, co ještě může přidat k dobrému svědomí moudrého člověka, měřícího své skutky nikoli hlasem lidu, nýbrž správným měřítkem čistého svědomí? Zdá-li se však, že proslulost sama již je krásná, byl by z toho důsledek, že by se za hanbu považovalo nestarat se o proslavení svého jména. Ale protože je, jak jsem krátce před tím vyložila, jistě ještě dosti mnoho národů, ke kterým nemůže proniknout zvěst o jednotlivém muži, stává se, že ten, koho ty považuješ za slavného, hned u sousedů se zdá neslavným. Přitom však přízeň a oblíbenost u lidu nepokládám ani za hodnou zmínky, poněvadž není plodem ani soudného uvážení a nikdy není trvalá. Na mou věru, kdo by neviděl, jak prázdné, jak pošetilé je jméno urozenost? Hledá-li se přitom nějak souvislost se slávou, je jí cizí. Zdá se totiž, že urozenost je jakási chvála, pocházející ze zásluh předků. Jestliže tato chvála dodává lesku, jsou přece nutně slavní ti, kdož jsou pro své zásluhy velebeni. Netřpytíš-li se tedy sám leskem svých zásluh, cizí sláva ti ho nepřidá. Je-li však v urozenosti nějaké dobro, mám za to, že je to jen to dobro, že se šlechtě ukládá za povinnost neodrodit se a neuchýlit od ctností předků.

Veškero lidstvo na světě má z jednoho pramene původ.

Jeden je totiž světů všech pán, jediná vládne jim vůle.

Pán ten slunci paprsky dal, růžky zas sesterské Luně,

po zemi rozsel v zástupech lid, po nebi
hvězdiček stáda.

Do těla lidského zavřen je duch, vybraný
z božského sídla.

Ačkoli lidé smrtelní jsou, mají přec vznešené
símě.

Kdo by si zakládal na předcích svých? Uvažuj,
odkud jsi pošel:

velebny Bůh je praotec tvůj, šlechtictví nechybí
tobě,
jestliže ničemným životem sám nezradíš pravý
svůj původ."

VII.

"Avšak co mám říci nyní o tělesných rozkoších? Dokud po nich
někdo touží, musí si ukládat mnoho nesnází a odříkání, ale když
je ukojí, cítí lítost, ba hnus. Jak těžké nemoci, jak
nesnesitelné tělesné bolesti přinášejí často chlípníkům jako
ovoce své špatnosti! Nevím, jakou rozkoš by mohlo budit jejich
dráždění, ale každý, kdo si snad někdy vzpomene na své
výstřednosti, pozná, že konec vášně bývá smutný. Kdyby opravdu
mohly člověku zjednat blaženost, není důvodu, proč nenazývati
blaženým i dobytek, který je přece pudem stále hnán hovět
tělesnému chťiči!

Velmi ušlechtilá by věru byla radost z manželky a dětí, ale
příliš ze zkušenosti je vzat výrok, že leckdo byl mučedníkem
svých vlastních dětí. Jak hlodavá bývá starost o ně za různých
okolností, nemusím tobě připomínat: sám jsi to na sobě zkusil již
dříve, a právě nyní ještě trneš úzkostí o ně. V této věci si
chválím myšlenku, kterou vyslovil můj oblíbený básník Euripides,
když pravil, že bezdětný je právě pro toto neštěstí šťasten!

Taková je všechna rozkoš:

k požitku již lidi dráždí,
jako včelka létající,
sotva trochu medu skápne,
ulétá hned, ale v srdci
pálí rána po žahadle."

VIII.

"Není tedy naprosto žádné pochyby o tom, že tyhle cesty
k blaženosti jsou jen jakási scesti a nikoho nemohou dovésti tam,
kam jej dovésti slibují. Ale kolika a jak velikými nehodami jsou
ohrožovány, vyložím docela krátce. Nu což? Sháněl jsi usilovně
peníze? Ale vždyť je vyrveš majícímu! Chtěl by ses skviti
hodnostmi? Pokorně poprosíš dávajícího, a chtěje nad ostatní
vynikat vážností a ctí, připravíš se o svou hrdost ponižujícím
škemráním! - Toužíš snad po moci? Vydán jsa nástrahám poddaných,
budeš stále v nebezpečí. Slávu hledáš? Povleče tě po všelikých
nesnázích a nebudeš mít nikdy pokoj. Chtěl bys trávit život
v rozkoších? Ale kdo by nepohrdal otrokem přebídného a docela
křehkého těla, kdo by ho nezavrhoval? - Konečně ten, kdo se
vychloubá tělesnými přednostmi, na jak skrovný a křehký majetek
spoléhá! Zda budete moci vynikat nad slony velikostí, nad býky
silou a nad tygry rychlostí? Vizte nekonečnou rozlohu nebe, jeho

pevnost a rychlost, a přestaňte již jednou žasnout nad všednostmi! Ale nebe nezasluhuje podivu jen pro tyto vlastnosti, nýbrž spíše pro řád tam vládnuocí, který vše řídí. Tělesná krása a svěžest, jak jsou nestálé, jak rychle chřádnou! Jsou prchavější a pomíjejí dřív než jarní květ! Kdyby, jak praví Aristoteles, lidé měli zrak Lynkeův, aby jejich pohled pronikal pevnými překážkami, zda by prohlédnouce útroby neviděli, jak ošklivý je Alkibiades, ač je jeho tělo navenek překrásné! Že se zdáš krásný, není tedy tvá přirozenost, nýbrž takovým tě dělá jen zraková slabost diváků! Preceňujte si však tělesné přednosti, jak je vám libo, jen vězte, že předmět vašeho podivu může úplně zničit třídní horečka! Z toho všeho lze tedy učinit závěr, že to, co nemůže ani dáti to dobro, které slibuje, ani není dokonalým souhrnem všeho dobra ostatního, není ani cesta vedoucí k blaženosti, ani samo blaženým nedělá.

Která nevědomost zavádí nešťastné a slepé vede na scestí?

Zlato nehledá se na stromě zeleném a réva perly nerodí!

Sítě nehází si do slují na horách, kdo loví ryby k hostině.

Chceš-li zastřelit laň, na moře Tyrrhenské se nevydáváš na hony.

Mořské hlubiny zná člověka bystrý duch, ač tůně kryjí hory vln;

ví, kde hojnější je bělostných perel rod, i škeble červce rudého;

rovněž přímoří zná, bohaté rybami, i místa ježků ostnatých.*

To však nevědí, kde žádoucí dobro je, jen bloudí jako slepců dav.

To, co povzneslo se do výšin hvězdnatých, jdou hledat v zemských hlubinách.

Co bych vyprosit měl bláhovým lidem těm?

Ať slídí po zlatě a cti -

až jim lopota zlá nepravé blaho dá,

ať pravé blaho poznají!"

IX.

"Tolik stačí říci, aby se objasnila podstata lživého blaha.

Jestliže sis ji dokonale prohlédl, je namístě postoupit dále

k výkladu o pravém blahu." - "Již vidím, že se ani majetkem nemůže dospět ke spokojenosti, ani královskou vládou k moci, ani

hodnostmi k pravé cti a vážnosti, ani slávou k proslulosti, ani rozkošemi k pravému blahu." - "Pochopil jsi též, proč tomu tak

jest?" - "Zdá se mi, že tam již nahlížím jakoby úzkou štěrbínou.

Ale raději bych chtěl mít od tebe ještě důkladnější poučení." -

"A přece je důvod docela nasnadě. Neboť to, co je od přírody prosté a nedělené, lidský omyl rozlučuje a od pravdy a

dokonalosti zavádí k nepravdě a nedokonalosti. Domníváš se snad,

že to, co ničeho nepotřebuje, může být bez moci?" - "Naprostě

ne." - "Správně, neboť je-li něco po některé stránce příliš slabé

a nedostatečné, nutně potřebuje po této stránce cizí pomoci." -

"Tak jest." - "Mají tedy moc a soběstačnost jednu a tutéž podstatu." - "Zdá se tak." - "Ale když je něco takové, myslíš, že se to má zavrňovat, či naopak ze všeho nejspíše zasluhuje obecné úcty?" - "O tom přece nemůže být pochyby." - "Přidejme tedy k soběstačnosti a moci ještě také úctu, abychom mohli říci, že tyto tři věci jedno jsou." - "Přidejme, abychom mluvili pravdu." - "Pokládáš tuto trojici za něco nevznešeného a všedního, či ve všem velmi skvělého a slavného? Napřed však uvažuj, zda tomu, co jsme uznali za soběstačné, za nejmocnější a nejctihodnější, přece jen nechybí sláva, kterou si nemůže samo zjednat, a zda se právě pro tuto chybu nezdá trochu méně dokonalé?" - "Nemohu než uznat, že tak, jak to je, je to také velmi slavné." - "Důsledek toho tedy jest, že smíme prohlásit, že se sláva zcela rovná předešlým třem přednostem, o kterých byla řeč." - "Ano, to z toho plyne." - "Co tedy nepotřebuje ničeho cizího, co zmůže vše svými silami, co je slavné a ctihodné, zda to zcela nutně není také jistě nejradostnější?"

- "Ale vždyť si nedovedu ani pomyslit, jak by se do této dokonalosti vůbec mohl vplížit jaký zármutek? Proto jest uznati, že, zůstanou-li s ním pospolu také ony tři přednosti dříve uvedené, byla by tato čtveřice samá radost." - Z téhož důvodu se také nutně v podstatě nijak od sebe neliší, ač se navenek různí jmény: soběstačnost, moc, sláva, čest a vážnost a libost." - "To je nutné." - "Tedy to, co je v podstatě jedno a jednotné, lidská zaslepenost dělí v části, a zatím co se snaží domoci se některé části toho, co částí nemá, nedosahuje ani té části - neboť ta nikde není - ani celku, po němž vůbec ani nebaží." - "Jakpak?" - "Kdo vyhledává bohatství, aby unikl chudobě, tomu nejde o moc; raději chce zůstat neznám a prostý, odřiká se též mnohých přirozených radovánek a rozkoší, aby získaný majetek neutrácel. Ale takto nenabývá ani soběstačnosti, protože ho opouští moc, bodají nesnáze, všednost jej zahazuje, v skrytu zůstává neznám. Kdo však touží jen po moci, mrhá majetek, pohrdá rozkošemi, i úctou nemající moci, ani slávu nepokládá za nic. Ale sám vidíš, jak mnoho i jemu chybí! Někdy mu chybějí věci nejnutnější, jindy ho hlodají úzkostné starosti, a když zaplašit tyto nesnáze nemůže, pozbývá i moci, po níž se sháněl především. Podobně se dá uvažovat o poctách a hodnostech, slávě a rozkoších. Neboť, poněvadž každá z těchto věcí je v podstatě totéž co ostatní, kdo se domáhá jedné z nich bez ostatních, nepopadne ani to, po čem tak dychtivě sahá." - "Co ještě?" - "Chce-li někdo dosáhnout všech zároveň, touží sice po vrcholu blaha, ale zda je najde v oněch věcech, o kterých jsme dokázali, že nemohou poskytnout, co slibují?" - "Jistě ne." - "V tom tedy, čeho, jak se věří, jednotlivě z žádoucího blaha mohou poskytnout, blaženost samu vůbec hledat nesmíme." - "Souhlasím; tohle je svatá pravda." - "Znáš tedy již i podstatu nepravého blaha i příčiny jeho nepravosti. Obrát' nyní pozornost na opačnou stranu. Tam totiž užtíš pravé blaho, jak jsem ti to právě slíbila." - "Tohle je přece docela jasné i slepému; ty sama jsi právě před chvílí na to poukázala, když ses snažila objasnit příčiny nepravého blaha. Nemýlím-li se, je pravé a dokonalé blaho to, které zároveň

zjednává dokonalou spokojenost, moc, úctu a vážnost, proslulost i radost. Abys však věděla, že jsem již pronikl do podstaty věci, poznávám též, že blaženost, kterou vskutku může zjednat aspoň jedno dobro z uvedených (vždyť všechna jsou v podstatě totožná) je bezpochyby blaženost úplná." - "Ó, můj milý záčku, jak šťasten bys byl v tomto svém přesvědčení, kdybys připojil ještě tohle." - "Copak, co?" - "Zda věříš, že je ve věcech tohoto světa, pomíjejících a smrtelných, jedna jediná, která by mohla zjednat takový stav?" - "Myslím, že vůbec není, a tys to také dokázala nad veškerou pochybnost důkazem, kterému již nic nechybí." - "Dávají tedy lidem, zřejmě buď jen stíny pravého dobra, nebo jen nedokonalé jakési náhražky dobra, ale pravé dobro, dokonalé dobro, opatřit nemohou." - "Zcela tak, souhlasím." - "Poněvadž nyní již víš, co je pravé blaho a co je blaho jen předstírané, zbývá ještě poznat, odkud bys to pravé blaho mohl získat." - "Na to již věru dlouho žádostivě čekám." - "Ale poněvadž (jak se také našemu Platonovi v Timaiu líbí) sluší prosit boha za pomoc i v maličkostech, co bychom měli nyní podle tvého rozumu učinit, abychom byli hodni najít sídlo onoho pravého dobra?" - "Musíme vzývat Otce veškerenstva, bez něhož se nemůže nic začínat řádně." - "Správně," odpověděla a hned naladila svou píseň.

"Ty, jenž věčným rozumem řídíš světy, ó Bože!
Tvůrce nebes i země, Ty od věků do věků času
kážeš plynout. Ty hýbáš vším, ač sám jsi stálý.
Žádným popudem z vnějška ses nedal pohnout,
když tvořils
dílo plynulé hmoty. Nejvyšší dobroty pravzor,
čistý a bez kazu, vše, co tvoříš, nebeský vzor má
v Tobě. Sám jenž ze všeho nejkrásnější jsi,
krásný
svět jsi stvořil podle obrazu svého a kázal,
aby bezvadné části skládaly bezvadný celek.
Zákony svými živly vážeš, by horko i zima,
sucho i vlhko ve shodě byly; teplejší oheň
aby nevzlétl ani váha pod vodu nestrhla zemi.
Ty jsi uložil duši, by ve středu trojitě* sídlíc
přírody hýbala vším, ji rozvádíš po údech
ladných.

A když rozdělená v dva světy* zmnožila pohyb,
vrací se v okruhu k sobě a hlubokou obchází
mysl.

Podobný obraz je taktéž v obratu nebeské
klenby.

Ty též ze stejných příčin životy vyšší i nižší
probouzíš; vznešené vysoko vyvážíš lehkými
vozy,
nižší zas po zemi rozséváš. Milost Tvá činí, že
oheň

návratný svítí jim na cestu zpátky a k Tobě.

Otče! Dej, ať se náš duch též povznese
v velebné sídlo,

dej, ať dobra zdroj uzří, dej, ať nalezne světlo,

v němž by Tebe jasného spatřil duševním
zrakem!
Rozptyl pozemské mlhy a sejmi pozemské
břímě;
zjev se v nebeském lesku! Vždyť Ty jsi obloha
jasná,
Ty jsi zbožným pokoj a klid. Jen v Tobě se vidí
konec i počátek, vůdce i cesta a zároveň cíl!"

X.

"Poněvadž jsi tedy již viděl, jak vypadá dobro nedokonalé a dokonalé, myslím, že je nyní třeba dokázat, v čem záleží tato dokonalost blaha. Přitom myslím, že se musí pátrat především po tom, zda může v přírodě vůbec být takové nějaké dobro, jak jsi je před malou chvílí vymezil, aby nás snad nešálila lichá nějaká obrazivost ducha bez skutečného podkladu. Avšak nedá se popřít, že toto dobro skutečně jest a že je to jakoby zdroj všeho dobra vůbec, neboť vše, co se nazývá nedokonalé, je nedokonalé jen ubíráním dokonalosti. Tak se stává, že všude a ve všem, kde, jak se zdá, je něco nedokonalého, musí nutně být též něco dokonalého. Kdyby té dokonalosti nebylo, nemohli bychom si snad vůbec ani pomyslit, odkud by se brala ona uznaná nedokonalost. Příroda totiž nezačíná věcmi zmenšenými a nedokonalými, nýbrž postupujíc od celků hotových a dokonáných, teprve potom rozbíhá se v tyto oslabené okrajové druhy. Je-li tedy, jak jsme svrchu ukázali, nějaké nedokonalé blaho, skýtající jen křehké dobro, není pochyby, že je též nějaké blaho pevné a dokonalé." - "Tvůj úsudek je velmi čistý a správný." - "Kde však bytuje, uvažuj takto. Obecně se uznává za správné mínění lidského ducha, že Bůh, původce všeho na světě, je dobrý. Neboť není-li možné představit si něco lepšího, než je Bůh, kdo by pochyboval, že to, nad něž není nic lepšího, je dobré? Rozum však dokazuje, že Bůh je dobrý, takže dovozuje, že u něho je i dobro dokonalé. Kdyby tomu tak nebylo, nemohl by být původcem všeho na světě. Bylo by totiž něco dokonalejšího než Bůh, něco, co má dokonalé dobro, a to by zřejmě bylo starší a dřívější než Bůh. Vždyť je nad slunce jasnější pravda, že dokonalé a úplné předchází méně dokonalé a neúplné. Abychom tedy takto rozumějící nepostupovali do nekonečna, musí se uznati, že nejvyšší Bůh je sama plnost nejvyššího a dokonalého dobra. Ale dokonalé dobro jsme přece prohlásili za pravou blaženost. Pravá blaženost tedy musí být u nejvyššího Boha." - "Souhlasím s tím," pravil jsem, "a proti tomu vůbec nelze nic namítat." - "Ale prosím tebe, jen hled', jak bys poctivě a nevývratně dokázal náš výrok, že nejvyšší Bůh je sama plnost nejvyššího dobra." - "Jakpak asi?" - "Nedomnívej se, že tento Otec všeho na světě dostal nejvyšší to dobro, kterého, jak se věří, je pln, buď z vnějška nebo že je má tak přirozenou cestou, že by sis mohl myslit nějaký rozdíl v podstatě Boha jako majitele a blaha jako majetku. Kdyby ses totiž domníval, že je přijal z vnějška, mohl bys snadno za to míti, že dárce je lepší než příjemce. My však vším právem vyznáváme, že Bůh je ze všeho nejznamenitější. Myslíš-li však, že nejvyšší dobro bytuje v Bohu přirozeně podstatou, že však pojmově dá se od něho oddělit,

kdykoli mluvíme o Bohu jako původci všeho světa, ať si každý, kdo může, odpoví na otázku: „Kdo spojil tyto dvě tak různé věci?“ Konečně, co se od něčeho jiného liší, není přece v podstatě to, od čeho se pojmově liší. Proto, co je podstatou jiné než nejvyšší dobro, to není nejvyšší dobro. Tohle si však nesmíme myslit o tom, nad něhož jistě není nic znamenitějšího. Vůbec pak nic, co z něčeho vzniklo, nemůže být podstatou lepší než to, z čeho vzniklo; proto bych docela přesně a správně usoudila, že to, co je počátek všeho na světě, musí svou podstatou být dobro nejvyšší." - "Docela správně."

"Ale uznalo se, že vrcholné dobro je blaženost." - "Tak jest." - "Je tedy nutné vyznati, že Bůh je sama blaženost." - "Nemohu z předcházejících poznatků odvolat nic, ba vidím, že tohle je jen správný důsledek z nich." - "Hleď," pravila, "zda by ještě silnější potvrzení toho nevyplývalo z té okolnosti, že nemohou být dvě dobra, která by se různila podstatou. Když se totiž dobra různí, je přece docela jasné, že jedno nemůže být totéž co druhé; proto žádné z nich nemůže být dokonalé, poněvadž jedno druhému chybí. Jenže co není dokonalé, to nemůže být vrcholné, to je přece jasné. Je tedy zhora nemožné, aby byla různá vrcholná dobra. A my jsme se přece dobrali toho, že i blaženost i Bůh jsou nejvyšší dobra! Pročež sama nejvyšší blaženost nutně je nejvyšší božstvo." - "Opravdu není možný žádný jiný závěr ani věcně pravdivější, ani rozumově jistější, ani Boha důstojnější." - "Nad to," pravila dále, "jako geometři, dokázavše své předpoklady, přidávají ještě něco, čemu sami říkají porismata (důsledky), tak také já tobě ještě něco dám, jakoby přídavek (corollarium).

Neboť, poněvadž se přijímáním blaženosti lidé stávají blaženými, blaženost však je samo božstvo, je zřejmé, že se stávají blaženými přijímající božstvo. Ale jako se přijímáním spravedlnosti stávají spravedlivými nebo moudrosti moudrými, tak podobně usoudíme, že se přijímáním božstva stávají bohy. Je tedy každý blažený bohem. Přirozeností je Bůh jen jeden, avšak nic nebrání, aby jich účastenstvím nebylo co nejvíce." - "To je věru krásná a vzácná věc, ať si tomu říkáš porisma nebo corollarium."

"A přece není nic krásnějšího nad to, co k tomu připojit mi doporučuje můj rozum." - "Copak je to?" - "Poněvadž blaženost zřejmě obsahuje mnoho jednotlivých a různých požitků blaha, je otázka, zda se všechny tyto požitky sdružují v jedno jakoby tělo blaženosti s různými údy, či je některý z nich sám již úplná podstata blaha, k níž ostatní jen odkazují?" - "Přál bych si, abys mi to lépe objasnila podrobným věcným výkladem." - "Což nepovažujeme blaženost za dobro?" - "Ba za nejvyšší dobro!" - "A tomuto výroku se může přiznat platnost obecná, neboť blaženost je i nejvyšší spokojenost a též nejvyšší moc, úcta, sláva a rozkoš pokládají se za blaženost." - "Co z toho?" - "Zda tohle vše, dobro, spokojenost, moc a ostatní, jsou jakoby údy blaženosti, či všechny odkazují k dobru jako vrcholu snažení?" - "Již chápu, čeho se dopátrat mě pobízíš. Já si však přeji od tebe slyšet tvůj úsudek." - "Slyš tedy rozhodnutí v této věci. Kdyby tohle vše byly údy blaženosti, nutně by se vzájemně lišily. To je přece v povaze částí, že jsou různé skládají jedno tělo. Ale dokázali

jsme, že tohle vše je totožné; nejsou to tedy vůbec žádné údy, ledaže by se zdálo, že se blaženost skládá jen z jednoho údu, což je nemožné." - "Tohle je ovšem nepochybné, ale čekám ještě na další." - "Je nabíledni, že vše směřuje k dobru. Vždyť proto se vyhledává spokojenost, že se pokládá za dobro; proto moc, že se i ona pokládá za dobro. Totéž lze též říci o úctě, slávě i radosti. Je tedy dobro důvodem i vrcholným cílem touhy po nich po všech. Neboť po tom, co ani skutečně ani zdánlivě dobro neobsahuje, nemůže se toužit vůbec. Zato bývají žádoucí dobra zdánlivá, třebaže vskutku dobrá nebyla. Proto se dobro právem považuje za vrchol a stěžejní příčinu všeho, co je žádoucí. Avšak nejžádoucnější se zdá to, pro co se lidé tak toužebně domáhají něčeho jiného. Např. jestli někdo rád jezdí na koni pro zdraví, netouží tak po pohybu při jízdě na koni jako po jeho účinku, po zdraví. Vyhledává-li se tedy vše pro dobro, netouží nikdo po ničem tak jako po dobru samém. Ale již jsme uznali, že to, pro co se touží po ostatním, je blaženost; proto se i tak vyhledává jen blaženost. Z toho všeho vyplývá docela jasně, že dobro a blaženost jsou v podstatě totéž." - "Nevidím důvodu, proč by někdo neměl souhlasit." - "Ale také jsme již dokázali, že Bůh a pravé blaho je jedno a totéž." - "Tak jest." - "S jistotou tedy můžeme zakončit závěrem, že boží podstata je dobro a nic jiného než dobro.

Sem již pospěšte všichni spoluvězni,
které řetězy růžovými poutá
vášeň šalebná, hnízdíc v zemských duších.
Zde vám od práce kyne klid a oddech,
zde je zátoka věčně klidné vody,
jen zde útulek bídným otvírá se.
Co se zlatého písku třpytí v Tagu*
a co dávají rudé břehy Hermu
nebo sousední s horkým pásmem Indus
rodí zelených kamenů a bílých,
to vše nestačí zbystřit zrak, ba spíše
ještě hlouběji ducha v temno ztápí.
Tohle všecko, co srdce láká, dráždí,
země hluboko v útrokách svých kryla.
Lesk však, kterým se řídí, žije nebe,
ten se vyhýbá temným troskám duší.
Každý, kdokoli může v toto světlo hledět,
jistě povrhne bledou září Slunce."

XI.

"Souhlasím," řekl jsem, "neboť všechny vývody jsou zajištěny velmi pevnou rozumovou souvislostí." - Na to ona: "Což teprve až poznáš podstatu samého dobra, jak si toho budeš vážit?" - "Nesmírně," děl jsem, "zejména podaří-li se mi zároveň poznat Boha, což je dobro." - "I to ti odhalím docela přesným a pravdivým rozumovým pochodem, jen když zůstanou v platnosti naše závěry právě získané." - "Zůstanou." - "Nedokázali jsme snad, že ty věci, po kterých touží většina lidí, nejsou ještě pravé a dokonalé dobro, protože se od sebe liší, a poněvadž jedna chybí druhé, nemohou poskytnout dobra plného a dovršeného? Avšak že se stávají pravým

dobrem, když se všechny sduží jakoby v jeden celek s jednou účinností, takže, co je spokojenost, totéž je i moc, úcta, sláva i libost? Nejsou-li však všechna tato dobra jedno a totéž, není důvodu, proč by se měla pokládat za věci žádoucí." - "To bylo dokázáno nad každou pochybnost." - "Jestliže tedy to, co není dobro, dokud se v sobě různí, ale stává se dobrem, když splyne v jedno, zda se právě tím sjednocováním neděje ona změna v dobro?" - "Zdá se tak." - "Ale vše dobré je dobré účastí na dobrém, to mi snad připustíš, či ne?" - "Ano." - "Musíš tedy právě tak uznat, že jedno a dobro je totéž. Podstata věcí totiž, jejichž účinek není od přírody různý, je táž." - "Nemohu to popřít." - "Víš tedy také, že vše, co je, trvá a obstojí jen tak dlouho, dokud je jedno, ale rozpadává se a zaniká, jakmile tuto svou jednotu ztratilo?" - "Jakpak?" - "Např. živočichové. Když se duše a tělo sejdou a sjednotí trvající pospolu, říká se tomu živočich. Jakmile se však tato jednota odloučením obou rozváže, je zřejmé, že živočich hyne a již není. Též samo tělo; dokud se údy sdužují v jeden tvar, vidí se lidská podoba; ale jak se části odloučí a oddělí, zničí se jednota těla a to, co kdysi bylo, přestává býti. Budeš-li takto probírat vše ostatní, bezpochyby objevíš, že obstojí jen to, co je jedno a dokud je jedno, hyne však, jak jedno být přestane." - "Uvažuji-li o tom důkladně, zdá se, že není jinak." - "Zda je něco, co by se, pokud se ovšem chová přirozeně, vzdávalo touhy po životě a přálo si zkazit se a zahynout?" - "Vezmu-li v úvahu živočichy, kteří od přírody mohou chtít a nechítí, nenacházím jediného, aby bez vnějšího nucení potlačil v sobě touhu žít a dobrovolně pospíchal do záhuby. Vždyť každý živočich se snaží chránit život, ale smrti a záhubě se vyhýbá. Avšak jsme velmi na rozpacích, co bych si měl mysliti o bylinách a stromech, a vůbec věcech neživých." - "A přece ani v této příčině není možná žádná nejistota, když uvažuješ především, že byliny a stromy rostou na místech sobě příhodných, kde by podle svých přirozených sil nemohly brzy uschnout a zajít. Neboť některé rostou na rovinách, jiné na horách, jiným se daří v bažinách, jiné se drží na skalách, jinými jsou porostlé neplodné stepi. A kdyby se někdo pokusil přesadit je jinam, schly by. Jenže příroda poskytuje všemu rostlinstvu toho, co mu náleží, a přičiňuje se, aby nehynulo, dokud může vydržet. Co řekneš tomu, že všechny byliny berou potravu z půdy kořeny, jakoby ústy otevřenými do země, a rozvádějí ji dřevní do jádra a kůry? Co tomu, že se právě nejměkčí část, to jest dřev, vždy skrývá uvnitř, okolo ní že je cosi tvrdšího jako dřevo a vnější obal konečně je kůra, která se staví proti nepohodám nepříznivého počasí jako ochránkyně otužilá v slotě? Dále, jak bedlivá je příroda starajíc se, aby se udržovaly množением ze semene? Kdo by nevěděl, že tohle vše jsou jakoby jakási zařízení nejen dočasné trvání druhů, nýbrž takřka pro věčné zachování v rodě?

I věci, které se považují za neživé, zda každá z nich podobně netouží po tom, co jí náleží? Proč vynáší lehkost plameny do výše, proč zemi tlačí váha dolů, když ne proto, že tato poloha a tyto pohyby vyhovují jednotlivým hmotám? A dále, co je čemu

povahou příbuzné, to zachovává, a naopak zase ničí vše, co je nepříznivé. Tvrdé věci, např. kameny, lpí k sobě částmi co nejpevněji a brání se nedávající se snadno rozbít. Věci tekuté a plynné, jako vzduch a voda, sice snadno povolují dělení, vzápětí se však vracejí k částem odříznutým; oheň se dělit vůbec nedá. Nyní nepojednáváme o dobrovolných pohybech poznávající duše, nýbrž o přirozených úkonech těla. Např. přijatý pokrm trávíme bez přemýšlení, ve spánku dýcháme nevědouce o tom. Neboť ani u živočichů není láska k životu projevem jejich vůle, nýbrž je to přirozený pud sebezáchovy. Vždyť v tísní často vůle chce smrt, které se příroda vzpírá, a naopak pohlavní pud, kterým jedině se smrtelné bytosti zachovávají trvale, příroda vždy podporuje, ale vůle někdy krotí. Do té míry tedy tato sebeláska nepochází snad z duševního podnětu, nýbrž z přirozeného pudu. Dala totiž prozřetelnost svým tvorům tuto, snad největší příčinu trvání, přirozenou touhu žít, dokud mohou. Nemůžeš tedy nikterak být v pochybnostech, že veškeré jsoucno přirozeně touží po stálém trvání a vyhýbá se záhubě." - "Vyznávám se, že nyní nepochybně rozumím tomu, co se mi dlouho zdálo nejisté." - "Co si však žádá být trvalé, to touží po jednotě, neboť bez jednoty nemůže ani žádné jsoucno být." - "Pravda." - "Vše tedy touží po jednotě." - "Projevil jsem s tím již souhlas." - "Ale dokázali jsme již, že jedno je totéž co dobro." - "Tak, tak." - "Vše tedy vyhledává dobra, což se může říci také takto: dobro je to, po čem vše touží." - "Nemůže se vymyslet nic pravdivějšího. Neboť buď není žádné jedno, k němuž by vše směřovalo, a nemajíce žádné jedno jako vrchol svého snažení, bude se vše potácet bez vůdce, nebo je-li nějaký cíl, k němuž vše pospíchá, bude to vrchol všeho dobra." - A ona: "Milý žáčku, mám nesmírnou radost, že jsi zachytil přímo samo jádro pravdy. Ale přitom se ti zajisté vyjasnilo i to, co ti podle tvého nedávného výroku nebylo známé." - "Copak to bylo?" - "Co je konečný cíl všeho?" - "Je to jistě to, po čem vše touží; a poněvadž jsme dokázali, že je to dobro, musíme prohlásit, že konečný cíl všeho na světě je dobro."

Kdo v hloubi duše věrně pátrá po pravdě,
a nepřeje si padnout v obět' omylu,
ať do svého se srdce vroucně zadívá
a dálné tužby zkrotí, stočí do kruhu!
Ať ducha nabádá, by ze všeho, co jen
se venku děje, získal vzácné poklady!
Co dávno černé mraky bludu zakryly,
to vysvitne mu, bude slunce jasnější.
Vždyť tělo nezdusilo všecken ducha žár,
když sevřelo jej hmotou zapomětlivou.
Tam uvnitř jistě doutná pravdy jiskřička,
již v plamen rozfoukává mocný vědy dech.
Proč na otázku sám dáš správnou odpověď?
Že v krbu srdce dosud žhavý pravdy troudl!
Tak Platonova Múza pravdu hlásala,
že, kdo se učí, znova rozpomíná se.

XII.

Na to já: "S Platonem já upřímně souhlasím. Vždyť mi již podruhé

připomínáš jeho učení; poprvé, že jsem ztratil paměť tělesným utrpením, podruhé, když na mne dolehla tíha zármutku." - Tu ona: "Přihlížíš-li k tomu, co jsme již uznali za správné, rozpomeněš se velmi brzy též na to, co, jak ses nedávno přiznal, nevíš." - "Copak?" - "Čím a jak je řízen svět?" - "Pamatuji se, že jsem se vyznal ze své nevědomosti v té věci, a snad také již předvídám, s čím přijdeš; přece však toužím slyšet od tebe výklad obšírnější." "Že je tento svět řízen od Boha, pokládal jsi ještě před chvílí za zcela nepochybné." - "Ani nyní nesmýšlím jinak a nikdy nebudu tohle považovat za pochybné. Také krátce vyložím, s kterými důvody v této věci souhlasím. Nebyl by se jistě tento svět tak vhodně složil z tak různorodých a i protivných částí v jeden celek, kdyby tyto rozdílné části nebyl uspořádal jeden. Avšak i to, co bylo sdruženo a spojeno, byla by sama různost přirozené podstaty složek, mezi sebou nesvorných, zase dělila a od sebe trhala, kdyby opět jeden neudržoval pohromadě to, co spojil. Nebyl by konečně tak jistý pořádek v přírodním dění, ani by se nerozvíjel pohyb tak uspořádaný podle místa, času, účinnosti, prostoru a vlastností, kdyby tyto rozmanité změny neřídil opět jeden. Cokoli je to, čím založený svět trvá a je v činnosti, já to nazývám jménem všem obvyklým: Bůh."

Tu ona: "Když takto smýšlíš, nezbyvá mi asi již mnoho práce, abys zase šťasten shlédl svou vlast. Než hledme si svého předsevzetí. Nejmenovali jsme snad mezi složkami blaha také soběstačnost a neshodli jsme se, že Bůh je sama blaženost?" - "Ano." - "Tedy ani k řízení světa nebude Bůh potřebovat žádných vnějších pomůcek, sice by neměl úplně vše, čeho potřebuje." - "Tak je to nutné." - "Sám tedy ze své moci vše řídí a spravuje." - "Nelze to popírat." - "Ale dokázali jsme, že Bůh je nejvyšší dobro." - "Pamatuji se." - "V dobrém tedy vše zařizuje, jestliže vše řídí podle své vůle, ten, o kterém jsme se shodli, že je dobrý. A je to jakási páka nebo kormidlo, které zachovává stroj světa stále v nerušeném chodu a činnosti." - "Docela upřímně souhlasím. Tušil jsem již před chvílí, že to řekneš, třebaže byla má předtucha slabá." - "Věřím, neboť, jak se mi zdá, upínáš již bděleji pozornost na to, abys shlédl pravdu. Ale i to, co ještě řeknu, je stejně přístupné a průhledné." - "Co je to?" - "Věří-li se docela právem, že Bůh vše řídí kormidlem dobra, a zároveň že vše, jak jsem vyložila, přirozeně tíhne k dobru, může se pochybovat, že se vše dobrovolně podrobuje jeho řízení a podle pokynů vedoucího se vhodně a včas svému řediteli nabízí dobrovolně?" - "Tak jest a tak to i musí být." - "Nebyla by to přece, jak je vůbec zřejmé, žádná blažená správa, kdyby se jí lidé vzpírali jako tlačícímu jhu a nebyli poslušni, poněvadž by v ní neviděli svou spásu." - "Není tedy nic, co by, zachovával-li jen svou přirozenost, pokoušelo přičít se Bohu." - "Nic." - "Ale i kdyby se pokoušelo, zda něco pořídí proti tomu, o kom jsme právem uznali, že je v blaženosti nejmocnější?" - "Nedokázalo by zhoła nic." - "Není tedy nic, co by chtělo nebo mohlo se protivit tomuto nejvyššímu dobru?" - "Myslím, že není." - "Je tedy nejvyšší dobro, co vše rázně řídí a vládně zařizuje." - Tu já: "Jak nesmírně mě těší nejen všechny závěry logických soudů, ke kterým jsme dospěli, nýbrž ještě více

právě tahle tvá slova, aby se konečně jednou zastyděla má pošetilost před sebou, když tak dlouho rvala to, co je vznešené." - "Slyšel jsi, že se v pohádkách giganti snažili vydráždit nebe, ale že i s nimi naložila dobrotivá statečnost podle zásluhy? Ale což abychom nyní postavili výsledky svého uvažování proti sobě? Možná, že by z toho utkání vysršela nějaká krásná jiskra pravdy." - "Jak je tobě libo." - "Nikdo by přece nepochyboval, že Bůh je všemohoucí." - "Kdo je zdravého rozumu, jistě o tom nepochybuje nikdo." - "Ale kdo je všemohoucí, tomu přece není nic nemožné." - "Nic zajisté." - "Může se tedy Bůh dopustit i zlého?" - "Naprostě nikoli." - "Zlo tedy není vůbec, poněvadž je nemůže konati ten, komu není nic nemožné." - "Zahráváš si se mnou, svými rozumy osnuješ mi bludiště, z něhož cesta nevede; brzy do něho vstupuješ východem, brzy vycházíš vchodem. Či snad dokonce chceš v podivný zmatek zamotat božsky prostý řád světa? Vždyť jsi před chvílí začínajíc blažeností prohlásila ji za nejvyšší dobro, které podle tvé řeči je uloženo v nejvyšším Bohu. Vykládala jsi, že sám Bůh je nejvyšší dobro a plnost blaha. Z toho ti vyšlo, že nikdo nebude blažen, leda bude-li zároveň bohem. To byl jaksi tvůj přídavek. Potom jsi zase mluvila o tom, že dobro je též podstata Boha i blaženosti, a že i ono jedno je právě ono dobro, kterého si žádá přirozenost všech věcí na světě. Že Bůh kormidlem dobroty řídí svět, že vše se dobrovolně podřizuje v poslušnosti, a že zlo vůbec není. A přitom jsi neužívala žádných pomůcek vnějších, nýbrž dokazovala jsi své mínění vnitřními a domácími důkazy, jejichž platnost byla ve věci samé." - Tu ona: "Nijak si nehrajeme, naopak vyřídili jsme věc ze všeho nejvážnější, a to s pomocí boží, za kterou jsme před chvílí prosili. Taková je totiž podstata, že se nerozšiřuje na nic vnějšího, ani sama do sebe nepřijímá nic z vnějšku, nýbrž, jak to o ní praví Parmenides: podobna bezvadné kouli je ze všech stran zcelena všecka.

Pohyblivým světem otáčí, sama sebe však zatím zachovává v naprostém klidu.

A že jsme ani důvody nebrali z vnějšku, nýbrž z nitra věci samé, o které jsme pojednávali, tomu netřeba se pranic diviti, jestliže ses poučil z výroku schváleného od samého Platona, že řeči mají být příbuzné věcem, o kterých se mluví.

Šťasten, kdokoli mohl zdroj
dobra viděti čist'ounký.

Šťasten, kdokoli mohl pout
země zbavit se tíživých.

Kdysi bědoval Orfeus
trácký nad hrobem choti své.

Nářkem žalostným dojímal
lesy k prudkému pohybu,
řeky donutil zastavit;

laň se bez bázně stulila
plachá k boku lva dravého,

ani zajíc se nebál již
před psem písňemi zkroceným.

Když však palčivé lásky žár
dral se do srdce hlouběji,
ale žalozpěv nemohl
zjednat zpěváku úlevu,
bohům nebeským spílaje
pod zem zamířil kroky své.
Tam se rozzpíval k hudbě strun
písni lahody medové;
všechno matčino umění,
svůj bol, žalostí zchvácený,
lásky plamenem zdvojený,
vkládal do písni tesklivé -
kámen byl by se rozplakal.
Prosil za milost podzemních
stínů vladaře písni svou.
Žasne trojhlavý strážce bran,
jatý lahodou nezvyklou.
Postrach hříšníků, které štvou
hrůzou, mstitelky zločinů,
smutné vyroní slzí proud.
Kolo, na němž byl Ixion
spoután, zastaví prudký běh,
žízni trápený Tantalus
nedbá proudu vod pod sebou,
dravec sycený písni tou
jater Titya netkne se.
Dojat nakonec prohlásí
vládce podsvětí: „Zvítězil!
Písni manželku vykoupil,
bude manžela provázet!
Dar však omezí zákaz můj:
dokud z Tartaru nevyjdou,
cestou nesmí se ohlédnout!“ -
Co je milencům zákaz ten?
Láska mocnější příkaz je.
Běda! na samém prahu tmy
ještě Orfeus ženu svou
shlédl - ztratil ji, nadobro!
Tahle báj se též týká vás,
již se derete v snažení
ducha nahoru k nebesům.
Ten, kdo v pekelnou propast se
v boji poražen zadíval,
vše, co vzácného s sebou má,
ztrácí viděním podsvětí."

ČTVRTÁ KNIHA

DOBŘÍ MAJÍ STÁLE MOC, ZLÍ JSOU ZAVRŽENI A BEZMOCNI. NEPRAVOST
NEŽŮSTANE NIKDY BEZ TRESTU. ŠLECHETNÍ DOJDOU SVÉHO CÍLE,
NEŠLECHETNÍ NEDOJDOU. DVA ZDROJE KONÁNÍ, VŮLE A MOC. TRESTY MAJÍ
NAPRAVOVAT A ZASTRAŠOVAT. PROZŘETELNOST A OSUD. KAŽDÁ PŘÍHODA,
MILÁ I NEMILÁ, JE DOBRÁ, PROTOŽE JE PROSPĚŠNÁ.

I.

Když Filosofie, zachovavši důstojné vzezření s vážným obličejem tuto píseň měkce a libě dozpívala, já, který jsem dosud úplně nezapomenul bolu usazeného hluboko v srdci, přerušil jsem ji, ač zřejmě chtěla ještě něco říci dále. I pravil jsem : "Ó poselkyně pravého světla, to, co dosud splynulo z tvých rtů, objevilo se mi jednak pro svou jasnost jako sláva boží, jednak pro tvé logické vývody jako nezvratné pravdy; a přece jen jsi vyřkla něco, co mi již dříve nebylo zcela neznámé, ač jsem z bolesti pro utrpenou křivdu na to pozapomenul. Avšak snad největší příčinou mého zármutku je právě to, že vůbec může být na světě zlo, ač vladař veškerenstva je dobrý, nebo že se aspoň může páchat beztrestně. I ty zajisté uznáváš, jak podivuhodná je již tato okolnost sama. Jenže se k tomuto zlu druží ještě jiné zlo, horší. Neboť za vlády a rozkvětu ničemnosti nejen že ctnost nedostává odměnu, nýbrž ještě šlapána jsouc nohama lidí zločinných, leží poražena v prachu a je trestána jako těžký zločin! Tomu se nikdo nemůže ani dost nadívat ani si postěžovat, že se to děje v království Boha vševědoucího a všemohoucího, ale chtějíciho jen dobro!" - Na to ona: "Byla by to věru věc ohromně úžasná a strašlivější než všechny obludy světa, kdyby - jak se ty domníváš - v domě tak mocného hospodáře při veškerém pořádku byly laciné nádoby ve vážnosti, kdežto drahocenné by stály stranou zaprášeny a bez povšimnutí. Ale není tomu tak. Neboť zůstanou-li zachovány naše nedávné závěry neotřeseny, z vůle právě tohoto vladaře, o jehož království zrovna hovoříme, poznáš, že dobří stále mají moc, zlí však že jsou stále zavrženi a slabí; že hříchy nikdy nezůstanou bez trestu, ani ctnosti bez odměny; dobrým že stále kyne štěstí, zlé stíhá neštěstí, a ještě mnoho takových věcí, které ukonejší tvé nářky a vydatně tebe posílí. A poněvadž jsi podle mého návodu viděl, jak vypadá pravé blaho, a také jsi poznal, kde sídlí, po krátkém přehledu všeho toho, co pokládám za nutné předeslat, ukáži i cestu, která tě dovede zpátky domů. Tvému duchu kromě toho připíchnu ještě také křídla, aby mohl vzlétnout, abys po zaplašení všeho zmatku vrátil se do vlasti zdráv, za mého vedení, po mé stezce a na mém voze.

Mám totiž perutě křídlatých ptáků,
ty vynesou mě k nebesům.
Jestli se rychlý duch opatří zbrojí tou,
hned zemí zhrdne protivnou,
vzepne se vysoko v nesmírné prostory
a mraky nechá pod sebou.
Pronikne ohnivým éterem, který se
sám rozpaluje pohybem,
až se pak dostane do hvězdných příbytků
a s Foibem sdruží tam svou pout',
anebo provází stařečka ledného,
jsa strážcem hvězdy třpytivé,*
nebo se rozběhne za jinou míhavou
a vrací v kruhu nočních cest.
A když se nasytil vyčerpán touláním,
již hvězdy zase opouští;

vtiskne se do končin rychlého éteru
a vidí světlo ctihodné.
Vládne tam králů král všemocným žezlem svým
a drží světa otěže,
řídí vůz letící, na němž sám pevný jsa
a v lesku stojí světa pán.
Tam-li tě zavede zpáteční cesta tvá,
ta, kterou hledáš zapomněv,
zvoláš: ‚Hle, vlast to má, jak ji mám v paměti:
v mém rodišti se usadím.‘
Kdyby se někdy ti zlíbilo pohlédnout
zpět v opuštěnou zemskou noc,
uvidíš sveřepé tyrany, kterých se
lid bál: jsou psanci, bez moci."

II.

Tu já: "Hle, jak veliké sliby děláš. Ale nepochybuji, že bys je mohla splnit; jen už nezdržuj toho, koho jsi podráždila!" - "Především tedy," pravila, "budeš moci uznat, že dobří vždy mají moc, zlým však že úplně chybějí všechny síly. Tyto dvě pravdy dokazují se vzájemně. Neboť, protože dobro a zlo jsou protivy, je-li jisto, že dobro je mocné, je z toho zřejmá slabost zlého, ale je-li jasně vidět křehkost zla, je z toho zase zřejmá pevnost dobra. Avšak aby se naší myšlenice mohla zjednat ještě větší víra, budu pokračovat po obojí cestě, dokazujíc brzy tak, brzy zase jinak, co jsme si předsevzali.
Jsou dva zdroje, ze kterých vychází účinnost všeho lidského konání, totiž vůle a moc. Jestliže z těchto dvou věcí jedna chybí, ať kterákoli, nemůže se vykonat docela nic. Neboť chybí-li vůle, ten, kdo nechce, ani se do ničeho vůbec nepouští; ale kde chybí moc, je vůle docela marná. Proto vidíš-li, že někdo chce něčeho dosáhnout, ale nedosahuje, nemůžeš pochybovat, že mu chybí síla vykonat své předsevzetí." - "To je zřejmé a nijak se to nemůže popírat." - "Zato kdykoli vidíš, že někdo své přání uskutečnil, zda budeš ještě pochybovat, že je uskutečnit mohl?" - "Vůbec ne." - "Co však někdo může, v tom je silný, ale co nemůže, v tom ho musíme považovat za slabého." - "Uznávám." - "Pamatuješ se tedy, že jsme v předešlých úvahách nakonec usoudili, že všechna snaha lidské vůle, poháněná rozmanitými úmysly a přáními, spěje k blaženosti?" - "Pamatuji se, že to bylo též dokázáno." - "Rozpomínáš se také, že blaženost je právě dobro a že tedy, hledají-li všichni blaho, touží všichni po dobru?" - "Nemusím se ani rozpomínat, poněvadž to mám stále pevně v paměti." - "Tedy všichni lidé, dobří i zlí bez rozdílu, snaží se dospět k dobru?" - "To je jen důsledné." - "Ale jisté jest, že dosáhnou-li dobra, stávají se dobrými." - "Jistě." - "Dospívají tedy dobří toho, čeho si přejí?" - "Zdá se." - "Jenže kdyby zlí docházeli taktéž dobra, po kterém touží, nemohli by být zlí." - "Nemohli." - "Jestli se tedy obě strany domáhají dobra, ale získává je jen jedna z nich, druhá nikoli, zda je pochybné, že dobří jsou mocní, ale zlí slabí?" - "Kdo o tom pochybuje, nechápe právě podstaty věcí ani souvislosti rozumových důvodů." - "Dále, jsou-li dva, kterým podle přirozenosti je určen týž úkol, a jeden z nich

v přirozeném snažení svůj úkol koná a dokonává, druhý však tento svůj přirozený úkol vůbec nemůže vykonávat, nýbrž jinak, než se shoduje s přírodou, sice ten zcela nevykonává, zato napodobuje vykonávajícího, koho z těchto dvou prohlásíš za silnějšího?" - "Ač se domýšlím, kam asi míříš, přece dychtím slyšet výklad obšírnější." - "Zda popřeš, že chůze je přirozený úkol nohou?" - "Ani to ne." - "Jestliže tedy někdo, máje dost sil k chůzi, chodí, druhý, kterému tato přirozená služba nohou chybí, snaží se chodit po rukách, kdo z nich se právem pokládá za silnějšího?" - "Jen pokračuj a připoj ještě další výklad, vždyť nikdo nepochybuje, že je silnější ten, kdo může konat přirozené úkony, než ten, kdo nemůže."

"Ale nejvyššího dobra, které se nabízí stejně dobrým i zlým, domáhají se dobří s přirozenou účinností ctností, kdežto zlí se snaží dojít téhož dobra skrze rozmanité žádosti, což ovšem není přirozený úkol dobra. Či snad ty soudíš jinak?" - "Nikoli, neboť je mi zřejmý již i důsledek toho. Z toho totiž, co jsem uznal, plyne, že dobří jsou mocní, zlí však s naprostou nutností slabí a bezmocní." - "Správně jsi mě předešel a to, jak se těšívají lékaři nabývající naděje, je již známka probuzené přirozenosti, vzpírající se odolávající nemoci. Ale poněvadž vidím, že velmi bystře a rychle chápeš, uvedu hned hromadu nových důvodů. Neboť hled', jak zřejmá a jak veliká je slabost neřestných lidí, kteří nemohou dojít ani toho, kam je vede, ba přímo pohání přirozený pud! A což teprve, kdyby dokonce ztratili tuto pomoc vedoucí přirozenosti, tak velikou a skoro nepřekonatelnou! Jen uvažuj, jak slabí jsou lidé zločinní! A nejsou to věru nepatrné nebo směšné odměny, kterých se sice domáhají, ale dojít a nabýt jich nemohou, nýbrž právě ve snažení po tom, co je nejvyšší vrchol všeho na světě, selhávají, chabnou, aniž se jim nebohým daří dobrat se úspěchu v tom, po čem ve dne v noci dychtí. Ale zde se právě ukazuje síla dobrých. Neboť jako bys toho, kdo jde--li pěšky, mohl by dojít až tam, odkud by už dále nevedla žádná schůdná cesta, považoval za velmi statného chodce, tak toho, kdo dospěje na sám konec věcí žádoucích, za kterým dále již není nic, jistě bys nutně považoval za nejsilnějšího. Z toho je zřejmý i opak, že se zdá, jako by lidi zločinné byly všechny síly nadobro opustily. Proč pak, pustivše ze zřetele ctost, drží se cesty nepravosti? Snad že nevědí, co je dobro? Jenže co je nad slepou nevědomost slabšího? Nebo vědí, za čím mají jít, ale vášně je sráží právě na opačnou stranu? A právě tak nezdrželivost lidí křehké, kteří se nemohou pustit v boj s neřestmi. Či snad opouštějí dobro vědomě a chtějí zahýbají na scesti k nepravostem? Jenže to již není jen ztráta sil, nýbrž přímo úplná ztráta bytí! Neboť ti, kdož opouštějí společný cíl veškerenstva, přestávají zároveň vůbec býti.

Snad by se leckomu zdálo podivné, když pravíme, že zlí, jichž je přece z lidí většina, vůbec nejsou! Ale je tomu skutečně tak; vždyť zamítám, že zlí lidé vskutku jsou zlí, avšak prostě a čistě popírám, že vůbec nejsou. Neboť jako mrtvé lidské tělo nazveš mrtvolou, ale nazvat je prostě člověkem bys nemohl, tak bych sice uznala, že zločinní lidé jsou zlí, ale naprosto bych nemohla

uznati, že jsou. Jest totiž to, co zachovává a udržuje přirozený světa řád, co však od něho odpadá, přestává zároveň býti podle své přirozené podstaty. Avšak namítneš: „Zlí mají moc!“ Ani já bych to nepopřela, jenže tato jejich moc nepochází ze síly, nýbrž ze slabosti. Mohou totiž konat zlo, což by nikterak nemohli, kdyby byli mohli setrvati v konání dobra. A právě tato možnost dokazuje ještě jasněji, že nemohou, nemají moc. Neboť jestliže, jak jsme před nedlouhou dobou dokázali, zlo není nic, mohou-li zlí jen zlo, je zřejmé, že nešlechtní moci nemají.“ - „To je docela zřejmé.“ - „A abys pochopil, jaká je ta síla moci; před chvílí jsme prohlásili, že nad nejvyšší dobro není nic mocnějšího.“ - „Tak jest.“ - „Ale toto dobro nemůže konat zlo.“ - „Naprosto nemůže.“ - „Je tedy někdo, kdo by se domníval, že lidé mohou vše?“ - „Nikdo, leda by bláznil.“ - „Ale lidé mohou konat zlo.“ - „Ó, kéž by raději nemohli!“ - „Když tedy jen ten, kdo je schopen jen dobra, může vše, avšak nemohou vše také ti, kteří jsou schopni též zla, je zřejmé, že ti, kteří mohou konat zlo, mají menší moc. K tomu přistupuje ta okolnost, že každou moc třeba počítati k statkům žádoucím. A dokázali jsme, že vše, co je žádoucí, nese se k dobru jakožto jakémusi přirozenému vyvrcholení. Ale možnost páchat zlo nemůže se nijak vztahovat na dobro, není tedy žádoucí. A přece je žádoucí každá moc! Odtud je zřejmé, že možnost konat zlo není moc. Z toho všeho pak konečně vychází najevo, že dobří mají moc, kdežto slabost zlých je zcela nepochybná. Dále je zřejmé, že je pravdivá známá myšlenka Platonova: „Jen moudří mohou konat, co si přejí; nešlechtní sice konají, co se jim líbí, nemohou však uskutečňovati své tužby. Dělalí totiž všelicos, domnívajíce se, že tím, co je těší, dosáhnou dobra, po kterém touží; ale vůbec ho nedosahují, protože nešlechtnost nikdy nemůže dospět k blaženosti.“

Na vysokých trůnech vidíš seděti vznešené krále;

oděni jsou skvostným nachem, chrání je strašlivé zbraně,

hrozby číší z přísných tváří, ze srdce dýchá zloba.

Strhni jim však nádheru tu, marné jen zpupnosti roušku,

hned se vidí, že ty pány svírají okovy těsné.

Neboť dravá vášeň leptá prudkými jedy jim srdce,

hněv jim šlehá mysl divě, zkalenou strašlivou bouří,

zármutek je těžce tlačí, zoufalá naděje mučí.

Tolik tedy pánů mají nad sebou tyrani oni; nemohou, co by si přáli, tisknou je tyranské ruce.“

III.

„Vidíš tedy, v jak hlubokém bahně se válejí neřesti, v jak jasném světle se třpytí ctnosti? V tomto osvětlení je zřejmě vidět, že dobrým skutkům nikdy nechybějí jejich odměny, zločiny však že nikdy neujdou náležitým trestům. Vždyť se může právem uznati, že

to, pro co se dělá vše, co se dělá, je právě té věci odměnou; např. na stadionu se běží o závod pro věnec, a tento věnec je právě odměna za běh. Ale ukázali jsme, že blaženost je právě to dobro, pro které se vše dělá. Je tedy lidským činům samo dobro určeno jakoby za společnou odměnu. Ale tato odměna se dobrým nemůže vymknout, neboť ani dobrým nebude po právu nazýván nikdo, komu dobro chybí. Pročež šlechetné mravy náležitá odměna nemine.

Ať si tedy zlí rádí, jak je jim libo, moudrému přece věnec z hlavy nespadne a ani neuvadne. Rovněž se nestane, aby nešlechetnost strhla šlechetným duchům jejich náležitou ozdobu. Kdyby se těšili jen z vnější odměny, mohl by jim ji odníti buď někdo jiný nebo též ten, kdo jim ji udělil. Ale poněvadž ji každému zjednává jeho vlastní šlechetnost, připraví se každý o svou ozdobu sám teprve tehdy, až přestane být šlechetným. Konečně jestliže lidé dychtí po odměně proto, že ji považují za dobro, kdo by si mohl myslit, že dobrý člověk, účastný dobra, není účasten odměny? Jenže jaké odměny! Ze všeho nejkrásnější a největší!

Rovněž měj na paměti onen přídavek, který jsem ti nedávno dala zvlášť, corollarium, a uvažuj takto: Protože samo dobro je blaženost, je zřejmé, že se všichni dobří stávají blaženými právě tím, že jsou dobří. Ale je docela na místě, že blažení jsou jako bohové. Je tedy odměna dobrých taková, že ji ani čas nezmaří, ani moc nezmenší, ani nešlechetnost nepokálí: jsou jako bohové! Proto nemůže být moudrý v nejistotě ani o tom, že se zlem je nerozlučně sdružen i trest. Neboť jako se dobro a zlo od sebe zcela liší, stojíce proti sobě s nepřátelským čelem, tak též odměna a trest. A co vidíme, že se děje při odměňování dobra, tomu nutně odpovídá na opačné straně trest za zlo. Jako se tedy šlechetným stává odměnou šlechetnost sama, tak zase nešlechetným sama nepravost trestem. Ale věru, kdo je trestán, nepochybuje, že trpí zlo. Chtějí-li se tedy zlí sami náležitě ohodnotit, zda se mohou domnívat, že nejsou trestáni, když je postihuje zlo ze všech nejhorší, svrchovaná ničemnost? Ale nejen na ně dopadá, nýbrž jimi prudce proniká a zažírání se jako nakažlivá nemoc! Srovnávej však se zřetelem k dobrým, stojícím na opačné straně, jak veliký trest, který dopadá na nešlechetné! Nedávno ses přece poučil, že vše, co je, je jedno a že samo jedno je dobro. Z toho plyne jako důsledek, že vše, co je, je docela zřejmě také dobro. Proto vše, cokoli dobro opouští, přestává býti. Tak tedy i zlí přestávají býti tím, čím byli kdysi. Že však byli lidmi, to dosud dosvědčuje zbytek jejich lidského těla, jeho vnější podoba; ale protože propadli špatnosti, ztratili i svou lidskou přirozenost. Poněvadž jen šlechetnost jediná může člověka povznést nad lidskou přirozenost, nešlechetnost naopak, jakmile někoho vyvrhla ze stavu lidství, nutně jej sráží hluboko pod lidskou důstojnost. Z toho nakonec vychází, že si nemůžeš nikoho vážit jako člověka, koho vidíš nepravostmi zcela proměněného. Lakotnou touhou po cizím majetku vře násilný jeho uchvatitel? Řekl bys, že se podobá vlku. Člověka nepokojného a divoké povahy, jazykem stále jen spory a hádky jitřícího, přirovnáš ke psu. Úkladník si libuje, že tajnými nástrahami a podvodem někoho obelstil? Budiž postaven na

roven lišákům! Hněvivý se vzteká? Snad že má v prsou smělost lva?
Bázlivý člověk, stále připravený k útěku, bojí se věci
nestrašných? Budiž pokládán za podobného jelenům! Loudavý a
tupohlavý žije jako tvrdohlavý osel. Přelétavý a nestálý
v předsevzetích stále mění své záliby? V ničem se neliší od
ptáků. Někdo se rád brodí v hanebných a nečistých neřestech? Drží
jej choutky špinavého vepře. Tak se stává, že ten, kdo opustiv
šlechtnost přestal být člověkem, mění se v netvora, protože ve
stav bohu podobný přejít nemůže.

Vor, jež neritský kníže* měl,
s plachtou bloudící po moři,
vítr zanesl k ostrovu,
tam, kde sídlila bohyně,
vzešla z semene Sólova.
Míchá příchozím cizincům
v číši kouzelné nápoje;
v různé podoby mění je
silně účinná bylin moc.
Někdo v kance se proměnil,
někdo africkým stal se lvem,
když jim narostly zub a dráp.
Tento rozmnoživ vlků dav
vyje, ač by chtěl naříkat,
ten zas indickým tygrem jsa,
krotce síněmi obchází.
Božský Arkad'an soucit měl
s rekem stíhaným neštěstím -
zkázu od něho odvrátil.
Avšak veslaři vypili
číše s neblahým nápojem.
Vepři jsouce již nechtěli
chléb, jen žaludy louskali.
Nic jim z lidského nezbylo
těla, ztratili též svůj hlas.
Jenom mysl jim zůstala,
pevná, kvílející nad zkázou. -
Příliš slabá je ruka tvá,
nejsou byliny silné dost,
aby změnily ducha moc -
jenom tělo jim podlehlo.
Síla člověka uvnitř jest,
v pevném hradě jsouc ukryta.
Ten jed strašněji působí,
který v člověku člověka
ničí, hluboko proniká -
tělu ani tak neškodí,
zato ducha vřed užírá."

IV.

Potom jsem řekl já: "Uznávám a vidím, že se neřestní lidé po
duševní stránce mění v netvory, i když zachovávají vnější podobu
lidského těla. Ale že jejich sveřepá a zločinná mysl tak zuřivě
strojí záhubu dobrým, právě to bych si byl přál, aby jim nebylo

dovoleno." - "Vždyť jim to není dovoleno, jak na vhodném místě dokáží. Ale kdyby se zrušilo to, co prý je jim volno dělati, byla by to veliká úleva v trestu zločinných lidí, neboť, třeba se to snad někomu zdá neuvěřitelné, zlí jsou nutně nešťastnější, kdykoli vykonávají své záměry, než když nemohou vyhovět svým přáním. Neboť je-li bídne již chtít špatnost, je ještě bídější moci špatnost, bez kteréžto možnosti by nešťastníkově vůli zchřadla její účinnost. Proto je-li každá jednotlivá tato činnost sama o sobě neblahá, jsou nutně tísněni trojnásobným neštěstím ti, kteří, jak vidíš, zločin chtějí, mohou a konají." -

"Souhlasím; ale velmi upřímně si přeji, aby se co možná brzy zbavili toho neštěstí tím, že se jim vezme možnost páchat zlo."

- "Vezme se jim, dříve než ty by sis třeba přál nebo oni sami se nadějí. Neděje se zajisté v tomto tak krátkém čase lidského života nic tak pozdě, aby zejména nesmrtelný duch považoval čekání na to za dlouhé. Jejich veliká naděje a pevné záměry zločinů bývají často rozbity náhlým a nenadálým koncem, což ovšem určí též míru jejich bídě. Neboť jestliže ničemnost činí lidi nešťastnými, je jistě bezesporu nešťastnějším ničema, který jim byl déle. Ty bych já pokládala za nejnešťastnější, kdyby jejich špatnosti konečně přítrž neudělala smrt. Byl-li totiž úsudek o neštěstí plynoucím ze špatnosti správný, je zřejmé, že ta bída, o které je známo, že je věčná, je bída nekonečná." - Tu já:

"Podivný je to výrok a těžko je s ním souhlasit, avšak uznávám, že se velmi shoduje s tím, co jsem přijal již dříve." - "Správně soudíš. Komu je však těžko souhlasit s některým závěrečným tvrzením, tomu by slušelo buď dokázat, že je v předcházejících vývodech nějaká chyba, nebo ukázat srovnání předcházejících návěstí, že nejsou dost účinná, aby vedla k nutnému závěru.

Jinak, jak uznal předcházející vývody, nemá již žádný důvod k námitkám proti výslednému soudu. Vždyť i to, co ještě řeknu, bude se snad zdát neméně podivné, ale je to přece stejně nutný důsledek uznaných pravd předcházejících." - "Copak je to?" - "Že jsou nešlechtní šťastnější, když za hříchy pykají jsouce trestáni, než když je nekrotí žádný spravedlivý trest. Ale neobírám se nyní tím, co jistě leckomu tane na mysli, že se špatné mravy trestem napravují a strachem z trestu se vedou na pravou cestu, že jsou též ostatním za příklad, aby se varovali provinění. Myslím, že netrestaní nešlechtníci jsou nějak jinak nešťastnější, i když není účelem náprava ani se nepřihlíží k příkladu." - "A který pak je kromě toho ještě jiný způsob?" - A ona: "Uznali jsme, že dobří jsou šťastni, zlí však nešťastni a bídni?" - "Tak jest." - "Přidá-li se někomu k jeho bídě nějaké dobro, zda není šťastnější než ten, jehož bída je osamocena a čistá bez jakéhokoli příměsku dobra?" - "Zdá se tak." - "Kdyby se nešťastnému člověku, nemajícímu vůbec žádné dobro, ke všem zlům, co jich má a pro která již je bídny, přidalo ještě nějaké zlo další, zda ho nemáme považovat za mnohem nešťastnějšího než toho, jehož neštěstí je mírněno dávkou dobra?" - "Jak by ne?" -

"Jsou-li tedy nešlechtní lidé trestáni, přidává se jim jakési dobro, totiž sám trest, podle spravedlivého úsudku rozumu jistě dobrý; ale nejsou-li trestáni, mají toho zla trochu víc, právě

o tu beztrestnost, o které jsi sám uznal, že je to zlo zasloužené nespravedlivostí." - "Nemohu popřít." - "Jsou tedy nešlechtní mnohem nešťastnější, jsou-li poděleni beztrestností, než jsou-li potrestáni spravedlivým trestem. Avšak je spravedlivé, aby nešlechtní byli trestáni, kdežto je zřejmě nespravedlivé, aby vyvázli bez trestu." - "Kdo by to popíral?" - "Než ani to nikdo neupře, že je dobré vše, co je spravedlivé, a naopak, že nespravedlivé je zřejmě zlo." - Na to jsem já odpověděl: "Tohle je sice důsledek toho, co bylo dříve vysouzeno. Ale prosím tě, což nenecháš duši žádný trest po tělesné smrti?" - "Nechám, a to velké tresty, z nichž některé, jak myslím, ukládá trestající přísnost, některé zase očistná milost. Nyní však nemám v úmyslu o nich rozprávět. Dosud jsme se však dopracovali toho: uznal jsi, že moc zlých lidí, která se tobě zdála zcela nedůstojná, není vůbec; dále vidíš, že ti, na jejichž beztrestnost sis stěžoval, nikdy nezůstávají bez trestu za svou nešlechtnost; poučil ses, že zvuče, za jejíž brzké skončení jsi tak snažně prosil, netrvá dlouho, že zlý bude nešťastnější, bude-li věčná. Potom konečně, že nešlechtníci budou bídnější, budou-li nespravedlivě propuštěni bez trestu, nebudou-li spravedlivě potrestáni. S tím se docela shoduje mínění, že jejich tresty dolehnou na ně tíživěji, budou-li se domnívat, že nejsou trestáni." - Tu já: "Když uvažuji o tvých důvodech, zdá se mi, že není možno říci nic pravdivějšího. Ale vrátím-li se k soudu lidu, kdo by asi byl ochoten, neříkám těmto vývodům věřit, ale aspoň je vyslechnout!" - "Máš pravdu," pravila. "Nejsou totiž s to pozdvihnout oči zvyklé temnotám k jasnému světlu průhledné pravdy, i podobají se ptákům, jejichž zrak noc bystří, ale den kalí. Kdykoli se totiž dívají nikoli na světový řád všeho dění, nýbrž na své vášně, myslí, že je blažený stav, v němž vládne buď nevázanost nebo beztrestnost zlého činění. Viz však, co ustanovuje věčný zákon! Upravíš-li své srdce k činům krásnějším, není ti třeba soudce podávajícího odměnu: ty sám ses připojil k výtečnějším. Stočíš-li však své úmysly k horším věcem, nehledej mstitele mimo sebe: ty sám ses vrhl mezi horší. Jako kdybys střídavě se díval na blátivou půdu a modré nebe. Pustíš-li vše okolo sebe ze zřetele, podle toho, co právě vidíš, bude se ti zdát, že jsi v bahně nebo mezi hvězdami.

Avšak dav toho nedbá! Co z toho? Přidáme se snad k těm, které jsme prohlásili za podobné netvorům? Co když někdo po úplné ztrátě zraku zapomene, že i on kdysi viděl, a domnívá se, že mu k lidské dokonalosti nechybí zhola nic, zda vidouce to nebudeme ho považovat za slepého? Lidé jistě neuznají ani to, co se opírá o stejně platné rozumové důvody, že jsou nešťastnější ti, kdo křivdu páchají, než kdo křivdu trpí." - "Chtěl bych též slyšet ty důvody." - "Popřeš snad, že každý nešlechtný člověk zasluhuje trestu?" - "Nikoli." - "Že však nešlechtní jsou nešťastní, bylo již tolikrát dokázáno." - "Tak, tak." - "Nepochybuješ, že ti, kteří zasluhují trestu, jsou bídní?" - "Patří jim." - "Kdybys tedy zasedal jako vyšetřující soudce, komu bys uznal za nutné udělit trest, pachateli křivdy či trpiteli?" - "Nepochybuji, že bych poškozeného upokojil bolestí pachatele." - "Tobě by se tedy

zdálo, že je politováníhodnější strůjce křivdy než trpitel." -
"Samozřejmě." - "Z tohoto důvodu a jiných, rostoucích z tohoto
kořene, že totiž hanebné počínání samo svou povahou činí lidi
nešťastnými, vychází najevo, že bezpráví komukoli učiněné není
neštěstí poškozeného, nýbrž pachatele." - "Nyní však řečníci
dělají pravý opak. Snaží se totiž u soudců vzbudit soucit s těmi,
kteří vytrpěli nějakou těžkou a trpkou křivdu, ač by mnohem
spravedlivěji měli mít soucit s pachateli. Pachatelé by měli být
vedeni na soud jako nemocní k lékaři, nikoli od rozhněvaných
žalobců, nýbrž od žalobců jim nakloněných, aby chorobu viny
lčili trestem. Potom by horlivá snaha obhájců buď zcela zanikla,
nebo kdyby raději chtěli lidem pomáhat, měla by se změnit
v žalobu. Ani sami nešlechtníci, kdyby jim bylo dovoleno nějakou
štěrbinou se dívat na ztracenou ctnost a viděli by, že
odpykávající si trest očišťují se od špíny nepravostí, v náhradu
za to nabývající ušlechtilosti, kterou je třeba získat,
nepokládali by trest za utrpení, odmítali by pomoc obhájců a
zcela by se svěřovali žalobcům i soudcům. Proto v srdci moudrých
není vůbec místa pro nenávist. Neboť kdo nenávidí dobré? Leda
úplný blázen! Zlé však nenávidět - ani k tomu není důvodu. Neboť
je-li špatnost jako tělesná únava jen nějaký druh duševní
choroby, když lidé tělesně nemocní nezasluhují podle našeho
mínění nenávisti, nýbrž spíše soucitu, tím méně mají být stíháni,
nýbrž spíše litováni ti, jejichž duši tlačí můra nešlechtnosti,
mnohem horší než všecka tělesná slabost.
Proč vás takový těší chvat a pospěch,
vlastní ruka že vám zrychluje osudu běh?
Smrt-li hledáte, sama spěchá blíže,
nikdy nezdržujíc křídlatých tahounů trysk.
Což vás nezhubí dosti lvi a hadi,
tygrů a medvědů zub, sami že vraždíte se?
Snad že rozdílné mravy jsou a práva,
nespravedlivý boj vedou a surový svár,
chtíce vespolnou ničit sebe zbraní.
Žádným důvodem dost omluvit nelze tu krev.
Chceš-li každému dáti podle zásluh,
dobré milovat máš, špatného polituj však."

V.

Řekl jsem: "Vidím, jakého blaha se po zásluze dostává šlechetným
a jakou bídu mají nešlechetní. Avšak přece si stále myslím, že
ani v tomto vezdejším světě střídavého štěstí nechybí trocha
dobra nebo zla. Vždyť by jistě nikdo ani z moudrých lidí raději
nechtěl být vyhnán nuzný a ponížený než žít trvale doma jako
mocný, majetný, ctihodný a vážený muž. Také se zajisté dílo
moudrosti koná zřejměji a důkladněji, když se blahodárný vliv
panujících jaksi přelévá i na sousední národy, když se zejména
vězení podle zákona a ostatní bolesti zákonných trestů ukládají
spíše občanům škodlivým, pro které také byly ustanoveny. Proč se
tedy tento stav převrací a mění, proč tresty za zlé činy doléhají
na dobré lidi, odměny za ctnosti však uchvacují zlí? Tomu se
nadmíru divím a dychtím od tebe slyšet důvody tak nespravedlivého
zmatku. Divil bych se totiž méně, kdybych věřil, že vše míchá

čirá náhoda. Nyní však můj úžas ještě stupňuje pomyslení, že svět řídí Bůh. Jestli Bůh často dobrým dopřává příjemností života, zlým nepříjemností, ale též naopak dobré navštěvuje křížkem, zlým však dává, čeho si přejí, nezjistí-li se, proč se to děje, jak se asi tento stav liší od číré náhody?" - "Není divu, že se v něčem vidí nerozváženost a zmatek, jestliže se nezná podstata a způsob světového řádu. Ty však, ač neznáš důvod tohoto řízení, neváhej a bez rozpaků věř, že se vše děje správně, poněvadž svět řídí dobrý správce.

Kdokoli neví, že souhvězdí Arkturu drží se stále jen na blízkou u pólu, proč jezdí s povozem loudavý Bootes, v pozdní čas potápí do moře plameny, aby hned vzápětí rychle se zrodil zas, užasne, jaký to na nebi platí řád! Jestliže poblednou úplňku líce, zkalené ve stínu temnoty noční, hvězdičky, které svým zářením měsíc kryl, nyní zas odkrývá zmatená Foibé: užasnou národy v obecném omylu, častými výkřiky bouřice klidný vzduch. Nikdo se nediví, vichřicí prudkou že vzbouřené příboje bičují mořský břeh, ani když umrzlá sněhová hromada Foibových paprsků teplem se rozpouští. Snadno zde každému příčiny viděti, onde však skryty jsou, matouce děsí. Všem, co zřídka jen děje se anebo přikvačí náhle, se diví lid vznětlivý; sotva se přežene temný mrak omylu, přestane zajisté vidět v tom zázraky."

VI.

"Tak jest. Ale když je tvůj úkol vykládat příčiny skrytých věcí a odhalovat důvody zastřené mlhou nevědomosti, prosím, abys mi podrobně vyložila, co v té věci sama dobře znáš, poněvadž mne tento podivný stav nejvíce mate." - "Na to ona s mírným úsměvem: "Pobízíš mě do věci, jejíž zkoumání je ze všeho nejtěžší, a sotva kdo dospěl při tom již k určitému výsledku. Látka je totiž taková, že jen usekneš hlavu jedné pochybnosti, v zápětí narůstají za ni nesčíslné jiné hlavy jako oné sani v pohádce. A snad by nikdy nebylo konce, kdyby je nikdo nepálil ohněm nejbystřejšího ducha. V této souvislosti se zpravidla uvažuje o jednotnosti prozřetelnosti, o řetězu osudových událostí, o nenadálých případech, o poznání a předurčení božím, o svobodě vůle. Než jistě sám dovedeš odhadnout, jak závažné a těžké jsou tyto otázky. Ale poněvadž i toto poznání je jaksi součástí tvého léčení, ač se nám velmi nedostává času, přece se vynasnažíme trochu o tom uvažovat. Těší-li tě bavit se písní a hudbou, musíš si tato potěšení na chvíli odřící, až si upravím důvody v souvislém pořádku." - "Jak je libo."

Potom, jako by začínala od docela jiného začátku, promluvila takto: "Vznik všeho na světě, všechno přirozený pokrok a vývoj

proměnlivých věcí, a cokoli se nějak hýbe, dostává své příčiny, svou úpravu i tvar ze stálé božské mysli. Ta, klidně jsouc uložena v pevnosti své jednoduchosti, ustanovila rozmanitý a složitý řád v samé čistotě božského rozumu, nazývá se prozřetelnost. Přihlíží-li se však k tomu, čím hýbá a co řídí, nazvali jej staří osud. Že jsou to však dva rozdílné pojmy, objasní se snadno, jestliže se dobře uváží význam každého zvlášť. Je totiž prozřetelnost sám onen božský rozum nejvyššího vládce všehomíra, který vše řídí; osud však je řád, uložený všem proměnlivým věcem, podle kterého prozřetelnost svými zákony všecky věci na světě sdružuje a spojuje. Prozřetelnost totiž obsahuje vše, co jest, zároveň, ať jsou to věci seberozmanitější a seberozsáhlejší. Osud však řídí pohyb jednotlivostí, rozdělených podle místa, času a tvaru, takže tento řád, rozvíjející se v čase, ale v božském rozumu sjednocený v jeden pohled do budoucna, je prozřetelnost, kdežto týž celek, rozvržený a rozdělený v jednotlivá časová období, nazývá se osud. Jsou to sice dva pojmy různé, ale na sobě závislé, neboť osudový řád vychází z jednotné prozřetelnosti. Jako totiž tvoří své dílo umělec mající v duchu obraz věci, která se má vytvořit, a co prostě jako celek v duchu předvídal a si představoval, uskutečňuje v časovém pořadí, tak Bůh sice ve své prozřetelnosti určuje jednotlivě a nezvratně vše, co se má státi, v osudu však právě to vše, co bylo určeno, vykonává mnohokrát a na různých místech a v časových obdobích.

Ať tedy osudu přízi ve skutečnosti tkají nějakí pomocníci prozřetelnosti, duchové boží nebo světa duše, nebo ať k tomu slouží všechna příroda nebo pohyby těl nebeských nebo andělská ctnost nebo rozmanitá činnost démonů, ať sdružení několika z těchto sil nebo všech dohromady, to je zřejmě jisté, že jednoduchou a pevnou formu všeho, co se má státi, určuje prozřetelnost, osud pak to, co boží jednota určila k vykonání, vykonává v proměnlivém spojení a časovém pořadí. Proto je vše, co podléhá osudu, podřízeno také prozřetelnosti, jíž podléhá i sám osud; avšak leccos, co podléhá prozřetelnosti, je vyňato z řádu osudu, převyšujíc jej. Jsou to ty věci, které jsouce blízké nejvyššímu božstvu, jsou trvalé a vymykají se proměnlivosti osudového řádu. Neboť jako z kruhů, obíhajících okolo téhož základního bodu, nejvnitřnější kruh se blíží k jednotě středu a stává se jaksí sám středem, okolo něhož obíhají vnější kruhy, poslední vnější kruh pak, obíhající ve větším obvodu, o to více se rozvíjí na obvodu zabíraje větší plochu, oč se vzdaluje od jednoduchého středu: co se však sblíží a sdružuje s oním středem, stahuje se též v jednotu a přestává se rozšiřovati a roztahovati - podobně to, co se příliš daleko odchyluje od prvního ducha, zaplétá se do větších smyček osudu, a naopak, čím více něco spěje do bližšího sousedství s oním středem všeho, tím více se vyplétá z moci osudu. A když něco zakotví v stálosti nejvyššího rozumu, jsouc neproměnlivé vymyká se též nutnosti osudu. Jako se má uvažování k čistému rozumu, to, co jest, k tomu, co vzniká, k věčnosti čas, ke středu kruh, tak se má proměnlivý řetěz osudu k prosté stálosti neproměnlivé

prozřetelnosti. Onen osudový řetěz hýbá nebem i hvězdami, upravuje prvky a za vzájemného působení je změnou předělává. On též podobným rozvojem a vývojem plození a rození obnovuje vše, co vzniká a zaniká. Osud také úkony a příběhy lidského života svazuje nerozlučitelným sčleňováním příčin a účinnů, kteréžto, ve své souvislosti majíce původ v prvopočátku neproměnlivé prozřetelnosti, nutně musí být též neproměnlivé. Svět se totiž nejlépe řídí tak, jestliže trvalá jednota božího ducha zavádí obecně platný řád příčin a účinnů, který se nevychyluje a zároveň svou neproměnlivostí váže věci proměnlivé, které by se jinak míchaly a pletly bez ladu a skladu.

Tím to jest, ač jste velmi málo způsobilí vnímat onen řád a proto se vám zdá vše jakoby ve velikém zmatku, že přece jen zákon platný obecně vše řídí a vede k dobrému. Vždyť ani sami nešlechtní nedělají docela nic jen pro zlo. Jak bylo již mnohokrát na to poukázáno, i oni hledají dobro, jenže je z pravé cesty odvádí zlý omyl; ale ani řeči o tom, že by snad řád, mající původ v nejvyšším dobru, odváděl něco od jeho pravého původu! „Na mou věru,“ namítneš, „který zmatek může být horší, než když dobré potkává štěstí i neštěstí, ale také zlým se leckdy povede i to, čeho si přáli, i je stihne to, co nenáviděli?“ - Což tedy žijí lidé v takové duševní dokonalosti, že ti, které uznali za šlechtné nebo nešlechtné, nutně též musí být takoví, za jaké byli uznáni? Ale v tom se lidské úsudky rozcházejí a někdo považuje někoho za hodného chvály, někdo zase téhož za hodného trestu. Než připusťme, že někdo dovede rozeznávat dobré a zlé. Zda proto bude moci proniknout i onen vnitřní stav, náležitý poměr složek v duši, jako se tomu říká v těle? Neboť nevědoucímu je právě tak podivné, proč některým zdravým tělům vyhovují věci sladké, jiným hořké, proč nemocným pomáhají léky mírné, některým však prudké? Avšak lékař, znaje podmínky zdraví a příčiny choroby a náležitý poměr všech šťáv v těle, složení těla, nediví se tomu docela nic. Co jiného však, jak se zdá, je duševní zdraví než šlechtnost? Co jiného choroby než nepravosti? Kdopak jiný může zachovávat dobro nebo odvracet zlo než ředitel a lékař duše, Bůh? Když z vysoké rozhledny své prozřetelnosti se rozhlíží, vidí, co komu prospívá; a o čem ví, že prospívá, to chystá. Zde se děje onen ohromný zázrak osudového řádu, když vědoucí koná to, nad čím nevědoucí žasnou.

Neboť, abych krátce promluvila, pokud na to stačí lidský rozum, o hluboké moudrosti boží: O tom, koho ty považuješ za nejspravedlivějšího a nejslechtnějšího, o tom se vševědoucí prozřetelnosti vidělo jinak. I náš dobrý přítel Lucanus* připomenul, že se kdysi bohům zalíbilo, co vedlo k vítězství, ale Katonovi, co k porážce. Kdykoli tedy vidíš, že se něco děje proti tvému očekávání, je to sice správný pořádek ve věci, ale tobě se to zdá jako převratný zmatek. Než dejme tomu, že je někdo tak dokonalý a mravný, že se o něm přesně shoduje úsudek božský i lidský; jenže je to člověk slabé povahy. Kdyby ho potkalo nějaké neštěstí, přestal by snad mít v úctě poctivost v domnění, že by jinak nemohl zachovat své blaho. Proto moudrý rozdělovač ušetří nehod toho, koho by snad mohly pohoršit, aby nic netrpěl, jestli

na to utrpení nestačí. Někdo jiný vyniká zase všemi přednostmi ducha jako ctnostný a svatý muž, podobný bohu. Toho nějakým křížkem navštívit neuznává prozřetelnost za správné do té míry, že ho nedovolí trápit ani tělesnými nemocemi. Neboť, jak to vyslovil kdosi* znamenitější než já:

svatého muže, hle, tělo stvořili nebeští bozi.

Avšak často se stává, že se dobrým svěruje nejvyšší správa pozemských věcí, aby byla potlačena rozmáhající se nešlechtnost. Jiným lidem udělil Bůh zase osud smíšený, podle jejich duševní síly. Některé potrápí častěji, aby v příliš dlouhém štěstí nezpyšněli, jiné podrobuje tvrdým zkouškám, aby své ctnosti upevňovali a osvědčovali trpělivostí, hodně často jí užívajíce. Někteří se příliš bojí toho, co by snášet mohli, jiní zase příliš pohrdají tím, co by neunesli. Těm všem dává osud smutnými příhodami příležitost, aby mohli vyzkoušet sebe. Někteří si úctu a vážnost u potomstva vykoupili slavnou smrtí; jiní, nedavše se zlomit ani nejhoršími mukami, dali ostatním příklad, že ani zlo nepřemůže statečného ducha. Nemůže být nejmenší pochybnosti o tom, jak správně a moudře je to vše uspořádáno a děje se zřejmě jen ku prospěchu těch, které to potkává. Neboť i to, že i nešlechtní mají brzy příhody smutné, brzy zase radostné a milé, pochází z týchž příčin. Smutným příhodám se nikdo nediví, poněvadž každý má za to, že je zlí lidé zasluhují. Jejich tresty pak někdy odstrašují ostatní lidi od zločinů, jindy vedou na pravou cestu ty, které postihují. Zato radostné příhody mluví k dobrým lidem jako pádný důvod, co si mají myslit o takovém štěstí, které, jak vidí, slouží často i nešlechtným. Kromě toho myslím, že jest při tom uvážit ještě tohle. Někdo snad má povahu tak prudkou a divokou, že by ho např. nouze a nemajetnost mohla spíše ještě vydráždit ke zločinu; prozřetelnost tedy léčí tuto nemoc hromadou peněz. Někdo zase, chtěje si svědomí poskvřnit špatnostmi, uvažuje o sobě a svém jmění, srovnává, a snad dostane strach, že by mohl smutně ztratit to, čeho tak příjemně užívá. Změní tedy své chování a boje se, aby nepřišel o majetek, vzdá se myšlenky na nepravost. Někoho do zasloužené pohromy uvrhlo štěstí prožité nehodně. Někomu byla svěřena moc trestati, aby podněcoval dobré i zlé, dobré k životu ctnostnému, zlým aby hrozil tresty. Neboť jako není žádná úmluva dobrých se zlými, tak ani sami nešlechtní se nemohou vzájemně shodnouti. Jak by také, když, zatím co mezi sebou jsou nesvorní, někdo z nich máje svědomí obtíženo vinou, nesouhlasí již s jejich chováním a po činu často uzná, že se to nemělo stát? Tak někdy ona nejvyšší prozřetelnost vykoná úžasný zázrak, že zlí lidé ze zlých dělají dobré! Když totiž někteří vidí, že jim ti ničemové zle ubližují, vzplanou nenávistí k vinníkům a vrátí se zase na cestu pravou, snažíce se být co nejméně podobní těm, na které tak zanevřeli. Neboť je jediná moc boží, které i zlo poslouží k dobru, když náležitě užívajíc zla přece jen vykoná nějakou dobrou věc. Objímá totiž vše jakýsi řád, že to, co se odchýlí od vykázaného řádu, ocitá se v jiném - nikoli zmatku - nýbrž opět pořádku, aby v království prozřetelnosti vůbec neměla místa nerozvážnost. Avšak je těžko mi tohle vše vykládat jako Bůh

věrně.

Vždyť člověku není dovoleno ani rozumem poznat vše ústrojí božského díla ani jazykem o tom vykládat. Necht' stačí aspoň to poznání, že tvůrce veškeré přírody, Bůh, vše řídí a vede k dobru, a zatím co hledí zachovati vše, co stvořil k obrazu a podobenství svému, vykazuje veškeré zlo z území svého státu řadou opatření vázaných osudovou nutností. Proto přihlížeje k řízení prozřetelnosti shledáš, že zlo vůbec nikde není, ač se lidé domnívají, že je ho všude hojnost.

Avšak vidím, že už dlouho klesáš pod břemenem těžké otázky, že jsi unaven zdlouhavým uvažováním a že se již těšíš na nějakou básnickou sladkost. Přijmi tedy ten doušek, abys, až se jím osvěžíš, odhodlaněji se vydal na další cestu.

Chceš-li s upřímnou myslí poznati zákony, které dal vznešený Hřímátel, pohlédni vysoko k nebeské báni! Hvězdy tam poctivě v úmluvě stojíce dávný mír vespolek zachovat snaží se. Slunce palčivé červeným plamenem nebrání chladnému Foibinu vozu, ani souhvězdí Medvěda, vysoko u pólu na rychlé dráze se točící, třebaže nikdy se nekoupá v hlubinách západu, ačkoli ostatní zacházet vidí, netouží v oceán hroužit své pochodně. Večerka pokaždé v časovém střídání ohlásí přesně, že kladou se stíny. Jitřenka světu zas vrací den živný. Stále tam obíhá od věků do věků vzájemná láska, však nesvár a válka jsou vyhnány z oblasti hvězdnaté říše. Tuhle ta svornost též na uzdě drží živly a po právu dělí je, aby včas sucho se střídalo s vřkostí počasí, letní žár ustoupil dohodě s mrazem. Proto též lehounký plamének stoupá, země však přetěžkou sedá se vahou. Tentýž je zákon, že na vlahém jaře květiny dýchají libými vůněmi, v palčivém létě zas obilí uzraje, po něm se navrácí ovocný podzim, v zimě pak lijáky půdu zas zavlaží. Střídání ročních dob živí a růst nechá všecko, co na světě žije a dýchá. Avšak též uchvátí, odnese, uloží do hrobu všecko, co zaniklo. - Zatím však vysoko na nebi tvůrce a světa pán trůní a otěže třímá, vládce a král a zdroj, původ a počátek, zákon a rozvázný rozhodčí o právu. Všecko, co hýbá se na jeho rozkaz, na rozkaz zastaví toulavé usadí;

kdyby je nevolal na správnou cestu hned,
kdyby je nenutil podruhé do kruhu,
všecko, co pevný řád ještě dnes udrží,
urvané od zdroje zítra by hynulo.
Všichni tam vzájemnou láskou se sdružují;
spěchají v náruči krajního dobra,
protože jinak by nemohli obstáti,
kdyby je pokaždé nevedla láska zpět,
nevpluli do zdroje, z kterého vzešli!"

VII.

"Vidíš tedy již, kam míří všechna má slova?" - "Kampak?" - "K tomu, že vůbec každá příhoda je dobrá." - "A jak je to možné?" - "Dej pozor! Protože se každá příhoda, ať příjemná, ať drsná, děje buď jako odměna nebo zkouška dobrých lidí nebo jako trest a náprava špatných, je přece každá dobrá, když je jisté, že je buď spravedlivá nebo prospěšná." - "To je sice nadmíru pravdivé rozumování, a jestliže uvážím, co jsi před chvílí vyložila o prozřetelnosti a osudu, je to myšlenka podepřená velmi silnými důvody. Avšak, je-li ti libo, připojme ji přece jen k těm tak řečeným překvapujícím výrokům, kterých jsi už také uvedla několik." - "Pročpak?" - "Poněvadž lidský jazyk v běžném hovoru často užívá tohoto označení a leckterou příhodu nazývá neblahým osudem." - "Přeješ-li si tedy, setrvejme na chvíli u jazykové zvyklosti běžné řeči, aby se nezdálo, že jsme se přílišně vzdálili od styku s lidmi." - "Jak je libo." - "Zda tedy považuješ za dobré to, co prospívá?" - "Tak jest." - "Prospívá to, co člověka zkouší nebo napravuje?" - "Uznávám, že prospívá." - "Je to tedy dobré?" - "Jak by nebylo?" - "Jenže to je zkušenost těch, kteří setrvávají v ctnosti vedou válku s drsnostmi nebo odvracejí se od neřestí nastupují znova cestu ctnosti." - "Nemohu to popírat." - "Copak libosti, které se za odměnu udělují dobrým, zda se obecně považují za zlo?" - "Naprostě nikoli, nýbrž, jak tomu skutečně jest, za veliké dobro!" - "Což naopak? Když je osud sice drsný, ale krotí zlé lidi spravedlivými tresty; zda to lid pokládá za dobro?" - "Naopak, ze všeho, co se dá mysliti, za největší zlo." - "Dej tedy pozor, abychom - držíce se mínění lidu - nespáchali nějaký vskutku překvapující výrok!" - "Co?" - "Z toho, co již bylo od nás uznáno, vychází, že z příhod těch lidí, kteří již ctnost mají nebo v ní prospívají nebo se jí snaží dosíci, každá příhoda je dobrá, kdežto těm, kteří v nešlechtnosti setrvávají, každá je velmi zlá." - "Tohle je pravda i přesto, že se nikdo neodvážá přiznat se k tomu." - "Proto moudrý člověk nesmí těžce nésti, kdykoli je přiveden do boje a osudem, jako se nesmí horšit ani statečný voják, když zabouří válečná vřava; neboť jim oběma sama nesnáze poskytuje vhodnou příležitost, tomu, aby se proslavil, onomu, aby potvrdil svou moudrost! Odtud má též ctnost* své jméno, že skvělíc se svými silami nedává se přemoci nesnázemi. A zajisté ani vy, v ctnosti tak pokročilí, nepřišli jste (na svět), abyste se rozplývali v rozkoších a stravovali se radovánkami. Vedete boj se vším, co vás potkává, boj, ach! velmi tuhý, aby vás ani smutná příhoda nezničila ani příjemné nezkazila. Držte se pevně na

střední cestě; cokoli se opožďuje dole nebo předbíhá nahoru,
pohrdá blažeností, nedochází odměny za namáhání. Ve vašich rukou
je, jaký osud si sami ukujete. Vše, co se vám zdá drsné, je
trest, jestliže buď nenapravuje nebo neukládá zkoušku.

Válku dlouhou pět a pět roků vedl
jako mstitel Atreův syn, až fryžskou
zkázou skvrnu v bratrově loži umyl.
S grajským loďstvem v přístavě čekal marně;
aby plachtám vykoupil vítr krví,
vlastní dceři nešťastný otec hrdlo
proklál mečem, zhanobiv kněžskou hodnost.
Želel druhů ztracených Odysseus,
které v pusté jeskyni Polyfemos
krutě soukal do chřtánu bezedného.
Avšak přece zaplatil ztrátou oka
vzteklý netvor surovost s pláčem hořkým.
Těžkou prací Herakles slávy dobyl.
Zkrotit vzpupné Kentaury, kůži lvovi
stáhl, kořist odnesl veleslavnou.
Skolil také jistými šípy ptáky;
draku sebral jablka, ač je hlídal,
ten, jenž těžší levici měl než zlato.
Trojím poutem Kerbera svázav vlekl.
Jako vítěz předhodil dravým koním
hrozná žrádla - samého jejich pána.
Hydru ubil upáliv její hlavy,
Acheloos ozdobu čela ztrativ,
s hanbou hlavu potopil v říční toky.
V lybijském písku porazil obra Antaia;
Kakus hněvy ukojil Euandra;
plece, které tlačit měl vznosný vesmír,
kanec pěnou potřísnil štětinatý.
Nebes klenbu na záda vložil vposled;
touto prací zasloužil sobě nebe.
Jděte, rekové, kam vás vede
cesta vzoru velkého! Proč se líně
k dílu máte? Zbabělci! Přemožená
země nebe v odměnu dává."

PÁTÁ KNIHA

CO JE NÁHODA. I NÁHODA SE ŘÍDÍ ZÁKONY. O SVOBODNÉ LIDSKÉ VŮLI.
O BOŽSKÉ PROZŘETELNOSTI. VĚČNOST. BŮH JE VĚČNÝ, SVĚT TRVALÝ.
ZÁVĚR.

I.

Dozpívala a chtěla v řeči přejít k jiným úvahám a výkladům. Já
však: "Tohle tvé vybídnutí je správné a velmi důstojné, zcela se
hodící k tvé vážnosti. Ale sám nyní vskutku dobře cítím, co jsi
před chvílí prohlásila o prozřetelnosti, že totiž je to věc
sdružená s několika jinými otázkami. Rád bych např. věděl, zda
podle tvého mínění je vůbec nějaká náhoda a co pokládáš za
náhodu?" - Na to ona: "Spěchám vyřídit to, k čemu jsem se
zavázala slibem, ukázat ti cestu, kudy by ses vrátil do vlasti.

Tuhle tvou otázku zkoumat je sice velmi prospěšné, přece se však poněkud odchyluje od našeho předsevzetí a je obava, že bys zacházkou unaven nemohl potom snad stačit přeměřit svou přímou cestu." - "Jen se toho vůbec neboj! Velmi mě totiž uklidní poznání toho, co znáti se nesmírně těším, zejména když tvůj dosavadní výklad je všude zcela nepochybně zabezpečen a spolehlivě zajištěn, není strachu ani o to, co přijde dále." - Na to ona: "Vyhovím ti." A hned začala takto:

"Vymezuje-li někdo náhodu jako událost, která se stala bezděky a beze vší příčinné souvislosti, ujišťuji, že taková náhoda vůbec není, a prohlašuji, že je to jen prázdné slovo, třeba se ho užívá na označení nějaké skutečné události. Neboť, protože váže Bůh vše pevným řádem, kolik místa by mohlo zbývat nějaké náhodě? Že z ničeho nevzniká nic, je věru správná poučka, které nikdy ani nikdo ze starých filosofů neodporoval, třebaže jí neužívali o činné síle, nýbrž o hmotném podkladě. Ale dali jí jakýsi základ, kterým podepřeli všechny úvahy o přírodě. Než vzniká-li něco bez jakékoli příčiny, vzniká zřejmě z ničeho. Ale protože to je nemožné, nemůže být ani žádná taková náhoda, jak jsme ji právě vymezili." - "Jakže? Není tedy vůbec nic, co by se právem mohlo zváti náhodné nebo bezděčné? Či je přece něco, třeba se toho slova obecně užívá nevhodně?" - "Můj drahý Aristoteles to ve Fysice vymezil krátce a velmi pravděpodobně vyložil." - "Jakpak?" - "Praví: ‚Kdykoli se něco dělá pro nějaký zamýšlený účel, ale stane se z nějakého důvodu něco jiného, než co bylo zamýšleno, říká se tomu náhoda. Např. někdo kopaje na poli, aby vzdělával půdu, najde hromadu zakopaných peněz. O tomto případě se obecně věří, že se stal náhodou. Ale přece se nestal z ničeho nic, nýbrž také měl své příčiny, jejichž netušený a nečekaný sběh, jak je zřejmé, budí zdání, že je to náhoda. Neboť kdyby hospodář nebyl kopal půdu a kdyby ukladač nebyl tam na tom místě zakopal peníze, nebylo by se tam to zlato našlo.‘ To je tedy příčina bezděčného zisku, který vznikl sdružením naskytnuvších se příčin jiných, nikoli z úmyslu konajícího. Vždyť ani ten, kdo to zlato zakopal, ani ten, kdo pole vzdělával, nepomýšlel na to, aby se tam našly peníze, ale jak jsem řekla, tento kopal právě na tom místě, kde onen zlato uložil, a touto shodou okolností se stalo, co se stalo. Může se tedy náhoda vymezit takto: Náhoda je to, co vzniklo z netušené shody příčin při něčem, co bylo konáno za nějakým jiným účelem. Že se však příčiny sbíhají a sdružují, to dělá onen řád, rozvíjející se v pevném, nevyhnutelném spojení věcí, řád, který vyvěraje ze zdroje prozřetelnosti rozestavuje vše na své místo a ve svém čase.

V Persii na skalách, tam, kde bojovník
ustupující
obrátiv, vítězi v bok vystřelí hned pernatý šíp,
Tigris a Eufrat z jednoho pramene vyvěrající
brzy se rozpojí zas, oddělí každý svůj tok.
Když pak se podruhé sblíží a sejdou se
na jednom místě,
nesou střídavě dál společná břemena vod.
Sjedou se lodi a kmeny, jež vyrvaly vlny;

podivná pluje tam směs, stržená v sdružený proud.
Přece však obě dvě řeky, ač těkavé, vede sklon půdy,
prudký, vířivý tok zachová v pohybu řád.
Zdá-li se tedy, že něco se řítí jak bez uzdy koně,
místo otěží zná náhoda zákona moc."

II.

"Rozumím a souhlasím, že je to tak, jak pravíš. Ale zda máme v tomto řetězu souvislých příčin vůbec ještě svobodnou vůli rozhodovat, či také všechno hnutí lidské mysli svírají osudová pouta?" - "Máme; vždyť by bez svobodné vůle nebyla možná žádná rozumná bytost vůbec. Neboť to, co může od přírody užívat rozum, má též soudnost, kterou rozhoduje o čemkoli; samo tedy od sebe rozeznává, čeho si má přát a čemu se vyhýbat. Co však někdo považuje za žádoucí, toho se domáhá; vyhýbá se tomu, čeho se uvarovat uznává za potřebné. Tedy bytosti, které mají rozum, aby uvažovaly, mají též volnost chtítí a nechítí. Ale upozorňuji, že tato svoboda není u všech stejná. Mají totiž božské a nebeské bytosti neomylný úsudek a neporušenou vůli a moc ihned uskutečnit, co si přejí. Lidská duše musí ovšem mít větší volnost, dokud se zachovává neporušena, nazírajíc přímo v ducha božského. Ale tato svoboda je menší, jakmile se duše rozběhnou v tělesa (nebeská), a ještě menší, když jsou svázány pozemskými údy. Avšak největší je otroctví, když oddavše se neřestem, ztratily užívání vlastního rozumu. Neboť jakmile odvrátily oči od světla čisté pravdy k věcem nižším a temnějším, brzy se obestřou mrakem nevědomosti, jsou mateny zhoubnými vášněmi. Jak se jim oddají a podlehnou, posilují v sobě otroctví, které na sebe vzaly, a z vlastní svobodné vůle jsou jako zajatkyně. Jenže tohle vše vidí hluboké oko prozřetelnosti od věků vše předvídající a ten, který vše vidí a všechno i slyší,

uděluje každému po zásluze to, co mu bylo dávno napřed usouzeno.

Čistými paprsky jasného Foiba
opěvá Homeros písni úst medových.
Přece však nestačí proniknout do nitra
země ni hlubiny širého moře,
slabé jsouc, paprsků Foibových světlo. -
Jinak je stvořitel velkého světa.
Z vysoka dívá se na všechno dění.
Jemu se nevzepře zemitá hmota
ani mu nebrání černými mraky noc.
V jediný okamžik přehlédne všechno,
i to, co bylo, i jest i co přijde.
Protože jediný obzírá celý svět,
právem jej nazývat můžeme Sluncem."

III.

Tu já: "Běda! znovu propadám ještě horší nejistotě a zmatku!" -
"Jaképak nejistotě, jakému zmatku? Aha! již si mohu myslit, co tě zase mate!" - "Je zřejmě příliš silný rozpor v tom, že Bůh vše

předvídá a že je přece nějaké svobodné rozhodování lidské vůle. Neboť jestliže Bůh skutečně vše předvídá a nemůže se nijak mýlit, musí se nutně dít to, co prozřetelnost předvídá jako jistou budoucnost. Zná-li tedy od věčnosti napřed nejen činy, nýbrž i záměry a lidská přání, nebude přece nikomu možné svobodně se rozhodovat. Vždyť by se přece nemohlo stát nic ani by nemohlo vzniknout žádné přání kromě toho, co neomylná prozřetelnost boží napřed vytyčila. Neboť mohou-li se úmysly stočit jinam, než bylo předvídáno, nebude žádné pevné předvězení, nýbrž spíše jen nejisté tušení, což však o Bohu věřit pokládám za hřích. Rovněž neschvaluji způsob, jak se někteří domnívají, že mohou roztít uzel této otázky. Tvrdí totiž, že se nestane nic proto, že prozřetelnost předvíдалa, že se to stane, nýbrž spíše naopak, protože se to stane, nemůže to ujít božské prozřetelnosti. A tak se tedy věc nutně zvrátí v pravý opak, že se totiž nemusí stát, co je předvídáno, nýbrž musí se předvídat, co se stane! Jako by věru byla nesnáz v tom, co je čeho příčinou, zda je předvídaní příčinou budoucnosti či nutnost budoucích věcí příčinou prozřetelnosti. Snažme se však dokazovat, ať již o sdružených příčinách platí jakýkoli řád, že se předvídané věci nutně musí stát, i kdyby bylo zřejmé, že předvězení nějaké věci nemůže způsobit její uskutečnění.

Sedí-li někdo, domněnka, že sedí, je nutně pravdivá; ale také naopak, je-li domněnka, že někdo sedí, pravdivá, jistě sedí. V obojím případě je tedy nutnost, v tomto případě sedění, v onom pravdivosti. Jenže ten člověk nesedí proto, že je pravdivé o něm domnění, nýbrž spíše domnění je pravdivé, protože předcházelo sedění, t. j. již seděl, když se výrok o něm stal. Tak ač důvod pravdivosti jedné věci vychází z druhé, přece je na obou stranách stejná nutnost. Že se podobně může uvažovati o prozřetelnosti a budoucnosti, je zřejmé. Neboť, ač se budoucnost předvídá, protože se stane, ale nestane se zajisté proto, že se předvídá, přece je říci, že buď Bůh nutně předvídá budoucí věci, nebo že se předvídané budoucí věci nutně stanou, což by ovšem samo již stačilo k úplnému zrušení svobodné vůle. Ale jak je pošetilé říkat, že časné události jsou příčinou věčné prozřetelnosti! Avšak domněnka, že Bůh budoucí věci předvídá, protože se mají někdy stát, co je to jiného než mínění, že minulé věci, to, co se někdy stalo, jsou příčinou oné nejvyšší prozřetelnosti? K tomu ještě: Jako platí: 'Vím-li, že něco jistě jest, nutně to také musí být,' tak platí: 'Vím-li, že se něco stane, nutně se to také musí stát.' Tak se tedy stává, že uskutečnění předvídané věci je nevyhnutelné. Konečně, jestli se něčí mínění odchyluje od skutečnosti, nejen to není vědění, nýbrž je to klamné domnění, na hony vzdálené od pravdy skutečného vědění. Pročež, je-li budoucí věc svou povahou taková, že její uskutečnění není jisté ani nutné, kdo by mohl předvídat, že se stane? Jako totiž v skutečném vědění není přimíšena ani špetka nepravdy, tak je zřehla nemožné, aby skutečnost ve vědění pojatá byla jiná než pojetí onoho vědění. Vždyť důvodem, proč ve vědění není klamu ani lži, je právě to, že vše nutně musí být takové, jak se pojímá skutečné vědění. Co z toho? Jak předvídá Bůh tuto nejistou budoucnost?

Neboť, domnívá-li se, že se nevyhnutelně stane to, co se též může nestát, mýlí se; ale byl by hřích něco takového si jen myslit, neřku-li vyslovit! Avšak určuje-li, že se něco stane tak, jak to jest, tedy poznává-li, že se něco může stát i nestát, jaké je to předvídání, když neobsahuje nic jistého ani pevného? V čem je zde rozdíl od onoho směšného výroku Teiresiova: „Co řeknu, stane se nebo se nestane?“

V čem by také vynikala božská prozřetelnost nad lidské mínění, jestliže docela lidsky za nejisté považuje to, o čem není jisté, že se stane? Jestliže u onoho nejjistějšího zdroje všech věcí na světě nemůže být nejistota, musí se jistě stát to, co onen zdroj pevně předzvěděl jako budoucnost. Pročež lidé nemohou svobodně nic zamýšlet ani činit, poněvadž všechny jejich úmysly i činy božská mysl, neomylně a bez klamu vše předvídající, pevně váže k jednomu uskutečnění." - "Kdyby se tato domněnka uznala za pravdu, je zřejmé, jaký soumrak by obestřel lidský život! Marně se věru nabízejí dobrým odměny i zlým tresty, kterých nezasloužili žádným svobodným a dobrovolným výkonem lidského ducha. Ale ze všeho nejnespravedlivější se bude zdát to, co se nyní považuje za největší spravedlnost, že totiž nešlechtní jsou trestáni, šlechtní však odměňováni, poněvadž je k jejich chování neponouká jejich vlastní vůle, nýbrž je dohání nutnost jisté budoucnosti! Nebudou tedy ani neřesti ani ctnosti nic, nýbrž bude spíše jen úplné pomíchání zásluh a naprostý zmatek. A špatnost ze všech největší, že si nelze myslit již nic horšího: poněvadž se všechen řád vyvozuje z prozřetelnosti, lidem však není nic dovoleno ani zamýšlet ani konat svobodně, musí se nutně též naše špatnosti svalovat na původce všeho dobra. Rovněž by ovšem nebylo již rozumné doufat nebo se modlit a doprošovat. Proč by také někdo v něco doufal, nebo se za něco modlil, když všechny žádoucí věci pevně spojuje řetěz, jehož žádný článek se nedá ohnout? Zruší se tedy jediný styk lidí s jejich bohem, naděje a modlitba. Můžeme-li si za cenu spravedlivého ponížení koupit nejvzácnější boží milost, je to, jak se zdá, jediný způsob, jak mohou lidé s bohem mluvit a stýkat se s tím nedostupným jasem právě v modlitbě ještě dříve, než se s ním úplně spojí. Uzná-li se naprostá nutnost věcí a nebude-li se již věřit, že tato cesta modlitbou je dosud účinná, jak se ještě budeme moci spojovat s nejvyšším původcem veškerenstva, jak se k němu přimknout? Proto, jak jsi před chvílí zpívala, bude lidské pokolení nutně hynout, odděleno jsouc a odpojeno od svého zdroje.

Který nesvár porušil dohodu
věcí, který bůh to rozpoutal
takovou válku pravdy s pravdou?
Každá o sobě stojí pevně,
avšak sdružit se společně nechtějí.
Či snad souvisí spolu ty pravdy,
samostatné, přece však nesporné?
Avšak náš duch spoutaný tělem,
slepý nemůže v stlumeném světle
proniknout jemnou spojitost věcí.
Proč však plane tak prudkou touhou

odhalit skrytá znamení pravdy?
Zda ví, po čem pak v slepotě hmatá?
Neboť, kdo by si něčeho přál, co
nezná, kdo by měl síly dost běhati
za cílem, o kterém neví nic? Kde by jej
hledat měl ani, jak - nevěda - poznat, až
najde, že nález je docela pravý?
Znal snad, dokud zřel s vznešeným duchem,
úhrnný celek i jednotné části?
Nyní však obestřen mrákotou tělesnou,
ačkoli docela neztratil paměť svou,
drží jen celek, však části mu unikly.
Každý, kdo po pravdě pátrá, je takový
neruda: nezná, a přece zas docela
neztratil vědomost o tom, co znával.
Ve vzpomínkách na pravdu viděnou u boha
radí se s celkem a poznává znova;
k tomu, co zachoval, přidat se snaží
ztracené části."

IV.

Na to ona: "Tyhle těžkosti s prozřetelností jsou staré. Již
Markus Tullius velmi horlivě o nich uvažoval, když psal své
pojednání O předvídání budoucnosti. Také ty sám jsi dlouho a
důkladně o tom bádala, ale dosud se nikomu z vás nepodařilo
vyřídit věc dosti bedlivě a jistě. Příčina této nejistoty jest,
že síla lidského rozumu nemůže proniknout v prostoru božího
předvzdění. Kdyby ji bylo možná obsáhnout a pochopit, nezbyvala
by již žádná pochybnost.

Pokusím se tedy teprve nyní tu věc náležitě objasnit; napřed však
vyřídím ještě to, co tebe znepokojuje. Táhne se tebe totiž, proč
považuješ za málo účinný výklad těch, kteří se snažili otázku
rozřešit? Protože předvzdění nepokládají za příčinu nutnosti věcí
budoucích, mají za to, že toto předvzdění není na závadu svobodě
vůle v svobodném rozhodování. Zda bereš ty odněkud odjinud důvod
k nutnosti věcí budoucích než z toho, že předvídání věci nemohou
se nestát? Jestliže předčasná znalost věcí budoucích nečiní
budoucí věci zcela nutné, což jsi též sám před chvílí jasně
prohlásil, proč se dobrovolné úkony nutně uskutečňují svým docela
určitým způsobem?

Abys věděl, co z toho vzejde, dejme tomu, pro příklad, že
předvzdění vůbec není. Z této strany tedy na úkony vycházející ze
svobodné vůle nijak netlačí žádná nutnost, co myslíš?" - "Jistě
ne." - "Dejme tomu dále, že jest předvídání, že však na vývoj
věcí nečiní žádný nátlak; ob stojí tedy, jak se domnívám, i
v tomto případě naprostá svoboda vůle v plném rozsahu. Ale,
namítneš, ač předvzdění nevtiskuje budoucím věcem nutnost dění,
je to přece jen předzvěst, že se ty věci nutně stanou. Takhle by
tedy bylo postaveno na jisto, že uskutečnění budoucích věcí je
nutné, i kdyby nebylo bývalo žádné předvzdění jich vůbec. Neboť
každé znamení jen ukazuje, co jest, avšak nevykonává to, co
naznačuje. Pročež jest dříve dokázati, že se vše děje nutně, aby
bylo zřejmé, že předpoznání je znamení této nutnosti. Jinak,

není-li této nutnosti vůbec, nemůže být ani ono předvzdění znamením něčeho, co není. Avšak je obecně známo, že spolehlivý důkaz, opírající se o pevné základy, nesmí se konati ani znamením ani důvody branými z vnějšku, nýbrž jen vhodnými a nutnými příčinami vnitřními. Ale jak je možné, aby se nestalo to, co se předvídá jako budoucí? Jako bychom my věřili, že to, co prozřetelnost napřed zná jako budoucí, se nestane, jako bychom spíše za to neměli, i když se to stane, že to předvzdění ve své podstatě nemělo ani špetku nutnosti vymáhající, aby se ty věci staly! Snadno to pochopíš z tohoto příkladu. Vidíme přece, že se děje dosti mnoho věcí přímo před našima očima; např. co vidíme dělat vozataje při jízdě se čtyřspřežím, při jeho řízení a obracech; a ostatní věci toho druhu. Zda je při tom nějaká nutnost, která působí na vývoj některé z těchto věcí?" - "Sotva. Vždyť by jejich umění bylo zcela neúčinné a marné, kdyby se vše dělo jen z nutnosti." - "Tedy to, co se děje bez nátlaku nutnosti, bylo také již před svým uskutečněním bez nutnosti budoucí. Proto jsou některé budoucí události, na jejichž uskutečnění nepůsobí žádná nutnost. Mám totiž za to, že nikdo neřekne, že to, co se stává nyní, nebylo připraveno jako budoucí již před svým uskutečněním. Tyto události tedy mají zcela svobodný průběh, ač byly předvídaný. Neboť jako znalost věcí uskutečňujících se v přítomnosti není jejich nutnou příčinou, tak též předvzdění, předčasná znalost věcí budoucích, nevkládá do nich, ač se teprve mají státi, žádnou nutnost. Ale namítneš, pochybnost je právě v tom, zda je vůbec možné předvzdění toho, co se nemusí nutně státi. Vidíš v tom nesoulad a myslíš si, že předvzdění má v zápětí nutnost. Chybí-li nutnost, že věci vůbec nemohou být předvídaný, neboť vědění skutečně nemůže zachytiti nic než věci jisté. A jestliže to, čeho uskutečnění není jisté, předvídá se (zdánlivě) jako jisté, je to jen kalné zdání, nikoli pravé vědění.

Chápati věc jinak, než jaká je skutečně, považuješ jistě za něco docela odchýlného od pravého vědění. Příčina tohoto omylu jest lidské domnění, že vše, co kdo ví, poznává se jen z podstaty a významu toho, co se ví. Právě naopak, neboť vše, co se poznává, nechápe se podle své podstaty, nýbrž podle možností lidí poznávajících. Aby to bylo zřejmé z malého příkladu: tutěž kulatost tělesa poznáváme jinak zrakem a jinak hmatem. Zrak vnímá zdaleka celé tělo najednou paprsky, které na ně vrhá, hmat se však přimkne na oblý povrch a vnímá kulatost po částech, obchází okolo oblíny. Sám člověk se jeví jinak smyslům, jinak obrazivosti, jinak rozumu a jinak čistému rozumu. Smysly totiž posuzují tělo jako hmotu, obrazivost jen tvar sám bez hmoty. Rozum přestupuje obrazivost a znaky zřejmé na jednotlivinách sdružuje celkovou úvahou v obecný pojem. Konečně duch (čistý rozum) má hledisko ještě vyšší, pomíjí totiž i obecný pojem a bystrostí čisté mysli nazírá přímo onu jednoduchou formu, ideu samu. Přitom jest hlavně uvážiti toto: vyšší poznávací schopnost obsahuje v sobě nižší, nižší však nikdy nedostupuje dokonalosti vyšší. Neboť ani smysly nikdy nestačí na víc než hmotu, ani obrazivost nestačí na obecný pojem, ani rozum na ideu samu. Ale

duch shlížeje jaksi svrchu, pojímá ideu a tím je s to i chápat vše to, co je nižší, jenže právě tak, jak pojal samu ideu, která však nemohla být známá žádnému jinému činiteli. Neboť poznává i obecné pojmy rozumu i představy obrazivosti i hmotu přístupnou smyslům, neužívaje ani rozumu, ani obrazivosti, ani smyslů, nýbrž, abych tak řekla, jediným zásahem ducha, ideově, obsáhne vše. Ani rozum, kdykoli tvoří nějaký obecný pojem, neužívá ani obrazivosti ani smyslů, a přece pojímá i představy i hmotu. Vymezil totiž svůj pojem takto: Člověk je živočich dvounohý, rozumný. Ač je to pojem obecný, přece každý dobře ví, že je to hmota vnímající smysly a nadaná obrazivostí. Ale rozum o něm ví - nikoli pomocí obrazivosti ani smyslů, nýbrž svou schopností pojmotvornou. Také obrazivost; vzala sice začátek svého vidění a tvoření představ ze smyslů, přece však i bez smyslů svým obrazotvorným způsobem, ale nikoli činností smyslovou, kouzlí obrazy všech věcí smyslových. Vidíš tedy, že vše, co poznává, užívá při poznávání spíše vlastní způsobnosti než věci poznávané? A nikoli neprávem; neboť je-li každý soud úkon soudícího, je nutné, aby každý vykonával své dílo ze své moci, nikoli z moci cizí.

Kdysi sloupoví* zrodilo
příliš nejasné učení
starců, kteří tam hlásali,
že prý vjemy a obrazy
vnějších předmětů smysly jen
v duše naše se vtiskují,
jako do desky hlazené,
na níž není nic napsáno,
ruce vrývají písmena.
Avšak nemá-li mysl sil
sama pohyby projevit,
nýbrž leží-li trpně jen,
známky přijímá vnějších těl,
jako zrcadlo vracejíc
věcí vnímavých obrazy,
odkud takovou sílu má
lidský duch, že vše poznává,
shlédne každíčkou podrobnost,
všecko poznání rozčlení,
a co rozčlenil, sdružuje?
Střídá způsoby zkoumání,
brzy k nebesům vzepne se,
brzy sestoupí do hlubin,
potom vrací se do sebe,
pravdou nepravdu vyvrací?
Tahle činnost je vydatná,
je to mocnější příčina,
než jen nečinně přijímat
hmotou vtištěné záznamy.
Arci do těla živého
z vnějška vstoupivší počitek
síly duševní zburcuje:

světlo do oka zapadne,
zvuky ucho zas podráždí.
V duši vzbuzená síla pak
hnutí podobné vyvolá
mezi obrazy vnitřními:
srovná se zjevy vnějšími,
přidá nové ty poznatky
k formám v duchu již složeným."

V.

"Jestliže tedy při tělesném vnímání, ač na čidla působí z vnějška vlastnosti věcí a před činností síly duševní předchází tělesný počátek, který na sebe upoutá činnost ducha a vzbudí ideje, zatím uvnitř odpočívající - opakují, jestliže při tělesném vnímání nepodává se duch trpně počítku, nýbrž ze své síly posuzuje počátek zasahující tělo, tím spíše bytostí, zcela prosté všech tělesných pocitů, nejsou vázány na vnější předměty, nýbrž rozvíjejí vlastní činnost svého ducha.

Různým a rozličným bytostem byly takto dány rozmanité možnosti poznávání. Nehybným živočichům se totiž ze všech poznávacích možností dostalo jen smyslů; takové jsou např. mořské lastury a jiná zvířata, která žijí přirostlá ke kamenům. Obrazivost však mají ta zvířata, u kterých je docela zřejmý jakýsi pud k pohybu, útočení i utíkání. Rozum je však údělem jen člověka, právě jako duch (čistý rozum) jen bytostí božských. Proto nad ostatní vyniká ta poznávací způsobilost, která ze své podstaty sama poznává nejen věci podrobené vlastnímu poznání, nýbrž i poznáním ostatním. Ale což kdyby se smysly a obrazivost vzeptěly rozumu a prohlásily, že ty obecné pojmy, které nazírá rozum, nejsou nic?

Vždyť prý, co je vnímatelné smysly nebo představitelné obrazivostí, nemůže být žádný obecný pojem. Bud' prý tedy soud rozumu je pravdivý, ale potom není nic vnímatelného smysly, nebo, poněvadž je známo, že je dosti mnoho věcí smysly vnímatelných a obrazivostí představitelných, je vše rozumování liché a prázdné; neboť jaksi za obecný pojem prohlašuje to, co je vnímatelné smysly. Kdyby na to rozum odpověděl, že sice ve svých pojmech spatřuje též to, co je vnímatelné smysly a představitelné obrazivostí, že však jejich čítí a představování nemohou se povznést k poznání pojmovému, protože jejich poznávací možnost nemůže přesahovat dále za těla a tvary, avšak při poznávání musí prý se spíše věřit soudu jistějšímu a dokonalejšímu? V tomto sporu my, kteří máme i možnost smyslového vnímání i obrazivosti i rozumování, zda bychom nejspíše nehájili věci rozumu?

Podobný je stav, když se lidský rozum domnívá, že božský duch nemůže budoucnost poznávat jinak, než ji poznává on, lidský rozum. Uvažuješ přece takto: Zdá-li se, že uskutečnění něčeho není jisté ani nutné, nemůže se s jistotou předvídat, že se to stane. O těchto věcech není tedy možné žádné předvězení.

Kdybychom uznali, že je možné i v tomto případě, nebylo by již vůbec nic, co by se nestávalo nutně. Kdybychom tedy, jako máme rozum, tak mohli mít i úsudek božského ducha, - jako jsme uznali, že činnost smyslů a představivosti, t. j. čítí a představování, musí ustoupit rozumu, tak bychom uznávali též za velmi

spravedlivé, aby lidský rozum ustoupil duchu božskému. Proto, můžeme-li, snažme se povznést k vrcholné té činnosti; tam totiž náš rozum uzří, co v sobě vidět nemůže, a to jest, kterak přece jen předvedení vidí jako jisté a přesně určené i věci, jejichž uskutečnění není jisté. Ale tato předběžná znalost není snad jen klamně domnění, nýbrž neomezená prostota vrcholného vědění.

Všeliká zvířata světem se toulají, různá těla mají.

Některá těla jsou dlouhá a v prachu se plazí,
stále brázdu
táhnouce za sebou; hrudí se smýkají, ryjí půdu
země.

Jiná zvářata mají zas perutě, volně letí
vzduchem,
lehce se vznášejí v daleké prostory, v čistý
éter vplují.

Jiná však do půdy vtlačují šlápoty, ráda chodí
krokem;
brzy se v zelených lučinách toulají, brzy zajdou
v lesy.

Ačkoli vidíš, že liší se od sebe každé jiným
tělem,
jedno je společné: schýlené hlavy jim tíží chabé
smysly

Jediný člověk si vysoko vypíná hlavy pyšné téměř
lehce mu vzpřímená postava stojí a zhrdá
nízkou zemí.

Nejsi-li nemoudrý pozemšťan, postava sama
připomíná:
protože k nebi se obracíš tváří a čelo nosíš
vzhůru,
vylétni také již duchem svým vysoko, aby tvoje
mysl
netíhla dolů jen k zemi, když duchem se výše
vznést můžeš!"

VI.

"Poněvadž tedy, jak bylo krátce před tím dokázáno, vše, co se
zná, nepoznává se podle své podstaty, nýbrž jen podle
způsobnosti poznávajících lidí, uvažujme nyní, pokud je to
dovoleno, o podstatě boží, abychom mohli zjistit, jaké je asi
božské vědění. Obecná víra všech rozumných bytostí jest, že Bůh
je věčný. Uvažujme tedy, co je věčnost: neboť pojem věčnosti nám
odhalí zároveň i božskou přirozenost i božské vědění.

Věčnost je tedy neomezené držení života, nezkrácené a spolu
dokonalé držení, což jasněji vysvitne ze srovnání s časnými
věcmi. Neboť vše, co žije do času, to v přítomnosti postupuje od
minulosti do budoucnosti a není nic časného, co by mohlo zároveň
obsáhnout všechnu dobu svého života; zítřek totiž ještě nezabírá,
včerejšek však již ztratilo. Ani v dnešním životě nežijete víc
než jeden jediný prchavý a pomíjející okamžik. Co je tedy
podrobena času, i kdyby, jak prohlásil Aristoteles o světě, ani
se nikdy nezačalo ani nikdy nepřestalo býti, i kdyby se jeho
život dlužil s časovou nekonečností, přece ještě není takové,

aby se právem mohlo považovat za věčné. Neboť třeba jeho život neměl konce, nezabírá přece a neobsahuje všechn jeho rozsah najednou, neboť budoucnost ještě v sobě nemá prožitou. Co však obsahuje a má najednou nezkrácenou plnost nekonečného života, jemuž nechybí ani nic z budoucnosti ani neuniklo nic z minulosti, to se právem považuje za věčné. Taková bytost musí být stále sebe mocna, sebe vědoma, sobě přítomna, být stále se sebou a nekonečný plynoucí čas musí jí být stálou přítomností. Nemají tedy pravdu někteří, kteří slyšíce Platonovo mínění, že tento svět ani nikdy neměl počátek ani nikdy nebude mít konec, mají za to, že prý je tedy tento stvořený svět tak věčný jako jeho stvořitel. Jiné je totiž žití život nekonečný, což Platon světu přiřkl, a jiné jest mít plný rozsah nekonečného života a stále jej v přítomnosti prožívat, což, samozřejmě, náleží jen božskému duchu. Nesmíme si myslet, že Bůh je starší než stvořený svět mnohostí času, nýbrž spíše pro jednoduchost své přirozenosti. Tento stále přítomný stav stálého života je napodobován oním pohybem časných věcí, a když se mu nemůže vyrovnat ani jej vytvořit, z nehybnosti rozpadá se v nekonečnou minulost a nekonečnou budoucnost. A poněvadž, co je pozemské, nemůže mít najednou veškerou plnost nezkráceného života, právě tím, že samo jaksi také nikdy nepřestává žít, jak se zdá, do jisté míry napodobuje to, co zcela vytvořiti nedovede, přimyká se k jakékoli přítomnosti tohoto nepatrného a pomíjejícího okamžiku, a poněvadž se trochu podobá oné stále přítomnosti, dodává věcem, kterým se jí dostalo, zdání skutečnosti. Protože však pozemské věci nemohly trvale obstát, nastoupily nekonečnou pout', a tak se stalo, že na té pouti prožívají nepřetržitý život, jehož plnost nemohly najednou obsáhnout trvale. Chceme-li tedy dávat věcem správná označení, musíme podle Platona říci, že Bůh je věčný, ale svět trvalý. Poněvadž tedy každá soudná bytost chápe věci jejímu soudu podrobené podle své přirozenosti, Bůh pak je stále věčný a stále přítomný, také jeho vědění, povýšené nad všechn plynoucí čas, trvá v prostotě své přítomnosti, a zahrnujíc nekonečnou minulost i budoucnost, v prostém svém poznání vidí vše, jako by se právě dělo v přítomnosti. Chceš-li tedy správně zvážit tuto přítomnost, kterou vše poznává, odhadneš ji nejlépe tak, že to není jaksi předvědění budoucnosti, nýbrž spíše vědění přítomnosti nikdy nepomíjející. Proto se raději říká prozřetelnost než předzřetelnost, poněvadž daleko jsouc povznesena nad nízkosti, shlíží na vše jakoby s nejvyšší hory světa.

Proč tedy žádáš, aby se nutně stávalo to, co je viděno božským zrakem, když ani lidé nečiní nutným vše, co vidí? Zda tvůj pohled na to, co vidíš, že se právě děje, přidává těmto věcem nějakou nutnost?" - "Jistě ne." - "A přece, je-li náležité srovnávat přítomnost božskou a lidskou, jako vy lidé ve své časné přítomnosti vidíte něco, tak Bůh vidí ve své věčné přítomnosti vše. Proto tohle božské předvědění, nijak neměnic podstatu ani vlastností věcí, vidí před sebou jako přítomné to, co se teprve stane někdy v daleké budoucnosti. Ve svém soudu o věcech se nemate a nemýlí, a jediným pohledem své mysli poznává i to, co přijde nutně, i to, co se nemusí státi. Je to tak, jako když vy

na zemi vidíte procházet se člověka a na obloze vycházet slunce: ač vidíte oba děje zároveň, přece je rozeznáváte a víte, že tenhle je nutný, onen dobrovolný. Tak tedy božský duch vše prozíraje, nikterak nemate vlastnosti věcí, které jsou sice před ním stále přítomné, ale co do času budoucí. Tím to jest, že tohle předvedění není pouhá domněnka, nýbrž spíše poznání podepřené pravdou, poněvadž poznává, že se stane něco, o čem dobře ví, že se stát nemusí.

Jestliže nyní namítneš, že to, co Bůh vidí jako budoucí událost, nemůže se nestát, co pak se nemůže nestát, to že se děje nutně, a vnučuješ mi to slovo nutnost, odpovím ti nerozbornou pravdou, kterou však uzná sotva kdo jiný kromě badatele o věcech božských. Odpovím ti totiž, že tato budoucí událost je - hledíc k božímu vědění - nutná, ale podle své vlastní povahy se jeví jako zcela volná a nezávislá. Je totiž dvojí nutnost, jedna prostá, např. že jsou všichni lidé nutně smrtelní, druhá podmíněná, např., víš-li, že se někdo prochází, musí se procházet. Vždyť to, co někdo ví, nemůže být jinak, než jak se ví, jenže tento stav ještě není ona prostá nutnost. Tato podmíněná nutnost totiž neplyne z vlastní podstaty věci, nýbrž z připojené podmínky. Toho, kdo se dobrovolně chce procházet, nedohání přece žádná nutnost, ač ve chvíli, kdy již chodí, nutně musí kráčet. Právě tak tedy, jestliže prozřetelnost vidí něco přítomné, musí to nutně být, ač v jeho podstatě nutnosti není. Proto Bůh vidí v přítomnosti i budoucí věci, které se dějí ze svobodné vůle. Ať se tedy tyto věci před božím okem dějí nutně, je tato nutnost podmíněna božím věděním, ale - hledíc k jejich přirozenosti - zachovávají naprostou svobodu. Není tedy pochyby, že se stane vše, o čem Bůh napřed ví jako o budoucím, ale leccos z toho vzejde ze svobodného rozhodnutí; ač se ty věci uskuteční, přece, jsouce, nepozbývají své přirozenosti, podle které by se byly před uskutečněním také mohly nestát.

Co tedy na tom záleží, že nejsou nutné, když - poněvadž Bůh o nich ví - musí se uskutečnit stůj co stůj? Rozdíl je v tom, v čem byl v předešlém příkladě o vycházejícím slunci a člověku na vycházce. Ve chvíli, kdy se tyto děje dějí, nemohou se nestávat, ale přece jeden z obou dějů byl nutný již před uskutečněním, druhý však nikterak. Tak též vše, co Bůh má jako přítomné, bezpochyby jest, ale přece je něco z toho nutné svou podstatou, něco však závisí na vůli konajících.

Nikoli neprávem jsme tedy řekli, že - hledíc k božskému vědění - jsou věci nutné, samy o sobě však jsou prosty všech závazků nutnosti. Právě tak vše, co je přístupno smyslům, je - hledíc k rozumu - obecný pojem, samo o sobě však jednotlivina. ‚Ale,‘ namítneš, ‚mohu-li měnit své úmysly, vyhladím prozřetelnost tím, že prostě změním násilně to, co ona předvídá.‘ Odpovím: Můžeš se sice uchýlit od svého záměru, ale poněvadž všudypřítomný, neomylný pohled prozřetelnosti, vidí, i že to můžeš učinit, i zda to učiníš a kam své úmysly obrátíš, nemůžeš ujít božskému předvedění, jako se nemůžeš schovat, i kdybys vyvíjel sebevětší a seberozmanitější dobrovolnou činnost, očím přítomného člověka.‘ Co tedy odpovíš? Snad že se božské vědění bude měnit podle tvé

vůle, takže, jakmile chceš to a ono, také ono bude zřejmě měnit své poznání? Jistě ne. Vždyť boží pohled předbíhá vše budoucí dění, stáčí je a povolává před přítomnost svého poznání; a nemění se, jak ty se domníváš, protože by snad poznávalo brzy to a brzy zase ono, nýbrž jediným pohledem předejde všem tvým změnám a obsáhne je, samo trvající nezměněno.

Tohoto zpřítomňování při poznávání, zabírání a vidění všech věcí nenabyl Bůh z uskutečňování věcí budoucích, nýbrž z pouhé jednoduchosti své podstaty. Tím se zároveň odklízí i ta nesnáze, o které jsi před časem prohlásil, že není důstojná, totiž, že prý naše budoucí osudy jsou příčinou boží vševědoucnosti. Vždyť tato moc vševědoucnosti, obsahující vše stále přítomným poznáváním, určila ráz všeho dění vůbec, sama však v ničem není závislá na budoucnosti. Proto zůstává lidem nezkrácená svoboda vůle a volného rozhodování a nikoli nespravedlivé zákony určující odměny a tresty za činy vycházející ze svobodné vůle, prosté všeho nátlaku. Trvá též Bůh, který se na vše dívá shůry, vše ví napřed. Stále přítomná věčnost jeho vidění splývá v jedno s našimi budoucími činy a ta uděluje dobrým odměny, zlým pak tresty. Ne nadarmo skládáme na Boha své naděje a modlitby, které, jsou-li řádné, nemohou být neúčinné. Odpírejte tedy neřestem, pěstujte ctnosti, těšte se dobrou nadějí a vysílejte k nebi pokorné modlitby! Nechcete-li před tím zavírat oči, máte mnoho naléhavých důvodů žít řádně a šlechetně, poněvadž jste stále na očích soudce vševidoucímu!"

OBSAH

ÚVOD 5

PRVNÍ KNIHA 15

Úvod.

Filosofie lékařkou.

Příčiny Božethiova pádu.

Svět není řízen náhodou, nýbrž božským rozumem.

Nesprávné domněnky kalí správný názor.

DRUHÁ KNIHA 44

Filosofie utěšuje.

Štěstí nezáleží v nahodilých věcech, bohatství, hodnostech, moci a slávě.

I nepříznivý osud bývá lidem prospěšný.

Svornost a láska jsou pevné základy blaha.

TŘETÍ KNIHA 81

Účinnější léky.

Všichni touží po blahu, jenže je hledají v pomíjejících statcích tohoto světa, v bohatství, hodnostech, moci, slávě a tělesných rozkoších.

Pravé blaho je však jen v Bohu.

ČTVRTÁ KNIHA 135

Dobří mají stále moc, zlí jsou zavrženi a bezmocni. Nepravost nezůstane nikdy bez trestu.

Šlechetní dojdou svého cíle, nešlechetní

nedojdou.

Dva zdroje konání, vůle a moc.

Tresty mají napravovat a zastrášovat. Prozřetelnost a osud.

Každá příhoda, milá i nemilá, je dobrá, protože je prospěšná.

PÁTÁ KNIHA 181

Co je náhoda.

I náhoda se řídí zákony.

O svobodné lidské vůli.

O božské prozřetelnosti.

Věčnost.

Bůh je věčný, svět trvalý.

Závěr.

EDIČNÍ POZNÁMKA 217

EDIČNÍ POZNÁMKA

Spis FILOSOFIE UTĚŠITELKA vydáváme podle edice Bibliotéka Henriada z r. 1942, která vycházela v nakladatelství Bohuslav Hendrich. V našem vydání dochází pouze k některým pravopisným změnám:

- psaní předložek s v genitivu je změněno na z;
- podle dnešní normy píšeme dohromady předložky (apod., např.) a spojky (zatímco, protože aj.)
- dle kontextu měníme některé archaismy a sjednocujeme filosofickou terminologii s dnešním úzusem, např. součástky - části (s. 127), tělový počitek - tělesný (s. 202), arci - ovšem (s. 65), vespolný - vzájemný (s. 73), v stadiu - na stadionu (s. 147) atd.
- podle dnešní normy píšeme i vlastní jména - BoĚthius. Gaius Caesar atd.

Opravena byla rovněž interpunkce a drobné tiskové chyby.

PŠ

Úvod

BoĚthius se narodil asi roku 470 po Kristu. Pocházel prý ze slavné římské rodiny Fabiů, Nepřemožených, odtud Anicius, nebo Manliů, jejíž jeden člen, Titus Manlius, podle pověsti dobyl v boji s nepřátelským vůdcem jeho zlatého řetězu a proto měl čestný titul Torquatus. Brzy však osiřel a byl vychováván v domě ctihodného senátora Symmacha. Pečlivý pěstoun se postaral, aby se jeho svěřenci dostalo velmi dobrého vychování a vzdělání.

BoĚthius pobyl též, jak se zdá, nějaký čas v Aténách a uměl velmi dobře řecky. Zájem o vědy, zejména pak filosofii a politiku, byl u něho veliký. Aby posloužil svým krajanům, napsal několik učebnic z různých vědních oborů a překládal z Platona i Aristotela. Hudba a počtářství byly jeho oblíbené zábavy.

Rodinný život BoĚthiův byl šťastný a klidný. Po smrti své choti Elpidy (Naděje) oženil se s dcerou svého dobrodince Symmacha Rustinianou a měl s ní dva syny, Symmacha a BoĚthia, oba zdárné a nadané jinochy, kteří upřímně a věrně lnuli k rodičům.

Jeden ze starých životopisců pokusil se též vyložit BoĚthiovo jméno, zvláště nápadně množstvím příjmení. Po vzoru staré římské

šlechty dávala prý se synům jména jako dobrá znamení, jednak aby se poznával jejich původ, jednak aby se jimi napřed naznačovalo, jací asi budou. Anicius prý se jmenoval, pocházejí z rodu Nepřemožených Fabiů (anikos, nepřemožený), Manlius se nazýval po slavném Titu Manliovi Torguati, jehož pověst velebila jako statečného bojovníka, Severinus podle soudcovské přísnoti (severus, přísný) nebo též že prý vytrval v učení (perseverare, vytrvat), konečně Boëthius, slovo řeckého původu, znamená pomocník, ježto mnohým pomáhal.

Řídě se radou Platonovou, aby se filosofové účastnili státní správy, neváhal věnovat se i politické činnosti a došel v ní velikého uznání. Tehdejší pán Itálie, gótský král Theodorich, propůjčil mu jako odměnu za jeho zásluhy několikrát vysoký státní úřad a jmenoval jej magister officiorum, náčelníkem veškeré úřední služby státní. Avšak tento vysoký úřad mu přinesl více utrpení než radosti. Ocítal se totiž často ve sporu s gótskými veličinami, zejména mocnými pány Konigastem a Triggwillou, protože jako věrný Říman, kde mohl, ujímal se svých krajanů. Tak se mu podařilo např. zachránit bývalé konzuly Paulina a Albina od potupné smrti. Mocní dvořané se mu za to mstili. Nastrčili dva udavače, Basilia a Opiliona, kteří Boëthia našli z velezrady. Zdá se, že jejich obvinění nebylo zcela bez podstaty, ježto upřímný vlastenec, pobízený i tchánem Symmachem, asi potají podporoval snahy národní římské strany, toužící po spojení s říší byzantskou.

Boëthius byl uvězněn. Ve vězení velmi trpěl. Hledaje útěchy obrátil se ke své věrné družce filosofii a napsal pojednání o útěše z filosofie, jehož překlad podáváme českému čtenáři. Ač byl křesťan, neposiloval se svou vírou, ba v celém spisku se ani slovem nezmínil ani o Kristu ani o jeho učení. Jen filosofie mu měla zjednat úlevu. Platon a Aristoteles byli hlavní sloupy, o které se chtěl opřít, aby nepadl pod tíhou osudu. Rozmlouvá se z osobněnou Filosofii, která jej těší a slibuje mu, že ho nakonec dovede po své cestě do jeho pravé vlasti.

R. 524 byl jako jeho tchán Symmachus popraven. Nebylo mu dopřáno se obhájit. Byl prý slavně pochován v hrobce chrámové v Pavii a okolní obyvatelstvo ho ctilo jako světce Severina. Z několika náhrobních nápisů, které se ze středověku zachovaly, uvádím aspoň jeden.

Běda! Neblahý miláček smrti, kam to jen zašel?

Všechno, co zrodilo se, k zániku dospívá již.

V tomto náhrobku tísnivém, aj, zde Boëthius leží;

veliký zajisté muž, veleben stále jen bud'!

Moudrost jej nad všecky chovance zkrásnila,
povznesla výše,

Bůh sám vybral si jej za velkou ozdobu svou.

Stal se konsulem on i oba dva synové spolu,
v Římě na odiv všem, skvostného divadla lesk.

Po celé Evropě šíří se učení jeho a hlásá,
jak byl šlechtitný muž, proslulý že to byl duch.

Vždyť nám z řečtiny předvedl umění logicky

myslit.

Katolické víře vydal svědectví pravé;
nás pak vzdělává též, kdekoli hudba jen zní.
Falešný udavač žaloval na něho u krále sama,
v Pavii staroušek žil, vyhnanecem v tom městě
byl.

Zármutek plašil skládaje sobě poučnou knížku;
potom jej zasáhl meč, v zápětí opustil svět.
Věnuj mu bratrskou vzpomínku, jiní zas
vzpomenou tebe;
vypros mu v modlitbách to, po čem ty
toužívaš sám!

Jeho spisek, Filosofie utěšitelka, má pět knih. Prozaické úvahy jsou zpestřeny kratšími básněmi, které sice nevynikají nad prostřednost, zato však pomáhají pochopit postup myšlenek. Základem jeho úvah je idea Boha. Bůh je nejdokonalejší jedno, samo v sobě naprosto ucelené, soběstačné. Je věčný, ale tuto věčnost nesmíme měřit podle let, nýbrž vnitřní jeho jednotou a jednoduchostí. Věčnost záleží v tom, že Bůh vidí stále jako nepomíjející přítomnost vše, co se děje, co se stalo a co se ještě stane. Proto je i vševědoucí a boží prozřetelnost není tedy v podstatě než stálá všudypřítomnost. Z Boha vzaly počátek a původ všechny věci na světě. Po Bohu, který jediný má intelligentiam, to jest čistý rozum, přijde člověk s nižším, lidským rozumem (ratio), za ním bytosti způsobilé představování (imaginatio) a konečně jako poslední živočichové jsou ti, kteří mají jen smysly, způsobilé k vnímání smyslovému (sensus), tedy nejnižšímu projevu duševního života. Tělo je vězení duše; dokud je v něm duše zavřena, je slabá a nemůže se povznést výše. Ale proto se má každý činit, aby ze sebe střípsal pouta těla; má se snažit vzlétnout a přiblížit se tomu, koho znal, než se objevil na světě s tělem. Protože Bůh je nejvyšší dobro a všechno touží po dobru, také člověk se snaží dospět k tomuto cíli. Jenže ho při tom zavádí omyl z pravé cesty; předstírá mu jako pravé dobro to, co je dobro jen zdánlivé. Úkol pravého filosofa jest poznat tento klam a vyhnout se mu. Je to možné, neboť, ač boží prozřetelnost předvídá napřed vše, co se stane, není to předvedění nijak známkou nutnosti událostí budoucích. Zbývá ještě dost místa svobodné lidské vůli, na níž záleží, zda chceme žít řádně čili nic. Naděje a modlitba jsou člověku velmi dobré opory v jeho boji s vezdejším světem. Kdyby jich nebylo, padl by na lidský život těžký soumrak bezútěšnosti. Nakonec volá:

"Odpírejte neřestem, pěstujte ctnosti, těšte se dobrou nadějí a vysílejte k nebi pokorné modlitby! Nechcete-li před tím vědomě zavírat oči, máte mnoho naléhavých důvodů žít řádně a šlechetně, poněvadž jste stále na očích soudci vševědoucímu."

Božtihuův význam v dějinách římského písemnictví a kulturním životě evropského lidstva není malý. Ušlechtilý obsah jeho spisku zjednáva mu trvalou památku. Další jeho zásluha je, že seznamoval středověk s antickou filosofií; snažil se to udělat poctivě a zajímavě. Vývody podávané v Útěše nejsou sice hluboké brázdy nové

filosofie, zato poctivá snůška všeho, co z antických filosofických soustav bylo nejživotnější a je ještě stále účinné. Že jeho dílko nebylo nadarmo, je zřejmé zejména z živého ohlasu, který provázal tuto knížku, jež byla oblíbenou četbou daleko do nové doby.

V českém písemnictví si poprvé vybral Boëthia a malou ukázkou z překladu uveřejnil Dominik Kinský v ČČM 1883. Potom zůstal nepovšimnut, až po téměř padesáti letech přeložil Boëthiovo pojednání O útěše filosofie dr. Felix Hanoušek, jehož překlad vyšel ve Vzdělávací knihovně katolické jako její VIII. svazek r. 1930. Ale překlad zapadl nějak docela bez ohlasu. Vždyť ho neuvádí ani univ. prof. dr. Ferd. Stiebitz v Stručných dějinách římské literatury, které vyšly r. 1938! V nakladatelství B.

H. byl chystán již dávno a není pochyby, že při známé oblíbě této sbírky bude mít úspěch.

Překládal jsem z vydání Anicii Manlii Torquati Severini Boëthi, Philosophiae Consolationis LL V., které uspořádal Rud. Peiper v Lipsku r. 1871.

V Praze v říjnu 1941.

Josef Hruša

PRVNÍ KNIHA

ÚVOD. FILOSOFIE LÉKAŘKOU.

PŘÍČINY BOÓTHIOVA PÁDU. SVĚT NENÍ ŘÍZEN NÁHODOU, NÝBRŽ BOŽSKÝM ROZUMEM. NESPRÁVNÉ DOMNĚNKY KALÍ SPRÁVNÝ NÁZOR.

I.

Já, který kdysi jsem horlivě skládal veselé písně,
v zármutku plačtivé, ach! nářky jen zpívati
mám.

Zdrásané Musy mi samy, hle, diktují, co bych
měl psáti,

při tom mi upřímných slz líce již svlažuje
proud.

Žádná hrůza nemohla přemoci Kamény tyto,
pevně se rozhodly hned na cestě provázet nás.

Sláva bujarého kdysi a šťastného mládí -
těší nyní již můj, smutného stařečka, los.

Neštěstím stáří zrychlilo kroky, a než se kdo
nadál,

bolest přiměla čas, aby se naplnil spíš.

Předčasných šedin plíseň temeno hlav mé
kryje,

zsláblo tělo a pleť chvěje se uvadlá též.

Šťastni jsou lidé, když smrt se buď nevplete do
blaha žití,

nebo když volána jsouc přispěchá ukončit bol.

Běda však, kdykoli odvrací hluché od bídých
uší,

nechce ukrutná jim zkrátiti slzavou pouť.

V době, kdy osud mi dopřával klamného blaha,
neblahá hodina, div nesklála do hrobu mne.

Nyní, když chmurami zastřel si šálivou tvář svou,

přede nevděčnou nit života mého zas dál.
Proč jste mne, přátelé, v životě tolikrát nazvali
šťastným?

Kdokoli upadl, stál na slabých základech jen.

Když jsem takto mlčky u sebe uvažoval a slzavé nářky zapisoval
rydlem, zdálo se mi, že nade mnou stojí žena s velmi ctihodným
obličejem, že jí planou oči a jsou pronikavější než oči
obyčejného člověka. Její pleť byla živá a nesmírně svěží, ač žena
byla tak letitá, že by jí nikdo naprosto nepovažoval za ženu naší
doby. Postava byla vzrůstem dvojí: neboť brzy se omezovala na
běžné lidské rozměry, brzy se zase zdálo, že se temenem hlavy
dotýká oblohy. Kdykoli pozdvihla hlavu ještě výše, pronikala i
samou oblohou a ztrácela se divákovu zraku. Její roucho bylo
z velmi tenkých vláken, jemné umělecké dílo, látka nezničitelná.
Jak jsem se potom dověděl přímo od ní, sama si je ručně utkala.
Jeho zevnějšek, jak tomu bývá u zakouřených obrazů, halila
nějaká, jakoby mlhová rouška zanedbané starožitnosti. Na dolním
okraji roucha bylo vetkáno P a na horním se četlo vetkané Q.* Na
obě tato písmena byly v látce zřejmě vyznačeny jakési stupně
jakoby schody, po nichž se mohlo vystupovat zdola nahoru. Přece
však potrhaly to roucho ruce nějakých násilníků, a každý si
odnesl urvaných kousků, co mohl. V pravé ruce držela knížky a
v levé ruce žezlo.

Když viděla, že u našeho lůžka stojí básnické Múzy a že mi
diktuje nářikavá slova, poněkud zneklidněla a v očích jí zaplátl
divoký oheň. "Kdo, prosím, kdo sem pustil k tomuto nemocnému
tyhle prodejné herečky, které jeho nemoc nejen neléčí žádným
lékem, nýbrž naopak ještě živí sladkými jedy? Vždyť ony to jsou,
které neplodnými ostny vášní maří plodné osení rozumu, slibující
bohatou žeň, a lidskou mysl zvykají nemoci, místo aby ji nemoci
zbavovaly! Ovšem, kdyby vaše lichotky lákaly na scestí někoho
docela všedního, jak bývá zpravidla váš obyčej, řekla bych, že se
to spíše může snášeti. Neboť u takového člověka by nijak nebylo
poškozováno naše dílo. Ale tohohle muže, odkojeného vědou
elejskou a akademickou?* Než klid'te se raději, svůdkyně, až
k smrti sladké a nechte mne, abych jej ošetřovala a léčila svými
Múzami."

Zarmoutil se onen sbor napadený těmito slovy; sklopily oči a s
uzarděním - byl to zřejmě projev studu - smutně překročily práh.
Já však, jehož zrak byl slzami zkalen, takže jsem nemohl
rozeznat, kdo je tato žena, tak velitelsky přísná, užasl jsem a
upřev oči k zemi, čekal jsem, ani nedutaje, co bude dělat dále.
Tu ona přistoupivši blíže sedla si na samém okraji lůžka a
dívajíc se mi upřeně do obličeje žalem zatíženého a zármutku
sklopeného k zemi, zakvílela nad zmatkem v mé duši těmito verši:

II.

"Běda! Jak slabý je duch po střemhlavém pádu
do hlubin! Opustiv vlastní své světlo, v temno
vnější pospíchá, kdykoli pozemským váním
zmnoženy škodlivé starosti nesmírně vzrostou.
Tomuto bývalo přístupno nebe. Chodíval volný
po nadzemských stezkách. Díval se v světlo

rudého slunce, zkoumal též vyhaslou lunu,
dovedl spočítat oběhy těkavých planet -
každá ta hvězda má jinou nějakou dráhu -
sevřít je vítězně v okovy určených čísel.
Věděl, proč bouřlivé větry znepokojují
hladinu moře a která že otáčí síla
vesmírným světem, nebo proč krvavé slunce
z východu spěje zapadnout v hesperskou
náruč.

Co dává na jaře přírodě vláhu a teplo,
aby půdu zdobila záplavou růží.
Kdo činí, aby se po létě úrodný podzim
naléval těžkými hrozny. Pátral a zkoumal.

Vykládal skryté příčiny zrodu i zánik.
Nyní zde leží. Vyhaslo rozumu světlo.
Na šíji visí mu těžké okovy, jejichž
váha mu sehnula hlavu. I obličej sklání
do prachu. Dívat se musí jen na hloupou zemi.

Avšak je již čas léčit, nikoli nařikat." Potom se na mne
zadívala plnými očima: "Jsi-li ten, jenž odkojen byl kdysi naším
mlékem a vychován naší živnou vědou, vospěl jsi v statného muže
silného ducha? Přece jsme ti opatřili takovou zbraň, která by
tebe byla chránila a činila nepřemožitelným, kdybys jí nebyl sám
napřed odhodil! Poznáváš mne? Proč mlčíš? Ze studu či z ohromení
jsi oněměl? Přála bych si raději, aby to bylo ze studu, jenže
vidím, že tě ohromil úžas!" A protože viděla, že stále nejen
mlčím, nýbrž že jsem nadobro ztratil řeč a jsem jako němý,
položila lehce svou ruku na mou hrud' a pravila: "Není nebezpečí.
Má jen letargii, nemoc společnou všem s pomatenou myslí. Na sebe
trochu pozapomenul, ale snadno se rozpomene, jen co mne pozná.
Aby byl s to, utřeme mu trochu oči, zatemněné mrakem smrtelných
starostí." Po těchto slovech si složila roucho a cípem mi
vysušila oči zvlhlé pláčem.

III.

Když pak se roztrhla noc a mráčky zase mne
přešly,
vrátil se očím mým též dřívější bystrosti lesk.
Jako když severozápadní víchř nakupí mraky,
dešťových oblaků val hrozivě nad hlavou ční,
slunce se skryje, však na nebi ještě nevyšly
hvězdy,
shora snáší se noc, řítí se na zemi tma,
jestliže z trácké jeskyně puštěný severák zduje,
zažene důtkami mrak, vyprostí zavřený den,
najednou vyskočí jakoby vymrštěn Foibos
a užaslé oči
oslní sluneční blesk, paprsků míhavá zář.

Právě tak, sotva se rozprchly chmury zármutku, nabral jsem
z plných plic dechu a soustředil jsem zase pozornost na to, abych
poznal lékařčin obličej. Jak jsem tedy na ni upřel oči a zadíval
se jí do tváře, poznávám, že znova vidím svou kojnou, živitelku,
se kterou jsem se před lety stýkal doma jako jinoch, Filosofii. I

pravím: "Copak že jsi přišla do těchto pustin našeho vyhnanství, ó, učitelko všech ctností, sestoupivši z nebeského prahu? Či snad proto, abys i ty, nařčená nepravým obviněním, byla pronásledovaná jako já?" - "Snad bych tě, chovanče, neopustila a proč bych se nerozdělila s tebou o břímě, které bylo na tebe uvaleno z nenávisti ke mně, abychom měli společný úkol? Filosofie přece nesměla opustit nevinného na jeho pouti a nechat ho bez průvodu. Že bych se bála nařčení, které by na mne mohlo padnout, a hrozila se toho, jako by to bylo něco nového? Myslíš, že je to nyní poprvé, co nešlechtní lidé vyhrožují moudrosti a uvádějí ji do nebezpečí? Což jsme již za starých časů, ještě před tím, než žil náš Platon, nevedli často těžké boje s nerozváznou pošetilostí? Což za jeho života jeho učitel Sokrates nedobyl s mou pomocí vítězství nad nespravedlivou smrtí? Když potom chtěl jeho dědictví uchvátit dav epikurejců a stoiků, a též ostatní se snažili každý sobě něco urvat, mne hlasitě protestující a vzpírající se odvrátili jako část kořisti, roucho, které jsem si svými rukama utkala, potrhali, popadali z něho aspoň cáry a odešli domnívající se, že jsem se jim poddala všecka. Protože se zdálo, že jsou u nich jakési známky našeho způsobu žití, považovali je nerozumní lidé za mé přátele a tento omyl davu nezásvěcených některé z nich zahubil. Jestliže nic nevíš o Anaxagorově vyhnanství, ani o jedu, který usmrtil Sokrata, ani o Zenonově mučení, neboť to jsou cizinci, mohl bys znát aspoň Kanie* a Seneky a Sorany, jejichž památka je ještě docela čerstvá a též slavná. Nezahubilo je nic jiného než to, že byvše vychováni a vzděláni v našich vědách, zušlechťujících povahu, byli zřejmě zcela cizí snahám a zálibám nešlechtných lidí. Nemusíš se tedy vůbec diviti, že jsme v tomto víru života štváni vichřicemi okolo nás burácejícími, když je naše hlavní snaha co nejméně se líbit nejhorším. Těch je sice zástup velmi početný, ale můžeme ho klidně nedbat, poněvadž ho neřídí žádný vůdce, nýbrž jsou zmítáni jen omylem, nerozvázně a na různých místech zuřícím. Jestliže se přece někdy na nás sešikují a prudčeji zaútočí, naše vůdkyně stáhne svá vojska do hradu, kdežto oni se budou zabývat jen slíděním po neužitečných zavazadlech, aby se jich zmocnili. My se jim však shora vysmějeme, uchvatitelům tretek právě nejlacinějších, jsouce zcela bezpečni před každým šíleným zmatkem a chráněni tak pevným náspem, kam proniknout nesmí hloupost sebeprudčeji útočící.

IV.

Kdo si klidně a vyrovnaně žije,
kdo si podrobil, zkrušil pyšný osud,
správně neštěstí vážil jako štěstí,
může vítězně nosit hlavu vzhůru.
Ten se neleká ani hrozeb moře,
třeba ode dna válí vzduté vlny,
ani plamenů, které s kouřem chrlí
často z rozpuklých jícňů mocný Vesuv,
ani klikaté dráhy ohnivého
blesku do strmých věží bijícího. -
Proč se ubozí bojí krutých vládců,

kteří slabošsky běsní, vztekají se?

Ani naděje neměj ani strachu -
jen tak odzbrojíš hněvy šíleného.

Kdo však zmaten jsa strach má nebo přání,
ježto nestálý, nesamostatný je,
štit svůj zahodil, z místa vytlačen byv,
provaz plete si, na němž bude vlečen.

"Chápeš to," pravila, "a vštěpuješ si to do mysli? Či jsi zcela netečný a rozumíš tomu jako osel lyře? Proč pláčeš, proč se rozplýváš v slzách? Pověz mi to a nezatajuj! Přeješ-li si lékařské pomoci, musíš ukázat ránu." - Tu já sebrav všechny své síly: "Copak je ještě třeba výkladu, což není sama o sobě dost zřejmá krutost osudu na nás zuřícího? Což tě nic nedojímá sám zevnějšek místa?* Je tohle ta knihovna, kterou sis sama v našem domě vybrala jako své nejjistější sídlo? V které jsi často se mnou vysedávala a rozmlouvala o znalostech věcí božských i lidských? Takhle jsem vypadal a tak jsem se tvářil, když jsem s tebou zkoumal přírodní taje, když jsi mi rýsovala dráhy hvězd, když jsi utvářela mou povahu a všechen způsob života podle příkladů nebeského řádu? Takovou tedy nyní mám odměnu za svou poslušnost? Tys přece výslovně uznala za správnou tuto Platonovu myšlenku: ‚Blažené budou státy, budou-li v nich vládnouti muži, bažící po moudrosti, nebo podaří-li se vzbudit v jejich vládcích touhu po moudrosti.‘ Ty jsi ústy téhož muže poučovala, že je proto nutné, aby se státní správy ujímali moudří, aby, svěří-li se řízení státu lidem nešlechtným a zlotřilým, nevznikla z toho dobrým občanům škoda a záhuba. Řídě se tedy touto autoritou, přál jsem si naučení, která jsi mi v soukromí dávala, uskutečňovati veřejně v činné státní správě. Ty víš - a ví to také Bůh, který tebe vštípil do mysli moudrých lidí - že mne do úřadu nepudilo nic než upřímná snaha starat se o společné blaho všech. Z toho mi vznikaly těžké a nesmiřitelné různice s nešlechtníky, a to, co je známkou svobody svědomí - na obranu práva jsem nikdy nedbal, zda snad neurazím mocné. Kolikrát jsem zakročil proti Konigastovi, když se chystal vrhnout se na majetek právě nejslabších lidí, kolikrát jsem odvrátil Triguillu, správce královského domu, od počatého nebo již zcela připraveného bezpráví, kolikrát jsem svým vlivem zachránil před nebezpečím nešťastníky, které netrestaná barbarská lakota stále sužovala nekonečnými pomluvami! Mne nikdy nikdo nestrhl od spravedlivosti ke křivdě! Zkázou majetku obyvatelů provincie, způsobenou jednak soukromým lupičstvím, jednak též státními daněmi, nesl jsem právě tak těžce jako ti, kdož ji přímo trpěli. Když v době krutého hladu ohlášený již těžký a neúprosný hromadný výkup hrozil zničit provincii Kampanii nedostatkem obilí, pustil jsem se pro obecné blaho do zápasu s vojenským náčelníkem a s královským vědomím jsem po tuhém boji dokázal, že výkup nebyl nucený. Bývalého konzula Paulina, na jehož majetek si dvorští psi dělali naději a v ctižádostivé úlisnosti již jej málem sežrali, odtrhl jsem těm šelmám od samého chřtánu, již rozevřeného. Aby bývalého konsula Albina nestihl trest pro žalobu, o které již vlastně bylo rozhodnuto napřed, vzepřel jsem se tomu, třeba jsem tím vzbudil

nenávist udavače Cypriana.

Je již dosti zřejmé, že jsem proti sobě nahromadil veliké nepřátelství. Ale byl bych měl aspoň u ostatních být tím jistější, já, který jsem si z lásky ke spravedlnosti u dvořanů nezachoval nic, co by mi zjednávalo tím větší bezpečnost. Avšak čím udání mne sklátilo? Z udavačů Basilius, kdysi vyhnaný z královské služby, byl tísnivými dluhy dohnán k tomu, aby na nás učinil udání. A když královský rozsudek rozhodl, aby se pro nespočetné a mnohonásobné podvody odebrali do vyhnanství Opilio a Gaudentius, ježto oni dva nechtějíce poslechnouti, utekli se do ochrany svatého domu, když král se o tom dověděl, nařídil, aby byli vyhnáni s vypáleným znamením na čele, jestliže do ustanovené doby neodejdou z města Ravenny. Co ještě by se mohlo přidat k této přísnosti? A přece právě jejich udání na nás toho dne, kdy bylo učiněno, bylo přijato! Co tedy? Zda jsem si toho zasloužil pro své chování? Či snad ty žalobce k tomu opravňovalo jejich předcházející odsouzení? Nic se tedy nezastyděl osud, když již ne proto, že byla žalována nevina, tedy aspoň pro ničemnost žalobců? Než tážeš se, ze kterého zločinu jsme vlastně viněni? Prý jsme chtěli, aby senátu nebylo ubližováno. Přeješ si vědět, jak? Jsme obviňováni, že prý jsme zabránili udavači předložit doklady, kterými chtěl nařknout senát, že se dopustil urážky majestátu. Co tomu tedy, ó, učitelko, říkáš? Co si myslíš? Zapřeme provinění, abychom ti neudělali hanbu? Avšak chtěl jsem to skutečně a nikdy nepřestanu chtít. Přiznáme se? Ale pomine snaha překážet udavači. Snad nenazvu hříchem přání blaha onomu stavu? Senát sice svými usneseními o mne způsobil, že je to hřích. Avšak nevědomost, která sobě stále lže, nemůže změnit podstatu věci. Rovněž myslím, že ani já nesmím - podle sokratovského výroku - ani zatajit pravdu, ani připustit lež.

Ale o tom, jak se věc vskutku má, rozhodnout svěřuji tobě a soudu moudrých lidí. Vylíčil jsem písemně podle pravdy vývoj věci, aby nezůstala potomkům utajena, a zachoval jsem to paměti. Neboť co je třeba říci o nepravém listě, který prý mne usvědčuje, že jsem doufal v římskou svobodu? Tento podvod by pěkně vyšel najevo, kdybychom směli užít přiznání samých udavačů, což bývá při každém soudním jednání nejdůležitější. Neboť ve kterou ještě jinou svobodu se může doufat? A kéž by se mohlo vůbec v nějakou! Byl bych odpověděl slovem Kaniovým. Když mu Gaius Caesar, Germanikův syn, vytkl, že byl zasvěcen do spiknutí proti němu, císaři, pravil: „Kdybych já byl věděl, ty by ses byl nikdy nedověděl!“ V této věci nechromil zármutek našeho ducha do té míry, abych si stěžoval, že bezbožní nastavili zločinné úklady ctnosti; zato se velmi divím, že dosáhli toho, v co doufali. Snad je to naše lidská vada, že chceme nemravné špatnosti, avšak, může--li každý zločinec útočit na nevinnost vším, cokoli si kdy zamane, a Bůh se na to dívá, je to zřejmá ohavnost. Proto se právem tázal jeden ze tvých dobrých přátel: „Je-li Bůh, odkud je zlo? Avšak odkud je dobro, není-li Bůh?“ Ale dejme tomu, že nebyl hřích, když si zlotřilí lidé, toužící po krvi všech dobrých občanů i samého celého senátu, přáli, abychom byli zničeni také my, které viděli bojovat za dobré občany i za senát. Ale zda jsme si toho

zasloužili také od otců senátorů? Pamatuješ se, jak se domnívám, poněvadž jsi mě kdysi sama řídila ve všech mých slovech i skutcích, pamatuješ se, opakuji, jak jsem v Ravenně přes hrozící jisté nebezpečí hájil nevinu senátu jako celku, když král, dychtivý zahubit všecky, chtěl na celý senátorský stav převalit obvinění z urážky majestátu, které bylo vzneseno na Albina. Víš, že v této věci mluvím jen pravdu a že jsem se nikdy nechlubil sebechválou. Kdykoli totiž někdo vychloubaje se svým činem přijímá za odměnu vnější slávu, zeslabuje jaksi vnitřní hodnotu svědomí, které se chváli samo. Ale vidíš, co nakonec stihlo mou nevinnost! Místo odměny za pravou ctnost trpíme jsoouce trestání za vymyšlený zločin. Ke kterému pak činu veřejné přiznání sdružilo soudce k takové shodě v přísném rozsudku, že si ani jednoho z nich neoblomilo pomyšlení na omyl lidského ducha ani na osud všem lidem nejistý? Kdyby se o nás tvrdilo, že jsme chtěli zapálit chrám nebo že jsme chtěli bezbožně povraždit kněze nebo že jsme strojili všem dobrým lidem záhubu, byl by přece rozsudek potrestal přítomného viníka, který se přiznal nebo byl usvědčen. Nyní však na vzdálenost skoro pěti tisíc kroků, nemajíce možnost promluvit a hájit se, jsme odsouzeni k smrti a ztrátě majetku pro trochu upřímné lásky k senátu. Ó, vy, kteří jste si zasloužili, aby nikdo nemohl být usvědčen z podobného provinění! Důstojnost žalovaného činu uznávali i sami žalobci. Aby ji zkalili přimíšením nějakého zločinu, vymyslili si, že prý jsem z nezřízené ctižádostivosti poskrvnil své svědomí zločinem svatokrádeže. A přece jsi ty, nám vštěpovaná, vypuzovala z našeho srdce všechnu touhu po pozemských statcích a za tvého dohledu nesmělo být v naší mysli pro žádný zločin místo! Vkládala jsi totiž denně do mých uší a do mysli slavný výrok Pythagorův: „Následuj Boha!“ Rovněž se neslušelo, abych sháněl ochranu nejvšednějších duchů já, kterého ty jsi pěstovala k takové výbornosti, že jsi jej činila podobným Bohu. Kromě toho nás chrání ode všeho podezření z uvedeného zločinu i vnitřní život v bezúhonném domě, sbor nejctihodnějších přátel a také tchán,* sám svatý a rovněž úctyhodný svou činností. Ale, ó té bezbožnosti! Oni věří, že ty bys byla schopna tak těžkého zločinu! A právě proto prý jsme byli blízcí tomuto zločinu, protože jsme napojeni tvými naukami a vychováni v tvých mravních názorech. Nestačí tedy jen to, že mně nic neprospěla tvá vážnost, nejsi-li k tomu ještě i ty drásána mou pohanou. Ale věru hromadu našeho neštěstí dovršuje i to, že mínění většiny lidí nepřihlíží k podstatě věci, nýbrž ke konečnému výsledku, a za dobře uvážené považují jen to, co potvrdil úspěch. Tím se stává, že to, co ze všeho první opouští nešťastné lidi, je dobré mínění o nich. Mrzí mne znova připomínat, co se nyní v lidu povídá, jak různě neshodně a mnohonásobně jsou jejich úsudky. Řekl bych jen ještě: Poslední přítěž nepříznivého osudu je tohle: Když nešťastní lidé trpí bez důvodu za nějaké provinění neprávem jim přičítané, věří se, že si zasloužili, co trpí. Také já, zbaven byv všech statků a hodností, připraven o dobré jméno a potupen byv, byl jsem za dobrodiní ještě potrestán. Zdá se mi však, že vidím zlotřilé dílny zločinců rozplývat se v divoké radosti, vidím právě

největší ničemy hrozit zase novými podvody s udáváním, vidím, že dobří leží poraženi, ježto byli zastrašeni rozsudkem vyřčeným nad námi, zato ohavníci nešlechtní jsou beztrestností podněcováni, aby se odvažovali dalších zločinů, odměnami pak, aby je vykonávali. Bezúhonní lidé však jsou oloupeni o veškerou jistotu; ale nejen to, nemohu se již ani hájit. Proto si ulevím písní:

V.

Ó, hvězdného nebe tvůrce, ty,
jenž na trůně sedíš od věků
a oblohou prudce otáčíš,
též zákonem hvězdy ovládáš,
že někdy jak luny úplněk
již bratrovi nastavuje tvář
a paprsků jeho chytá zář,
jíž drobnější hvězdy příkrývá.
A jindy se zase zahalí,
když slunce je příliš nablízku.
Chlad s večerem hvězda nese táž,
táž v zápětí dává teplotu,
když pobledlá s sluncem východem
se v jitřenku ráno promění.
Když na podzim listí opadá,
hned krátí se den a světlo též;
když palčivé léto nastane,
hned zrychluje noční doba běh.
Ty střídání dáváš ročních dob;
když severák drsně urval list,
zas přinese nový mírný jih.
Co na podzim seto, zrní, v zem,
to Sirius praží v osení.
Vše podléhá dávným zákonům,
nic neujde povinnosti své
a nade vším vládne vůle tvá.
Jen konání lidské neráčíš
sám řídití podle zásluhy.
Proč vrtkavé štěstí mění se
a nevinné často stihává
trest, kterému ušel zločinec?
Hle, na stolci sedí zvrhlíci
a vinníci šlapou po lidech,
jichž hlavy jsou svaté. Má to být?
Ctnost v temnotě leží pohřbena,
jas pohasl: spravedlivý muž
je obviněn jako zločinec.
Těm neškodí křivé přísahy,
nic podvody ani lež a klam,
jen třeba je zdobit, přibarvit!
A kdykoli využijí sil
svých, podrobí sobě všemocné
též tyrany, kterých bojí se
i nesmírný zástup poddaných.
Ó, na bídnou shlédni zemi již,

když zákony všeho dění znáš.
Část velkého díla, lidé, my,
jsme osudem štváni bouřlivým.
Buď vládcem nám vlny krotícím,
dej pozemským také končinám
týž přepevný všeho dění řád,
jímžs opatřil nebe nesmírné!"

Když jsem tohle za stálých bolestí vyvzlykal, ona s klidným výrazem v obličejí a mými nářky nejsouce nijak dojata, pravila: "Sotva jsem tě spatřila zarmouceného a plačícího, hned jsem poznala, že jsi nešťasten a že žiješ ve vyhnanství. Jenže jsem nevěděla, jak daleko jsi vyvržen do tohoto vyhnanství, kdybys mi to nebyl sám v řeči pověděl. Ale ať jakkoli daleko od vlasti - nepravím, že jsi byl vyhnán, spíše ses vyhostil sám. Neboť tohle by přece tobě nikdy nikdo nesměl udělat. Rozpomeneš-li se totiž, z které vlasti pocházíš, neboť nevládne jí vůle lidu, jak tomu kdysi bylo u Aténanů, nýbrž je jeden vládce a jeden je král, kterého těší mít velmi mnoho poddaných, nikoli posílat je do vyhnanství. Podrobit se jeho řízení a být poslušen jeho spravedlivých rozkazů je vrchol svobody. Což neznáš onen slavný starobylý zákon svého státu, kterým bylo ustanoveno, že po právu nesmí být z něho vyhnán nikdo, kdo si raději přeje založit v něm pevné sídlo? Neboť kdo se drží za jeho náspem a opevněním, ten, o to přece není strach, nezaslouží být vyhnanecem. Kdokoli však přestane chtít v něm bydlet, přestane zároveň též si toho dobrodiní zasluhovat. Proto mne tedy nedojímá tak tvářnost tohoto místa jako tvá tvář sama, a nehledám tak stěny knihovny ozdobené slonovou kostí a křišťálem, jako spíše hledám sídlo tvé duše, do které jsem kdysi neuložila knihy, nýbrž to, co knihám dodává jejich hodnoty, bohatství myšlenek ze svého učení. To, co jsi řekl o svých zásluhách o společné blaho, je sice pravda, ale bylo toho málo, se zřetelem k tomu, že jsi vykonal mnoho dobrých skutků. O čestnosti toho, co tobě bylo vytýkáno, nebo nepravosti obvinění připomenul jsi věci obecně známé, o zločinech a podvodech udavačů jsi správně uznal za potřebné zmínit se jen letmo, protože se to beztoho stále přetřásá v ústech lidu, který zná a posuzuje vše lépe a obšírněji. Také jsi prudce vytkl nespravedlivé počínání senátu. Rovněž ses s bolestí vyslovil o našem obvinění, zaplakal jsi nad škodou, způsobenou újmou na dobrém jménu. Potom vzplála bolestná stížnost na štěstí, zejména sis postěžoval, že se udílejí odměny nepřiměřené zásluhám. Nakonec jsi pak v projevu pobouřené Múzy vyslovil přání, aby též na zemi vládl mír, jako vládne na nebi. Avšak poněvadž tě zachvátil preveliký zmatek prudkého hnutí mysli a bolest, hněv i zármutek sebou sem tam ještě zmítají, v tom stavu duševním, v kterém nyní jsi, nepůsobily by na tebe ještě silnější léky. Užijme tedy na chvíli ještě léků trochu mírnějších, aby ztvrdlý nádor zmatků vniklých do duše změkčily jemnějším účinkem a připravily pro silný účinek léku prudšího."

VI.

V čas, kdy Foibovy paprsky Raka v souhvězdí
vydráždí,*

kdo by semena do brázdy seje těšil se nadějí,
ještě na hojnou úrodu, ať si raději pospíší
rovnou do hájů dubových.**

Kdo by hledat chtěl fialky, ten ať nechodí do
lesa,
krutý severák řadí-li, zuří nad krajem zamrzlým.
Chceš-li hrozny se potěšit, rukou dychtivou
nehledej
jarní úponky na révě. Spíše na podzim odložil
Bakchus dary své rozdávat.
Bůh sám označil znamením roční počasí,
příhodným
aby sloužilo úkolům. Nechce dovolit míchání,
když již zavedl střídání.
Vše, co řítí se bezhlavě, pevný opouští světa rád,
nikdy nekončí vesele.

"Zda mi tedy především dovolíš několika drobnými otázkami
dotknout se stavu tvé mysli a vyšetřit jej, abych poznala, jak ji
je třeba léčit?" - Odpověděl jsem: "Taž se jen docela podle
libosti na to, nač si přeješ, abych ti odpovídal." - Nato ona:
"Domníváš se snad, že je tento vezdejší svět zmítán příhodami
bezděčnými a zcela nahodilými, či věříš, že je nějak řízen
rozumem?" - Odpověděl jsem: "Nikdy bych neřekl, že se děje tak
přesné hýbají náhodou nerozváznou, nýbrž vím, že Bůh jako tvůrce
řídí své dílo; a nikdy bych se ani na chvíli nedal odvrátit od
přesvědčení, že je tato má víra pravdivá." - "Tak jest,"
odvětila. "Vždyť jsi ještě před malou chvilkou o tom zpíval a
naříkal sis na to, že jen lidé jsou vyňati z boží starostlivosti,
neboť o ostatních věcech jsi nijak nebyl znepokojen, že by se
neřídily rozumem. Tím více se však divím a žasnu, že jsi nemocen,
když tak zdravě myslíš. Než zkoumejme do větší hloubky. Něco, jak
se mi zdá, chybí. Řekni mi tedy, poněvadž nepochybuješ, že Bůh
řídí svět, zda víš, kterými asi zásadami je řízen?" - Odpovídám:
"Nerozumím dobře smyslu tvé otázky, tím méně ti ovšem mohu
odpovědět na to, nač se ptáš." - "Vždyť jsem se nemýlila, že ti
vskutku něco chybí, kudy jako trhlinou ve zdi se do tvé duše
vplížil zmatek jako nemoc. Ale řekni mi, zda se pamatuješ, jaký
je konečný účel věcí nebo kam směřuje snaha veškeré přírody?" -
"Slyšel jsem o tom kdysi, jenže paměť mi zeslabil zármutek." -
"Ale přece víš, odkud vše vzalo svůj původ?" - "Vím," odpověděl
jsem a pravil jsem, že od Boha. - "A jak je možné, že, znaje
původ všech věcí na světě, nevíš, jaký je jejich účel? Avšak
takové povahy jsou ty zmatky a taková je síla jejich účinku, že
lidmi sice mohou sem tam zmítat, vytrhnout je však z kořene a
zcela vyhubiti nemohou. Ale prosím, odpověz ještě na tuto otázku,
zda se pamatuješ, že jsi člověk?" - "Jak bych se nepamatoval?" -
"Mohl bys mi tedy vyložit, co asi je člověk?" - "Tážeš se snad na
to, zda vím, že jsem bytost rozumná a smrtelná? Víím to, a
vyznávám se, že takový jsem." - A ona: "Nevíš, že jsi ještě také
něco jiného?" - "Nejsem nic." - "Již znám," pravila, "příčinu tvé
nemoci, jinou, a to nejhlavnější. Nevíš již, co jsi. Proto jsem
našla dokonalý způsob, jak co nejúplněji zjistit i důvod tvé

choroby i najít cestu k získání zdraví, neboť, protože tě mate sebezapomenutí, truchlil jsi nad tím, že jsi vyhnanec a že jsi byl připraven o svůj majetek. Protože však neznáš pravý účel věcí, považuješ ničemné a bezbožné lidi za mocné a šťastné. Ale protože jsi také zapomněl, čím je svět řízen, domníváš se, že tyhle změny tvého štěstí jsou nahodilé a že je nikdo neřídí. Jsou to věru závažné důvody nejen k nemoci, nýbrž přímo ke zkáze! Ale původci zdraví budiž poděkováno za to, že tebe příroda přece ještě neopustila nadobro. Máme velmi účinný podpal pro tvé zdraví, totiž správné mínění o řízení světa: věříš, že není podroben nerozvážné náhodě, nýbrž božskému rozumu. Nic se tedy neboj. Brzy ti z této nepatrné jiskřičky vyšlehnou plamen životního tepla. Poněvadž však ještě není čas na léčení silnějšími léky, a jak je známo, je lidská mysl taková, že, kdykoli odvrhne správné mínění, napojuje se nesprávným domněním, z něhož vycházející mlha zmatků kalí onen správný názor, pokusím se tento zákal zahnat mírnějšími a slabšími obklady, abys, až se rozplynou mrákoty klamných hnutí mysli, mohl poznávat záři pravého světla."

VII.

Černé-li mraky narazí často
zakryjí hvězdy, na balvan v cestě,
nemohou světla ležící líně.
rozlévat záři. Také ty, chceš-li
Moře-li válí pohledem jasným
bouřlivý vítr, viděti pravdu,
promísí vody namíř si přímo,
průhledné, které chutě se vydej
bývaly předtím po cestě za ní.
čisté jak jasný Radosti zapuď,
sluneční den. Hned zapuď i strachy,
zvířeným bahnem nadějí vzdej se,
špinavě kalné bolestem výhost
hnusí se očím. musíš též dát.
Bystřiny horské Chmurná je mysl
veselým skokem sevřená v poutech,
z vysoké skály kdekoli vládnou
pospíchající trampoty ony.

DRUHÁ KNIHA

FILOSOFIE UTĚŠUJE. ŠTĚSTÍ NEZÁLEŽÍ V NAHODILÝCH VĚCECH,
BOHATSTVÍ, HODNOSTECH, MOCI A SLÁVĚ. I NEPŘÍZNIVÝ OSUD BÝVÁ LIDEM
PROSPĚŠNÝ. SVORNOST A LÁSKA JSOU PEVNÉ ZÁKLADY BLAHA.

I.

Potom na chvíli umlkla, a když skromnou mlčenlivostí sebrala zase

mou pozornost, pravila dále: "Jestliže jsem správně poznala vnitřní příčiny tvého zármutku a jeho ráz, chřadneš vášnivou touhou po dřívějším blahu. Jen jeho domnělá změna, jak ty si namlouváš, tě tak pomátla.

Vím, že tento přelud má rozmanité zabarvení a že s těmi, které chce ošálit, mívá velmi lichotivé přátelství tak dlouho, až nakonec nesnesitelnou bolestí nadobro poplete ty, které nenadále opustil. Rozpomeneš-li se však na jeho pravou podstatu, chování a cenu, poznáš, že jsi v něm ani nic krásného neměl ani jsi neztratil. Ale, jak se domnívám, nebude mi ani těžké znova ti to připomenout. Vždyť i tehdy, dokud ti štěstí přálo a lichotilo, dorážel jsi na ně mužnými slovy a stíhal je myšlenkami, vynášenými z naší svatyně. Ovšem žádná nenadálá změna věci se neděje bez nějakého duševního otřesu. Tak se stalo, že jsi též ty na chvíli ztratil svůj vnitřní klid. Ale již je čas, abys něco pozřel a okusil něčeho lahodného a chutného, co by proniknouc do vnitřností otevřelo cestu doušku vydatnějšímu. Ať tedy pomůže přemluva sladké výmluvnosti, která jen tehdy postupuje po správné stezce, když neopouští naše naučení a přizvukuje této hudbě v naší rodině domácí, pějíc písň lehčí, brzy zase vážnější. Co tebe tedy, ó, člověče, uvrhlo v tak těžký zármutek? Zažils asi tuším něco nového a neobvyklého? Domníváš se, že se tvé štěstí od tebe odvrátilo. Mýlíš se. Jeho povaha a chování je vždy takové. Spíše však lze říci, že při své proměnlivosti zachovalo k tobě náležitou stálost. Takové bylo, když ti lichotilo, když tě dráždilo vnadivly nepravého blaha. Zachytil jsi dvojí tvář slepého božstva. To, co se dosud jiným skrývá, tobě se zcela odhalilo. Líbí-li se ti to, chovej se také tak, nenaříkej! Ošklíví-li se ti jeho věrolomnost, pohrdni jím a zavrhni to, co si zahrává s tvou záhubou; neboť to, co ti nyní udělalo tak veliký zármutek, totéž by ti mělo přinést klid. Opustilo tě totiž štěstí, o kterém přece nikdy nikdo nebude moci mít jistotu, že ho nikdy neopustí. Či snad považuješ za vzácné štěstí, které je stále na odchodu? A milé je ti přítomné blaho, na jehož trvalou věrnost není spolehnutí, a když odejde, jistě tě zarmoutí? Jestliže jednak prchajíc činí ještě lidi nešťastnými, co jiného je ten větroplach než jakýsi hlasatel budoucí pohromy? Nestačí přece věru jen se dívat na to, co máme na očích. Prozíravost posuzuje věci podle jejich výsledků a táž dvojí proměnlivost jednak láme hrozbám osudu hrot jejich strašlivosti, jednak činí nežádoucím i jeho lichocením. Konečně je třeba s klidnou myslí snášet vše, co se děje na zápasišti osudu, jakmile jsi vložil svou šíji pod jeho jho. Chceš-li tomu, koho sis dobrovolně vyvolil za pána, ukládat zákonem, kdy má zůstat a kdy odejít, zda bys nebyl nespravedlivý a netrpělivostí nedráždil osud ještě víc, ač ho nemůžeš změnit? Kdybys svěřil plachty větrům, dostal by ses dále, nikoli však tam, kam si přeje tvá vůle, nýbrž kam by tě hnaly větry; kdybys půdě svěřoval semena, vážil bys spolu léta úrodná s jalovými. Dal ses do moci osudu, aby tě řídil, musíš být poslušen rozmarů svého pána. Vždyť se na mou věru pokoušíš zadržet kolo prudce se otáčející! Ale, člověče, ze všech lidí nejpošetilejší, zastavuje-li se trvale, přestává být osudem!"

Když osud pyšnou rukou metá střídání,
dál řítí se jak prudké vlny Euripu.
Hned krutý skácí trůny králů strašlivých,
hned zase zdvívá skleslou hlavu padlého.
Běd nedbá aniž slyší nářky ubohých,
ba pláče, ač jej vynutil, se posmívá.
Tak hrá si, tak své zkouší síly, surový!
A velikou je výstrahou svým druhům ten,
kdo slávu svou i pád svůj spolu prožívá.

II.

"Chtěla bych si však trochu s tebou pohovořit slovy samého osudu.
Dávej tedy pozor, zda je správné, čeho si žádá. Copak ty,
človče, denně na mne naříkáš a denně mě viníš? Kterého jsme se
na tobě dopustili bezpráví? Které tvé dobro jsme ti vzali? Před
kterým soudcem tobě libo, měj se mnou spor o majetek a hodnosti.
A jestli dokážeš, že něco z toho je pravé vlastnictví některého
člověka, já hned ochotně uznám, že skutečně bylo tvé vše, co
žádáš nazpátek. Když tebe příroda z matčina lůna přivedla na
svět, ujal jsem se tebe nahého, všeho potřebného, ze svého jsem
tebe ošetřoval a vše ti opatřoval. A co tě nyní proti nám
popouzí, zahrnoval jsem tě přízní a vychoval jsem tě velmi
shovívavě. Obklopil jsem tebe hojností a nádherou všeho toho, co
bylo po právu mé. Nyní se mi zalíbilo zavřít svou ruku. Máš být
vděčen, jako bys užíval cizích věcí, nemáš však právo naříkat si,
jako bys byl přišel o něco, co bylo zcela tvé. Proč tedy běduješ?
Nedopustili jsme se na tobě žádného násilí. Majetek, hodnosti a
ostatní věci toho druhu jsou po právu jen mé. Sloužíce mi
poznávají ve mně svého pána, se mnou přicházejí, se mnou
odcházejí, když já jdu. Směle bych tvrdil, že bys to vůbec nebyl
mohl ztratit, kdyby bylo vskutku tvé to, co jsi ztratil a pro tu
ztrátu tak naříkáš. Či jen mně jedinému bude zabráněno ve
vykonávání mého práva? Nebe smí vyváděti jasné dny a zastíratí je
temnými nocemi, rok smí tvář země brzy ovíjeti květy a plody,
brzy ji hyzditi mraky, deštěm a zimou. Moře má právo hned
laškovati na klidné hladině, hned zase naháněti hrůzu bouřemi a
vlnobitím. Jen nás má k stálosti, naší povaze cizí, nutit
nevyplněná lidská touha? V tom je naše síla, tuhle hru my hrajeme
neustále. Otáčíme světem na běžícím kotouči, rádi střídáme vršek
se spodkem a spodek s vrškem. Vystup si na něj, je-li ti libo,
ale s tím, že nebudeš pokládat za křivdu vyzvání, abys sestoupil,
až za to požádá potřeba mé hry. Copak jsi neznal mou povahu?
Nevěděl jsi, že jsem lydkého krále Kroisa, nedávno před tím
hrozícího Kyrovi, brzy potom však politováníhodného, zachránili
lijákem z nebe, když již stoje na hranici byl vydán na pospas
plamenům? Ušlo ti snad také, že Paulus prolil upřímné slzy nad
neštěstím krále Persea, kterého zajal? Nad čím jiným se
v truchlohrách běduje a naříká, když ne nad tím, že osud bez
rozdílu nenadálou ranou kácí šťastná království? Neučil ses jako
chlapec, že na prahu Diova domu stojí dva sudy, jeden se zlem a
druhý s dobrem? Což jestli sis již nabral z dobrého až příliš
mnoho? Což jestli jsem tebe nadobro neopustil? Což je-li právě
tato má nestálost tobě spravedlivým důvodem, abys doufal v obrat

k lepšímu? Přece však, aby ses nesoužil a postaven byv do království všem společného nezatoužil žít jen zcela po svém:

Kolik vynese zrn prudkými ode dna
větry vzbouřené moře,
kolik hvězdiček jen na nebi rozsetých
svítí za jasné noci,
tolik hojnosti roh ze sebe kdyby dal
darů sypaje štědře,
lidský ještě by rod nepřestal bédovat,
nářky vedl by dále.

Ač rád modlitby hlas vyslyší dobrý Bůh,
mnoho rozdává zlata,
ač též hodnost i čest dychtivým udělí,
přece všechno je málo.
Sotva získanou věc hrabivost pozřela,
znova rozvívá tlamu.

Kterou uzdou bys chtěl střemhlavou žádost svou
v jistých udržet mezích,
když tím prudší je, čím víc dary přetéká,
žízeň palčivá: mít! mít?
Není boháčem ten, kdo sobě s hrůzou sám
stále žebrákem zdá se."

III.

"Kdyby se tedy těmito důvody osud u tebe hájil, jistě bys neměl co mu na to namítnout. Nebo máš-li něco, čím ty bys opodstatnil svou stíznost, jen ven s tím! Dovolíme ti promluvit." Tu já:
"Tohle je věru skvělá řeč, pravím, slova pomazaná medem sladkosti řečnické a básnické. Těší jen tehdy, když se právě poslouchají, avšak nešťastní cítí své neštěstí hlouběji; proto zármutek, zasetý do srdce, velmi je tíží i potom, když slova dozněla uším."
- A ona: "Tak jest. Tohle totiž nejsou ještě léky na tvou nemoc, nýbrž zatím jen jakési obklady na bolest, která se zarputile vzpírá léčení. Neboť, až bude vhodná chvíle, podám i lék, který pronikne hluboko do útroby. Avšak aby ses nechtěl považovat za nešťastného, zapomenul jsi snad, kolikrát a jak libě se i na tebe usmálo štěstí? Pomlčím o tom, že se tebe oplakavšího otce ujala péče nejpřednějších mužů, žeš byl přibrán do přátelského svazku předáků obce, což jest nejcenější druh příbuzenství; začal jsi jim být dříve milý než příbuzný. Kdo tebe nevelebil jako nejšťastnějšího, když jsi byl obklopen tak skvělou družinou tchána a tchyně, měl jsi tak cudnou manželku i zdárné syny? Pomlčím - rádi totiž pomlčíme věci známé - že jsi již jako mladý muž zastával důstojnosti, které bývají odepřeny i starším. Ráda bych pospíchala hned ke skvělému vyvrcholení tvého štěstí. Má-li některý požitek smrtelných věcí vůbec jakou váhu štěstí, přispívá-li podstatně ku blahu, bude sebevětší tíha doléhajícího zla moci zničit památku oné slavné chvíle, když jsi viděl, že z tvého domu vyjíždějí spolu dva konzulové, tvoji synové, provázeni jsouce zástupem senátorů jakož i radostným jásáním davu? Když seděli v radnici na kurulských křeslech, ty jako chvalořečník královský získal sis slávu jako muž velmi duchaplný a výmluvný? Když v cirkusu sedě mezi oběma konzuly sytil jsi

očekávání davu, který zaplavil okolí, štědrostí triumfální?
Okouzli asi nějak osud, že tě zvláště stále hladil, že tě hýčkal
jako svého mazlíčka. Odesl sis dar, který dosud neuštědřil
žádnému člověku bez veřejné moci. Chceš tedy opravdu s osudem
zúčtovat? Nyní na tebe poprvé pohlédl závistivým okem. Srovnáš-li
množství a druh zážitků veselých i smutných, nebudeš moci popřít,
že jsi až dosud šťasten. Jestliže se však již za šťastného
nepovažuješ, protože pominuly někdejší zdánlivé radosti, nemáš
proč se pokládat za nešťastného, protože pominou i nynější
zdánlivé strasti. Či snad jsi vystoupil na toto jeviště světa
nyní právě poprvé jako nenadálý host? Domníváš se, že lidské věci
jsou stálé, když samého člověka často smete rychlá hodina? Neboť,
ač jsou náhodné věci jen zřídka trvalé, přece poslední den života
je jakási smrt také trvalého blaha. Myslíš, že opravdu záleží na
tom, zda ty umíraje blaho opouštíš, či blaho tebe, prchajíc před
tebou? Jaký je v tom rozdíl?

Sotva Foibos vyjede se čtyřspřežím
světlem pokropit oblohu,
zblednou hvězdám zsinálé tváře, hasnou
slunce plamenem tlumeny.

Když pak v hájích zefyry* vlahé
jarní probudí květiny,
sotva mračný nezdravě fouká vítr,
mizí křovinám ozdoba.

Často v jasném leskne se klidu denním
vlna na moři nehybná,
často prudce severní vichru vání
bouří ode dna tůně vod.

Je-li vzácná stálosti tvářnost světu,
časté ráda má střídání,
věř si štěstí lidskému, nestálému,
věř si prchavým dobrotám!

Jistá jest a zákonem věčná pravda:
co se zrodilo, zaniká."

IV.

Na to jsem řekl já: "Co uvádíš, je pravda, ó, pěstitelko všech
ctností! Já vskutku nemohu popřít, že můj život probíhal velmi
rychlou drahou úspěchu. Tohle však mě právě ve vzpomínkách příliš
drsně hněte. Neboť při veškeré nepřízni osudu je nejnešťastnější
neštěstí vědomí, že jsi šťasten byl." - "Avšak že pykáš za
nesprávné mínění, to věcem právem přičítat na vrub nemůžeš. Neboť
jestliže ti to, co sis sám z veškerého majetku odhadoval jako
nejvzácnější, z božího řízení zůstává dosud zachováno bez
nejmenší škody, zda si budeš moci právem stěžovat na neštěstí,
když ti z majetku zbývají právě lepší věci? Bez pohromy a zdráv
žije ti dosud nejvzácnější skvost lidského pokolení, tchán
Symmachus, a co bys jistě bez váhání vykoupil životem, muž, který
je vtělená moudrost a souhrn ctností, sebe nedbaje kvílí nad tvým
bezprávím. Žije tvá manželka, vynikající duchem, skromnou
cudností a studem, a abych stručně vyjádřil úhrn jejího věna,
dcera otci podobná. Opakuji, žije a jen pro tebe se udržuje na
životě, ač jej z duše nenávidí; čím jedině, jak bych sama uznala,

kalí tvé blaho, že z touhy po tobě se rozplývá v slzách a bolestech. Co mám říci o synech konzulárech, u nichž již nyní, přes jejich jinošský věk, projevuje se zřejmě skvělá povaha po otci nebo dědovi? Ježto tedy lidé mají zvláštní touhu zachovat si život, ó, ty šťastný člověče, hodnotíš-li správně všechna svá dobra, tobě se ještě nyní dostává v hojnosti toho, o čem nikdo nepochybuje, že je vzácnější než život!

Pročež usuš již slzy! Osud ještě na tebe zcela nezanevřel, ani na tebe nedolehla ještě příliš prudká bouře, dokud pevně drží kotvy, které nedovolují, ani aby chyběla útěcha pro přítomnost ani naděje do budoucnosti." - "A kéž drží," pravil jsem, "prosím o to. Neboť dokud budou držet, vyplaveme, děj se, co děj. Ale vidíš, co našich ozdob ubylo." - A ona: "Přece jsme trochu pokročili," pravila, "jestliže tebe již nemrzí všechn tvůj osud. Nemohu však snášet tvou nedůtklivost, protože, sotva něco chybí tvému blahu, hned tak hrozně truchlíš a úzkostlivě naříkáš. Kdo pak má tak ustálené blaho, aby nikdy neměl spor se svým stavem? Lidské blaho budí totiž stálý nepokoj a úzkost, a buď se nikdy zcela nerozvine, nebo se nikdy trvale neusadí. Někdo má nadbytek a ohromné jmění, ale stydí se za neurozenou krev. Onoho zase činí slavným jeho šlechtictví, ale poněvadž pro chudobu žije v tísní, přál by si raději být neznámý. Někdo zase je obklopen oběma těmito výhodami, ale naříká si na staromládenecký život. Někdo je sice v manželství šťasten, ale nemá dětí, ten hromadí tedy jmění pro cizího dědice. Jiný by se mohl z potomstva radovat, pláče však ze zármutku nad nezbedností provinilého syna nebo dcery. Proto snad nikdo není zcela spokojen se svým osudem. Každý totiž má leccos, o čem nezkušený neví, zkušený se toho děsí. K tomu připoj ještě to, že právě nejšťastnější bývají nejcitlivější, a není-li hned podle přání všeho dost, nejsou zvyklí žádnému protivenství, dají se sklíčit každou maličkostí. Tak pramalicherně bývají příhody, které nejšťastnějším nedopřávají užívat vrcholného blaha. Kolik je asi podle tvého odhadu těch, kteří by se považovali skoro za rovné bohům, kdyby se jim dostalo nejmenší částky ze zbytku tvého blaha? Již samo toto místo, které ty nazýváš vyhnanství, je místním obyvatelům jejich vlast! Není tedy vůbec běd, leda v tvém domnění, a naopak docela blažený je úděl toho, kdo vše nese s duševním klidem. Kdo je tak šťasten, že by si nepřál změnit svůj stav, kdykoli podlehne netrpělivosti? Jak hojnými trpkostmi je zkropena sladkost lidského blaha! Ač se zdá příjemné, tomu, kdo ho právě užívá, přece ho nikdo nemůže zadržet, jakmile se mu zachce odejít. Je tedy docela zřejmé, jak ubohá je blaženost věcí pomíjejících, která ani u lidí klidné povahy není trvalá ani úzkostlivé zcela netěší. Proč tedy, ó, lidé smrtelní, hledáte mimo sebe blaha, bytujícího jen ve vás? Mate vás omyl a nevědomost. Poučím tě krátce o pravém základu svrchovaného blaha. Je tobě něco dražší než ty sám sobě? Odpovíš: Nic. Budeš-li tedy rozumný, vědomý sebe, budeš mít to, co ani sám nikdy nebudeš chtít ztratit, ani osud nebude ti moci vyrvat. A abys pochopil, že blaženost nemůže záležet v těchto vezdejších nahodilostech, uvažuj takto: Je-li blaženost vrchol dobra rozumné přírody, ale není-li vrchol dobra to, co odňato být nemůže, je

zřejmě, že nestálé štěstí nemůže přispívat k požitku pravého blaha. Jestliže tedy u někoho tohle prchavé a pomíjející dobro vzbuzuje pocit blaha, buď ví, že je proměnlivé, nebo to neví. Neví-li to, který osud může být blažený člověku zaslepenému nevědomostí? Ví-li to, musí se báti, že ztratí to, co, jak sám nepochybuje, ztraceno být může. Proto mu neustálý strach nedovolí oddávat se blaženosti. Či myslí, že může toho nedbat, i když to ztratí? To je tedy pranepatrné dobro, když může jeho ztrátu nésti tak klidně! A poněvadž ty jsi právě jeden z těch, o kterých vím, že pevně věří - protože jim to mnohými důkazy bylo vštípeno - že lidské duše nemohou být smrtelné, a dále poněvadž je jasné, že se nahodilé blaho končí tělesnou smrtí, nelze pochybovati, může-li tohle štěstí blažit, že smrtí upadne všechno lidské pokolení na konec bídy. Jestliže víme, že mnozí hleděli dojít blaha nejen smrtí, nýbrž i bolestmi a tělesným utrpením, kterak může někoho blažit život v přítomnosti právě prožívaný, když jeho konec nečiní nešťastným?

Kdo chce moudře pevné mít
sídlo trvalé, aby
ani prudký větru van
jeho nezkácel dílo,
ani nemusil se bát
hrozeb divého moře,
ať se střeží strmých hor,
také žíznivých písčin.
Do hor pere dotěrný
všemi silami auster,*
písek zase sypký je,
tíhu nésti se zdráhá.
Krásné sídlo nestavěj,
kde je pohroma jistá,
skrovný domek hled' si jen
v pevné zasadit skále.
Ať si potom zkázou zlou
hrozí bouřlivý vítr,
ty si hovíš za pevnou
blažen záštitou hradeb:
klidně budeš dýchat,
smát se běsnění živlů.
V.

Ale poněvadž účinky mých rozumných důvodů začínají ti již pronikat do duše, myslím, že už je třeba užít léků trochu vydatnějších. Neboť hle, což kdyby dary štěstěny nebyly pomíjející a dočasné, co je v nich, co by se buď někdy mohlo státi vaším skutečným majetkem nebo co by nezevšednělo, dobře byvši poznáno a prozkoumáno? Je snad bohatství cenné pro vaše ocenění či pro svou přirozenou hodnotu? Co z toho je žádoucnější, zlato či veliké hromady peněz? A přece peníze se mnohem krásněji lesknou, jsou-li v oběhu, než když leží na hromadě, jestliže ovšem lakota činí vždy lidi nenáviděnými, štědrost slavnými. A protože nemůže u nikoho zůstat to, co se přenáší na jiného, jsou peníze cenné jen tehdy, když přeneseny byvše na jiné štědrostí

přestávají být majetkem jednoho pána. Avšak nashromáždí-li se u jednoho člověka všechny poklady světa, ochudí se o ně ostatní lidé. I hlas přece všechen současně naplňuje sluch mnohých posluchačů, ale vaše bohatství nemůže přejíti do rukou více lidí, nerozdělí-li se v menší části. Jakmile se to však stane, nutně se ochuzují dosavadní majitelé, které opouští. Ó, jak omezené a nuzné je bohatství, když je ani nemůže mít více lidí zároveň všechno, ani nemůže přejíti na kohokoli z nich, aby neochudilo ostatních! Nebo láká oči lesk drahých kamenů? Ale je-li v tomto lesku nějaká vzácnost, je to třpyt drahých kamenů, nikoli lidí. Proto velmi žasnu, že se jim lidé tak diví! Vždyť co z toho, co nemá duševního pohybu ani složení, by se mohlo právem zdáti krásným přírodě oživené a oduševnělé i rozumné? Ač tyhle věci nakonec přece nabývají nějaké krásy přičiněním stvořitele a rozlišováním od sebe, přece zůstávajíce pod vaší znamenitostí nijak nezasluhovaly vašeho podivu. Těší vás snad krása polí? - Proč ne? Vždyť je to krásná část překrásného díla. Tak se někdy těšíme pohledem na klidné moře; tak se s úžasem díváme na nebe, hvězdy, měsíc a slunce - zda se však něco z toho týká tebe, zda se odvažuješ chlubit se leskem některé z těchto věcí? Či snad se zdobíš odlišuje se od ostatních jarními květy nebo se tvá úrodnost nalévá v letní plody? Proč jsi unášen nesmírnou radostí? Proč chceš zabratí vnější dobra, jako by byla tvá? Štěstí tobě nikdy nepřivlastní to, co ti odcizila příroda. Není pochyby, že zemské plodiny mají být živočichům potravou. Chceš-li však, což přírodě postačí, ukojit potřebu, není nutné toužit po nadbytku blaha. Vždyť se příroda spokojí s málem z několika věcí. Kdybys chtěl její sytost něčím přesytit, něco zbytečného jí vnutit, buď se jí zprotiví, co do ní naliješ, nebo jí to uškodí. Považuješ za krásné pyšnit se pestrým rouchem? Je-li příjemné podívání na jeho zevnějšek, budu se divit buď látce šatu nebo umění toho, kdo jej vyrobil. Anebo jsi opravdu šťasten, když tě provází dlouhá řada služebníků? Jsou-li to lidé špatní, je to škodlivé břímě domácnosti, a samému pánovi velmi nepřátelské. Jsou-li však řádní, kterak pak by sis mohl jako svůj majetek přivlastňovat řádnost jiných lidí? Ukazuje se tedy již jasně, že z toho všeho, co ty považuješ za své dobro, není tobě tvým dobrem nic. A není-li v těchto věcech nic krásného, co by stálo za to, abychom po tom toužili, proč se buď rmoutíš pro jejich ztrátu nebo se raduješ, že ti zůstaly? Jsou-li to věci svou podstatou krásné, co při tom záleží na tobě? Zajisté by se tyto věci byly líbily samy o sobě, i oddělené od tvého majetku. Vždyť nejsou vzácné proto, že se octly v tvém bohatství, nýbrž naopak, protože se zdály cenné, chtěl jsi je přičíst k svému bohatství. Proč se však tak urputně domáháte bohatství? Myslím, že se snažíte hojností zahnat nedostatek. Ale děje se vám pravý opak. Je totiž třeba většího množství drobností, abyste zajistili pestrost vzácného zařízení v domácnosti. A je jistá pravda, že ti, kteří mají příliš mnoho, potřebují příliš mnoho, a že naopak nejméně potřebují ti, kteří svůj nadbytek měří nutnou potřebou, nikoli zbytečnou touhou po okázalosti. Ale copak není vůbec žádné dobro, vám vlastní a vrozené, že hledáte svého dobra ve věcech

vnějších a vzdálených? Což je tak zvrácený stav, že si živočich bohu podobný rozumem myslí, že by nijak jinak nemohl zářit, leda vlastnictvím neživého zařízení v domě? A jiní živočichové jsou spokojeni s tím, co mají, vy však jsouce pro svou duši podobní bohu, chytáte se věci nejvšednějších, abyste jimi ozdobili svou znamenitou přirozenost, a nechápete, jak svému stvořiteli křivdíte! On si přál, aby lidské pokolení vynikalo nade vše pozemské, vy svou důstojnost srážíte k věcem právě nejnižším. Neboť jestliže je jisté, že všechno dobro každého člověka je cennější než jeho vlastník, poněvadž vy pokládáte za své dobro právě věci nejvšednější, ponižujete se sami ve svém úsudku pod ně, což se ovšem neděje nezaslouženě. Vždyť je lidská přirozenost taková, že vyniká nad ostatní věci teprve tehdy, když se sama poznává, ponižuje se však pod zvířata, jakmile se přestala znáti. Je totiž u ostatních živočichů přirozené, že se neznají, u člověka je to jeho vada. Avšak jak daleko široko zřejmý je tento váš omyl, kteří se domníváte, že se něco může zdobit ozdobami cizími! Ale to není možné. Neboť jestliže se něco leskne vnějšími přídávky, chválí se právě samy jen ty přídávky, avšak to, co je jimi kryto a zastřeno, zůstává dále stejně ošklivé, jako bylo. Já však popírám, že vůbec není dobro to, co by svému majiteli škodilo. Zda v tom nemám pravdu?" - "Zajisté, máš!" - "Bohatství přece již velmi často uškodilo tomu, kdo je měl, poněvadž právě největší ničemníci, ale tím více toužící po cizím majetku, sebe považují za jediné, kteří prý jsou nejhodnější mít všechno zlato a drahé kamení, co ho jen na světě je. Kdyby ses tedy ty, který se nyní úzkostlivě bojíš kopí a mečů, vydal na tuto životní pouť s prázdnýma rukama, zpíval by sis i před loupežníkem. Ó, přeslavná blaženosti z lidského bohatství: jakmile jí dojdeš, přestaneš být bezpečen!

Jak blažený to býval věk,
když člověk sloužil spokojen
svým věrným polím nevěda,
co škody tropí zahálka,
kdy žalud stačil nasytit
hlad pozdě večer procitlý!
Lid neznal darů Bakchových
a nemísil je s medem v tok,
ni jemných vláken serických,*
jež nyní barví tyrský jed.
Zdráv rád se vyspal na trávě
a napil z řeky tekoucí,
stín skýtal nebetyčný bor.
Nebrázdil mořské hlubiny
a zboží v dáli nehledal,
nebýval hostem v cizině.
Jek krutých polnic neozval
se tehdy ještě, ani krev
zášť hrozná cedit neznala.
Proč zběsilý by nepřítel
chtěl první zbraní udeřit?
By viděl kruté rány jen,

však nikde za krev odměnu?
Kéž, kéž by věk se vrátil náš
v ty časy dávno minulé!
Leč, běda! Palčivější je
než Aetny žár ten hlad
po majetku a stále vře.
Kdo první zlata vykopal
kus uložený v lůně skal
a drahé odkryl kamení,
ač nechtělo ven na světlo
ty nebezpečné vzácnosti?"

VI.

"Co mám vykládat o důstojnostech a moci, kterými se vy, neznajíce pravé důstojnosti ani moci, vynášíte do nebe? Případně-li něco z toho právě lidem nešlechetným, které plameny šlehající z jícnu Aetny, které záplavy způsobily kdy tolik zkázy? Zajisté, myslím, že se pamatuješ, že si vaši předkové přáli zrušit konzulskou moc, základ vaší svobody, pro zpupné přehmaty konzulů; vaši předkové, kteří dávno před tím pro podobnou zpupnost zrušili v obci i hodnost královskou. Avšak dostane-li se jich přece někdy - je to velmi vzácný případ - lidem řádným a šlechetným, co se na nich líbí jiného než právě jejich šlechetnost, s jakou své moci užívají? Tak se stává, že se ctnostem nevzdává čest pro důstojenství, která zastávají, nýbrž naopak pro ctnost důstojenství. Jaká však je ta vaše tak ohromně žádoucí a přeslavná moc? Zdaž, ó, pozemští živočichové, neuvažujete, kdo z vás komu, zdánlivě, poroučí? Kdybys viděl, že si jedna z myší osobuje nějaké právo a moc nad ostatními, nepukl bys z toho smíchem? Což pak, kdybys přihlížel k tělu, mohl bys najít někoho slabšího než člověka, kterého leckdy usmrtí buď štípnutí i malinkých mušek nebo vpád drobných živočichů do útroby? V čem však může někdo nějaké právo na někoho uplatňovat? Leda na holé tělo a to, co je ještě nižší než tělo - mám na mysli majetek. Zda poručíš něco svobodnému duchu? Vypudíš něčím mysl, obrněnou nekolísavým rozumem, z pevnosti jejího vnitřního klidu? Když se kdysi tyran domníval, že kteréhosi svobodného muže tresty donutí, aby prozradil druhy zasvěcené do spiknutí proti tyranovi, překousl si mučený jazyk, vytrhl jej a hodil jej rozzuřenému tyranu do obličeje. Tak z muk, které tyran považoval za nástroj ukrutnosti, moudrý muž udělal nástroj ctnosti. Je však něco, co by sice člověk mohl jinému sám učinit, co však od jiného nemohl sám zakusit? Busiris, o kterém se vypravovalo, že své hosty zabíjel, byl sám od hosta Herkula zabit. Za války Regulus uvrhl do pout velmi mnoho zajatých Punů, zanedlouho však sám nastavil ruce poutům těch, které přemohl. Myslíš, že má vůbec nějakou moc muž, který nemůže zabránit, aby někdo jiný nemohl jemu udělat to, co on sám může udělat jinému? Kdyby samo důstojenství a moc měly v sobě špetku přirozeného a vlastního dobra, nikdy by se jich ničemným lidem nedostalo. Neboť vespolné protivy se nezdržují. Příroda se tomu vzpírá, aby se spojovalo, co sobě odporuje. Proto, ač není pochyby, že mnohdy zastávají hodnosti a důstojnosti lidé velmi špatní, je z toho zároveň zřejmé, že není

svou podstatou dobré to, co snese nad sebou moc někoho prašpatného. To můžeme s větším právem předpokládati o všech darech štěstěny, kterých se dostává hojnější měrou právě nejnešlechetnějším. O tom myslím, že jest uvážít ještě toto. Nikdo nepochybuje, že je statečný ten, u koho viděl statečnost. A každý, v kom je rychlost, je bezpochyby rychlý. Tak dělá hudba hudebníky, lékařství lékaře, řečnictví řečníky. Vždyť přirozenost každé věci vykonává to, co je jí vlastní, nemísí se s účinky věcí opačných, ba sama ještě nad to zahání, co se jí přičí. A přece ani bohatství nemůže ukojit nenasycenou lakotu ani vnější moc nedodá sebevlády nikomu, koho drží neřestné vášně v poutech, z nichž se nemůže vyplésti. Ani důstojnost udělená nehodným nemůže jim dodat hodnosti, nýbrž spíše ještě nehodné prozradí a odhalí. Proč se tak děje? Protože s oblibou nazýváme nepravými jmény věci v jádře docela jiné, jmény, která pak již účinek oněch věcí samých usvědčuje z nepravosti. Proto se tedy nemohou tak právem nazývati ani bohatství ani moc ani důstojnost. Konečně lze totéž usuzovati o veškerém majetku vůbec, v kterém, jak je docela zřejmé, není nic žádoucího, nic přirozeně dobrého, a který se ani nedruží vždy jen s dobrými, ani nečiní dobrými ty, s kterými byl sdružen.

Víme, jakou natropil zkázu muž ten,
který město zapáliv pobít dal i
senátory; zahubil kdysi také
bratra; krví matky své ztřísnil sebe,
ztuhlé tělo ohmatal chladným okem,
aniž jednu uronil slzu. Za to
uměl její posoudit zašlou krásu.
Jako císař národům vládl všechněm,
které vidí k západu chýlící se
slunce, když tam z východu přešlo nebe,
které tiskne sedmero býků ledných,
praží vítr prudkého žáru suchem,
rozpaluje písčiny stále znova.
Cožpak měla nebeská moc dost síly,
zvrátit krutou zuřivost Neronovu?
Běda! Těžké strasti má život, kde se
jedy s nespravedlivým družím mečem!"

VII.

Na to já: "Sama víš," pravím, "že nám velmi málo vládla ctižádostivá touha po věcech pomíjejících. Ale přáli jsme si mít látku k činnosti, aby nezestárla schopnost odsouzená mlčeti." - A ona: "To je také jediné, co by ještě mohlo zlákat duchy, sice vynikající přirozenými schopnostmi, avšak kteří ještě nedosáhli nejvyššího stupně dokonalosti v ctnostech: totiž touha po slávě a proslulosti, získané činy o stát nejzasloužilejšími. Ale jak je nicotná i tato touha, jak je zcela nezávažná, o tom takto uvažuj. Je známo, že celý objem veškeré země, jak ses tomu naučil z astrologických výkladů, je se zřetelem k rozsáhlosti vesmíru sotva bod; to jest, srovnává-li se země s velikostí hvězdného nebe, mohlo by se říci, že není skoro nic. Této tedy tak nepatrné končiny světa, jak ses tomu učil podle Ptolemaia, sotva čtvrtinu

obývají živočichové nám známí. Jestliže si v duchu od této čtvrtiny odečteš plochu zabranou mořem, bažinami a vyprahlou žíznivou pouští, zbude sotva uzoučký pruh půdy obydlené lidmi. V tomto tedy pranepatrném jakémsi bodu v bodu jsou sevření a stěsnání, myslíte ještě na to, jak byste rozhlásili svou slávu, jak byste rozšířili svůj věhlas? Co velkolepého, co znamenitého může v sobě míti sláva, omezená na tak nepatrný a úzký prostor? K tomu připoj ještě další okolnost, že v této tak maličké ohradě samé, určené jen ke kratičkému pobytu, bydlí více národů, různících se jazykem, mravy a obyčejí i veškerým způsobem života, ke kterým jednak pro neschůdné cesty, jednak pro různost řečí a také neobvyklost vzájemného styku nemůže proniknout ani sláva měst a států, tím méně pak zvěsti o jednotlivých lidech. Za času Marka Tullia, jak sám kdesi se zmiňuje, nedostaly prý se zprávy o římské republice ještě ani přes pohoří Kavkaz, ač byla tehdy již na vrcholu moci, nahánějíc strachu i Parthům a ostatním tammím národům! Vidíš tedy, jak je omezena a jak stísněna ta sláva, kterou se vy snažíte šířit a rozlašovat do světa? Cožpak může postoupit sláva Řimana tam, kam nemohla proniknout ještě ani zvěst o římském jméně? Proto se mravy, obyčejí a zřízení různých národů od sebe tak liší, že, co se u jedněch pokládá za chvályhodné, totéž se u jiných považuje za trestuhodné. Tím to jest, že, těší-li někoho velebení jeho jména, nijak mu neprospívá šíření zvuk jeho jména k přemnohým národům. Bude tedy každý spokojen, když se jeho sláva rozšíří jen u jeho lidu, a ona přeslavná nesmrtelnost jména se omezí na prostor vykázaný jen jednomu národu. Jenže kolik velmi slavných za své doby mužů upadlo v zapomenutí, protože o nich chybějí zprávy u spisovatelů! Ale co prospívají i knihy, které i s jejich spisovateli kryje příliš temná starobylost? Vy se však domníváte, že zachováte dále svou nesmrtelnost, když myslíte na památku v budoucnosti. Vezmeš-li však v úvahu nekonečnou věčnost, zda máš proč se radovat, že památka tvého jména potrvá? Neboť měří-li se jediný okamžik s deseti tisíci lety, protože jsou oba rozměry omezené, má přece jakýsi poměr k letům, třeba docela nepatrný. Avšak sám tento počet let, ba jakýkoli jeho násobek, nemůže se s nevymezitelnou věčností vůbec ani srovnávat. Mohou se zajisté navzájem srovnávat veličiny omezené, kdežto omezené s neomezenými vůbec žádné srovnání nepřipouštějí. Proto, srovnává-li se v duchu památka sebedelší doby s nekonečnou věčností, jeví se nikoli snad jen nepatrná, nýbrž vůbec jako holé nic. Vy však neumíte správně žítí a poctivě si vésti, leda za přízeň lidu a za jalovou jeho chválu; a pomíjejíce vnitřní znamenitost dobrého svědomí i ctnosti, žádáte odměnu z tlachavých úst cizích lidí. Poslyš, jak znamenitě si kdosi zahrál s marností takovéto domýšlivostí. Když kdosi potupami zasypal někoho, kdo se oděl nepravým jménem filosofa, nikoli pro opravdu ctnostný život, nýbrž pro pyšnou slávu, a připojil, že hned pozná, zda je to skutečný filosof, jestli totiž snese učiněné urážky klidně a trpělivě, napadený se na chvíli obrnil trpělivostí a potom spolknuv pohanu jakoby s radostí povýšeně pravil: "Snad již poznáváš, že jsem filosof?" Druhý ho však velmi kousavě odbyl: "Byl bych poznal, kdybys byl

mlčel." Co však zbude znamenitým mužům, neboť o těch tady přece mluvím, kteří ctností hledají slávy, co opakují, zbude těmto mužům ze slávy, až bude na konec tělo zcela rozrušeno smrtí? Neboť jestliže - což nám náš rozum zapovídá věřit - umřou lidé se vším zcela, není vůbec žádné slávy, ježto není vůbec ani ten, komu prý ta sláva náleží. Pakli však duše, majíc dobré svědomí, po vyproštění z pozemského vězení volná se ubírá do nebe, zda nepohrdá pozemskými starostmi, poněvadž se, požívajíc nebeského blaha, raduje, že se zbavila pozemskosti? Kdo v duši touží stále jenom po slávě a myslí, že je vrcholem, ať rozhlédne se po rozsáhlém vesmíru a tísněnosti na zemi. Hned zastydí se, že nemůže vyplnit svým jménem ani malý díl. Proč pyšní marně zbavit snaží se své smrtelnosti břemene? Ať pověst letíc po nejzazších národech všem mluví sterým jazykem, ať velký dům se blýská leskem, tituly, smrt zhrdá slávou vznešenou a kosíc skleslou hlavu jako vztyčenou, tak rovná nižší s vyššími. Kde leží nyní Fabricia prach věrného, kde Brutus, přísnost Katona? Jen prázdné jméno skrovná pověst přežila a zbylo písmen několik. Že živí mrtvým ještě vzdáváme tu čest, zda vědět o tom dáno jim? Ne. V zemi tedy leží zcela neznámi, jež ani pověst známé nedělá. Že život smrtelného jména prodlouží snad, zdá se, pověst příznivá? Až někdy pozdní doba urve vám i tu, hned druhá smrt to bude vám."

VIII.

"Avšak aby sis nemyslel, že vedu s osudem neúprosnou válku, někdy se skutečně o lidi dobře zaslouží, když je zcela upřímný. Tehdy totiž, když se odhalí, když odkryje tvář a přizná se, jaký vskutku jest. Snad mi ještě dobře nerozumíš, co myslím. Je věru podivné, co chci říci, a proto se ani dobře vyslovit nemohu. Domnívám se totiž, že lidem více prospívá osud nepříznivý než příznivý. Tento totiž předstírá blaho a klame, ač se zdá, že lichotí. Onen však je vždy pravdivý, když stálou změnou dokazuje, že je nestálý. Tento klame, onen poučuje. Tento poskytuje zdánlivé dobro, váže mysl lidí užívajících jeho darů, onen uvolňuje poznáním, že štěstí je křehké. A tak bys viděl, že tento osud je povětrný, plynulý a vždy sobě neznámý, onen však střízlivý a rázný a je si ze zkušenosti dobře vědom, že je nepříznivý. Konečně šťastný osud lichocením svádí na scestí od pravého dobra, neblahý mnohdy k pravému dobru hákem přitahuje. Myslíš snad, že je to jen nepatrný zisk, když ti právě tento

nepříznivý, ten drsný a strašlivý osud odhalil srdce věrných přátel, oddělil spolehlivé druhy od obojetných a odcházejе vzal s sebou své, tvé však zanechal tobě? Co bys byl za tuto zkušenost dal tehdy, když jsi ještě byl bez pohromy a zdálo se, že jsi blažen? Nehledej již ztraceného majetku. Našel jsi to, co je z pokladu nejvzácnější, přátele!

Vesmír se stálou věností
svorné střídání provádí;
také bojovné pralátky
mají úmluvu trvalou.

Slunce růžový den co den
vozí na zlatém voze svém;
potom vlády se ujímá
Luna nad nocí hesperskou.

Aby dravé se krotilo
moře, sevřené pobřežím,
aby pevnina těkává
vnikat nemohla do moře,
nad tím obecným řádem* bdíc,
zemím vládne i mořím všem,
také nebesům lásky moc.

Kdyby zvolnila otěže,
vše, co nyní se miluje,
hned by trvale válčilo.

Stroj, jež v družené svornosti (síly)
krásným ženou dál pohybem,
hned by rvouce se rozbily.

Láska váže i národy
svatou úmluvou sdružené,
rovněž manžele spojuje,
v cudném objetí stulené.

Láska ukládá také svá
práva přátelům oddaným. -
Blaze lidem je na zemi,
jestli řídí je láska táž,
která panuje na nebi."

TŘETÍ KNIHA

ÚČINNĚJŠÍ LÉKY. VŠICHNI TOUŽÍ PO BLAHU, JENŽE JE HLEDAJÍ
V POMÍJEJÍCÍCH STATCÍCH TOHOTO SVĚTA, V BOHATSTVÍ, HODNOSTECH,
MOCI, SLÁVĚ A TĚLESNÝCH ROZKOŠÍCH. PRAVÉ BLAHO VŠAK JE JEN
V BOHU.

I.

Již dávno dozněl její zpěv, ale já užaslý jsem dychtil napjatě poslouchat dále, neboť mě okouzila její sladká píseň. Teprve po chvíli jsem pravil: "Ó, největší utěšitelko zemdlených duší, jak jsi mě osvěžila závažnými myšlenkami a lahodnými zvuky! Zotavil jsem se tak, že myslím, že se od této chvíle mohu odhodlaně měřit s dorážejícím osudem, třebaže rozdává rány. Proto se již ani nebojím silnějších léků, o kterých jsi právě mluvila, ba snažně si jich přeji a velmi dychtím o nich slyšeti." - Na to ona: "Všimla jsem si toho, když jsi mlčky a s napětím hltal má slova.

Tuto změnu v tvé mysli jsem očekávala, ba spíše ještě podle pravdy sama jsem ji hleděla způsobit. Vždyť zbývající léky jsou takové, že sice pálí na jazyku, ochutnávají-li se, ale sládnou, jakmile je přijmou útroby. Ale když říkáš, že dychtíš poslouchat - čím palčivější touhou bys vzplál, kdybys věděl, kam se tě chystám vésti!" - "Kam, kam?" zvolal jsem. - "K pravému blahu, o kterém sice tvůj duch již také sní, ale protože je zrak zaujat klamnými obrazy, nemůže blaho ještě nazírat v jeho pravé podstatě." - Tu já: "Rychle, zapřisahám tě, a bez váhání odhaluj jeho pravou podobu." - "Učiním to," odpověděla, "pro tebe ráda. Napřed se však pokusím promluvit s tebou a poučit tě o tom, co je ti známější, abys, jestliže to dokonale prohlédneš, mohl poznávat tvářnost pravého blaha, až zabloudíš zrakem na opačnou stranu.

Kdo chce mít políčko úrodné k setí,
odklízí nejdříve křoviny z role,
vyseká trní a vyčistí plevel,
potom mu s bohatou přijde žní Ceres.
Sladší ti výrobek včeliček bude,
jestližeš ochutnal pelyňku dříve.
Mileji zazáří na nebi hvězdy,
jakmile deštný mrak odnese vítr.
Sotvaže Jitřenka temnou noc zavře,
krásný den vyvádí růžové koně.
Ty, jenž jsi dosud dbal o štěstí klamné,
střes již se šíje okovy bludu.
V zápětí uvidíš skutečné dobro."

II.

Potom upřela na chvíli pohled k zemi, a jako by se byla uchýlila do velebné svatyně své duše, takto začala: "Všecky lidské starosti, jak se projevují v nejrozmanitějších pracích a záměrech, ubírají se sice různými cestami, ale všecky se snaží dojít jednoho cíle, blaha. Toto blaho je však dobro. Jestliže ho někdo dosáhne, nemůže toužit již po ničem dalším. Je to vrchol všeho dobra, v kterém jsou zahrnuty všecky ostatní statky. Kdyby mu něco chybělo, nebylo by to dobro nejvyšší, protože by mimo ně zbývalo ještě něco, co by také mohlo být žádoucí. Je tedy blaženost zřejmě stav naprosté dokonalosti, dobro, zahrnující všecka dobra na světě. Tohoto stavu, jak jsem již řekla, snaží se všichni lidé dojít po různých cestách. Je totiž lidskému duchu od přírody vštípena touha po pravém dobru, ale omyl jej svádí z pravé cesty k nepravému. Někteří lidé se ovšem domnívají, že vrchol blaha je ničeho nepostrádati, a proto se přičiňují, aby oplývali bohatstvím. Jiní zase pokládají za svrchované dobro čest a vážnost; snaží se tedy dojít čestných úradů a hodností, aby pro ně měli u svých spoluobčanů úctu a vážnost. Jsou též lidé, kteří vrcholné blaho mají v nejvyšší moci; buď chtějí sami vládnout, nebo se snaží dotřít se k vládnoucím. Avšak ti, kterým se nejznamenitějším statkem zdá sláva, pospíchají proslavit své jméno skvělými činy ve válce i v míru. Velmi mnozí zase požitek dobra měří radostí a potěšením; ti tedy považují za nejblaženější stav rozplývat se v rozkoších a radovánkách. Konečně jsou také lidé, kteří cíl a příčiny těchto druhů blaha zaměňují: např.

touží po bohatství, aby si mohli opatřit moc a rozkoš, nebo dychtí po moci, aby si mohli opatřit peníze nebo proslavit své jméno. Nesou se tedy snahy všeho lidského konání a přání k těmto a ostatním takovým cílům: např. je to ještě urozenost a oblíbenost u lidu, ponevadž se zdá, že zjednávají jakýsi lesk, nebo manželka a děti, které se vyhledávají pro potěšení. Avšak přátelé, velmi ctihodný to druh lidí, nepokládají se za dar štěstí, nýbrž za ovoce ctnosti; zato ostatní se přibírají buď na rozšíření moci nebo jen pro zábavu. Je nasnadě, že se k vyšším statkům počítají též tělesné přednosti. Zdá se, že velikost a síla zjednáva moc, krása a rychlost proslulost, zdraví rozkoš. Je zřejmé, že tomu všemu chybí jen ještě blaženost, po níž všichni touží. Neboť čeho si někdo žádá víc než ostatních věcí, to zajisté považuje za vrchol dobra. Ale za vrcholné dobro jsme již prohlásili blaženost. Proto se za blaženost považuje ten stav, po kterém každý touží víc než po čemkoli jiném. Máš tedy nyní před očima všechny složky lidského blaha: bohatství, čest, moc, slávu a rozkoš. Epikuros o nich uvažuje o každé zvlášť a docela důsledně určuje za vrchol dobra rozkoš, poněvadž i všechna ostatní dobra, jak patrně, zjednávají duši libost.

Ale vracím se k lidskému snažení. Ač má lidský duch zakalenou paměť, přece jen stále znova vyhledává své původní dobro, jenže neví - jako opilý - kudy by se měl vrátit domů.

Mýlí se snad ti, kteří usilují o to, aby jim nic nechybělo? Jistě nemůže nic jiného zjednat dokonalou blaženost tak jako hojnost všeho možného dobra, stav, který nepotřebuje již ničeho od nikoho cizího, nýbrž zcela sobě stačí sám. - Mýlí se snad ti, kteří mají za to, že je právě nejlepší to, co největší úcty a vážnosti zasluhuje? Naprosto ne. Není přece zajisté nicotné a hodné opovržení to, čeho dosíci se usilovně snaží takřka všichni lidé.

- Což moc? Nenáleží snad moc k dobru? Co říkáš? Má se považovat za slabé a mdlé to, o čem se ví, že je silnější než vše ostatní?

- Má se proslulost považovat za nic? Nemůže se přece ze světa sprovodit ta skutečnost, že se vše, co je nejskvělejší, zdá zároveň i nejslavnější! - Že blaženost nezná úzkost ani zármutku, že nepodléhá bolestem ani strastem, nač je třeba ještě také tohle připomínat, když se i v nejmenších drobnostech usiluje o to, aby nás těšilo je mít a užívat jich? - Tohle jsou tedy dobra, kterých lidé chtějí dojit, a proto touží po bohatství, důstojnostech, vládě, slávě a rozkoších, poněvadž si myslí, že jimi se jim dostane náležité úcty a vážnosti, moci, proslulosti a radosti. Dobro je tedy cíl, k němuž míří tak rozmanité lidské snahy. Jak silně se při tom uplatňuje přirozenost, dokáže se snadno, když se nakonec v touze po dobru shodnou všechna mínění, třeba byla seberozmanitější a v jednotlivostech se velmi od sebe lišila.

Jak příroda vládnoucí vesmíru je mocná a kterými zákony svět rozumně chrání a spravuje, jak svazuje přepevnou páskou vše, již o tom chci hlasitě zazpívat a volnou se provázet hudbou.

Ač punský lev snese i krásné jho,
ač z ruky si pochoutku vezme,
jen proto, že bojí se drsného
ran pána, když hrozí mu bičíkem.
Však strašnou-li omočí tlamu krev,
hned vrátí se divoká povaha -
lev hlásí se řevem zas hromovým.
Hned vyprostí spoutanou šíji svou
a první, kdo zaplatí krvavou
daň vzteklému dravci, je krotitel.
Pták švitorný zpíval si ve větvích.
Když potom, ach! do klícky zavřen byl,
ať schystá mu dosyta potravy,
ať naplní medem až po okraj
číš člověka pečlivá, dobrá dlaň -
jen zahlédne z vězení těsného
stín drahého háje, hned nožičkou
zob odkopne, převrhne pohárek,
a po lese zatouží zarmoucen,
jen po lese zavzdychá sladký šept.
Prut násilím ohnutý sklání se
svým vrcholem k zemi, však sotvaže
mu povolí přesila pravice,
hned téměř se vyšvihne k nebesům.
Když slunce se ztratilo na západ,
již bere se po skryté stezce zpět,
zkad obvykle vyjíždí na voze.
Tam vrací se všecko, kam náleží,
a z návratu těší se každá věc.
Jen jeden je zděděný pevný řád:
by s začátkem spojil se konec, kde
by s koncem též spojil se začátek.
To stálý je koloběh dění."

III.

"Také vy, pozemští živočichové, sníte o svém původu, třebaže je jeho obraz kalný, a pohlížíte k onomu pravému blaženému cíli, třebaže jej vidíte jen velmi nezřetelně; přece však máte o něm aspoň nějakou představu. Tam vás a k pravému dobru vede přirozený pud a zase vás odtamtud odvrací mnohý omyl a blud. Jen uvažuj, zda lidé mohou dospět k určenému cíli těmi prostředky, kterými prý, jak se domnívají, mohou dosáhnout blaženosti? Neboť jestliže bohatství nebo čest a ostatní dobra opravdu zjednávají takový stav, že mu zdánlivě nechybí žádné jiné dobro, uznejme také my, že se někteří lidé dosažením těchto statků stávají blaženými. Ale nemohou-li dát ani to, co slibují, a chybí-li jim ještě více dobra, zda se tím zřejmě nedokazuje, že jejich blaženost je zdánlivá?"

Nejprve se tedy táži právě tebe, který jsi ještě nedávno oplýval bohatstvím: "Což ti v tom nesmírném nadbytku nikdy úzkost nesevřela srdce znepokojené nějakou křivdou?" - "Věru, nemohu se rozpomenout, že by mi někdy bylo bývalo tak volno, abych necítil ani sebemenší neklid." - "Snad proto, že chybělo něco, co by sis

byl přál, aby nechybělo, nebo že bylo přítomno něco, co by sis byl nepřál, aby bylo přítomno?" - "Tak jest." - "Mrzela tě tedy přítomnost jednoho a nepřítomnost druhého?" - "Přiznávám se." - "Avšak zda každý potřebuje toho, co mu chybí." - "Potřebuje." - "Kdo však něčeho potřebuje, není ve všem soběstačný." - "Naprostě není." - "Ty jsi tedy cítil tento nedostatek, ač jsi oplýval statky?" "Jak by ne?" divil jsem se. - "Bohatství tedy nemůže nikoho učinit ve všem soběstačným tak, aby již ničeho nepotřeboval, a přece, jak se zdá, slibovalo právě to! Ale myslím, že se musí za velmi závažnou pokládat také ta okolnost, že k podstatě majetku nenáleží, že by nemohl být majiteli odňat proti jeho vůli." - "Uznávám i to." - "Proč bys neuznával, když se denně stává, že silnější obírá slabšího proti jeho vůli? Odkud pak vznikají soudní spory než z toho, že se lidé domáhají majetku, který jim byl proti jejich vůli vyrván buď násilím nebo lstí?" - "Tak jest." - "Bude tedy každý potřebovat cizí pomoci, aby jí chránil svůj majetek?" - "Kdo by tohle popíral?" - "A přece by toho nebylo třeba, kdyby neměl majetek, o který může přijít." - "O tom nemůže být pochyby." - "Stal se tedy pravý opak: majetek, o kterém se věřilo, že činí lidi soběstačnými, činí je spíše potřebnými cizí pomoci. Ale kterak se potřeba a nedostatek mohou zahánět majetkem? Cožpak majetní nemohou hladovět? Což nemohou žíznit? Což údy majetných necítí v zimě mráz? Avšak namítneš: ‚Zámožní lidé mají čím sytit hlad, čím zahladit žízeň a zimu.‘ Jenže takhle se sice může potřeba z majetku konejšit, nadobro zahladit se nedá! Neboť jestliže se tento netvor s tlamou stále otevřenou a stále něco žádající dává něčím sytit, musí přece napřed být, aby mohl být sycen. Pomlčím o tom, že při přirozené potřebě stačí velmi málo, lakota však nemá nikdy dost. Jestliže tedy bohatství nemůže vyhladit nedostatek a potřebu, ba samo ještě novou budí, proč byste věřili, že může poskytovat úplnou spokojenost?

Byť zlato lakomci se proudem stékalo,
statků hromady měl, nikdy mu nebude dost.

Byť mořské perly hrdlo jeho zdobily,
býků oralo sto úrodných polností lán -
co bude živ, ho dravá starost nepustí,
ani po smrti si do hrobu nevezme nic."

IV.

"Avšak důstojenství propůjčují lidem je zastávajícím čest a vážnost." Jen mohou-li čestné úřady lidem jimi pověřeným také vštěpovat do srdcí ctnost a zaplašovat nepravost? Dokonce ne. Naopak, aspoň často tím pronikavěji spíše neřest osvětlují, než ji zahánějí. Tak se stává, že se pohoršujeme, když se jich někdy dostane lidem nejničemnějším. Proto vyčítá Katullus Noniovi vole,* třeba Nonius seděl na kurulském křesle. Vidiš, kolik hanby často špatným lidem přinášejí hodnosti! A přece by jejich nehodnost byla méně zřejmá, kdyby se nikdy neobjevili v lesku žádného čestného důstojenství nebo úřadu. Také ty, zda jsi po tolika hrozivých nebezpečích mohl být nakonec přiveden k tomu, abys zastával úřad s Dekoratem, když jsi v něm viděl praničemnou duši šaška a udavače? Nemůžeme zajisté jen pro čestná místa,

kteřá zastávají, pokládat za úctyhodné ty, které považujeme za nehodné právě těch čestných vyznamenání! Ale když vidíš někoho vynikajícího moudrostí, mohl bys jej uznat za nehodného úcty nebo právě té moudrosti, kterou vyniká?" - "Nemohl." - "Má tedy ctnost sama v sobě svou vlastní důstojnost, kterou hned dále přelévá na ty, s kterými byla sdružena. Poněvadž toto veřejná důstojenství nemohou, je zřejmé, že sama nemají svou vlastní krásnou ozdobu důstojnosti. Přitom jest si ještě všimnouti zvláště tohoto: Je-li totiž někdo tím opovrženější, čím více lidí jím pohrdá, důstojenství, které nemůže nikoho činiti ctihodným, dělá za to nešlechtníky tím více hodnými opovržení, čím více lidem je staví na oči. Jenže se to neděje beztretně! Nešlechtníci totiž splácejí stejnou měrou důstojenstvím, která svým stykem poskvřňují!

A abys jasně poznával, že tyto prázdne stíny důstojnosti nemohou nikomu zjednávat pravou úctu, uvažuj takto.

Přijde-li někdo, kdo byl u nás několikrát konzulem, náhodou někam k cizím národům, zda u nich vzbudí ona hodnost k němu úctu? A přece, kdyby to byl přirozený účinek čestných oněch úřadů, nemohly by nikde na světě ochabovat ve vykonávání tohoto svého účinku, jako oheň nikde na světě, buďsi to kdekoli, neztrácí svou výhřevnost. Ale poněvadž jim tento účinek nepropůjčuje jejich vlastní síla, nýbrž je tak opentlilo jen klamné lidské mínění, bledne jejich lesk a hned pomíjí, jakmile se octnou u lidí, kteří je za pravé hodnosti neuznávají. Avšak to se děje u cizích národů. Zda jsou trvale platné aspoň u těch, kde vznikly? A přece byla kdysi préture úřad velmi mocný, kdežto nyní je to prázdne jméno a těžké břímě senátorského stavu. Měl-li v dřívější době někdo na starosti zásobování lidu obilím, byl velmi ctěn a vážen. Je dnes něco opovrženějšího, než je státní římský úřad zásobovací? Jak jsme se vyslovili před malou chvílí: co nemá svou vnitřní hodnotu, to získává svůj lesk nebo jej ztrácí docela podle uznání a dobrého zdání uživatelů.

Jestliže tedy důstojenství nemohou nikomu zajistit úctu, jestliže dokonce sama ještě stykem s nešlechtnými se špiní, jestliže se změnou doby pozbývají lesku, jestliže si jich cizí národové docela nic neváží, kde je tedy na nich jaká žádoucí krása, neřku-li, že by byly žádoucnější než cokoli jiného?

Ač se zdobíval pyšný Nero nachem tyřský a perlami bělostnými, přece odporná byla všemu lidu neřestné chlipnosti krutá vášeň. Někdy rozdával také nešlechtník úřady ctihodným otcům. Hanba byla za čest jim, neboť kdo si vážil hodností císaře nehodného?"

V.

"Že by královská vláda a přátelská náklonnost králů mohly někomu zjednat moc? Proč ne, dokud je jejich blaho trvalé. Avšak minulost je plna příkladů, také přítomnost se jimi hemží: kolik už bylo králů, jejichž blaho se později změnilo v neštěstí a pohromu? Věru, skvělá je to moc, která, jak se

shledává, není dost účinná, nemohouc ani sebe zachovat! Je-li tahle vladařská moc zdrojem blaha, zda sebemenší úbytek neubírá blaženosti, nepřináší s sebou strast? Ale třeba se lidské říše rozprostírají daleko široko, přece ještě nutně zbývá velmi mnoho národů, kterým nevládne žádný král. Tam však, kde moc přestává lidstvo blažit, hned za ni nastupuje nemohoucnost, dělajíc krále nešťastnými. Proto je v životě králů nutně jistě mnohem více strastí a běd. Tyran,* mající zkušenost z toho, jak nebezpečný je jeho úděl, naznačil strach, obklopující královský trůn, hrůzou, kterou nahání nahý meč visící trůnícímu nad hlavou. Jaká je to tedy moc, když nemůže zaplašit hlodavé starosti, nemůže se zbavit bodavých žahadel strachu? A přece by si jistě sami přáli prožít život až do konce v bezpečí a bez starosti. Jenže nemohou. A přece se chlubí mocí! Považuješ snad za mocného toho, kdo by, jak vidíš, rád chtěl vykonat něco, co vykonat nemůže? Považuješ za mocného i toho, kdo se i na procházce obklopuje stráží, kdo se sám spíše ještě bojí těch, kterým nahání hrůzu? Toho, jehož zdánlivá moc zcela závisí na hrstce jeho otroků? Neboť nač pak bych zde vykládala o přátelích králů, když mohu dokázat, že sama královská vláda je tak nesmírně slabá? Vždyť je přece mnohdy popravuje sama, dokud je silná, jindy je zase při pádu strhuje s sebou. Nero donutil Seneku, přítele a učitele svého, aby si vybral, jakou smrtí chce zemřít. Papiniana, který dlouho býval u dvora mocným pánem, hodil Antonius na pospas vojsku a jeho mečům! A přece se oba chtěli vzdát své moci, Seneka dokonce pokusil se nabídnout své jmění Neronovi a uchýlit se do ústraní; ale poněvadž je oba již s sebou vlekla řídicí se stavba, nemohl nikdo z nich svůj úmysl již vykonat. Jaká je to tedy moc, které se bojí i ti, kdo ji mají? Chceš-li si ji podržet, nejsi jist, a když by ses jí rád vzdal, nemůžeš se jí zbavit. Zda jsou k ochraně přátelé, které nezjednává ctnost, nýbrž štěstí? Ale koho učiní přítelem štěstí, toho neštěstí udělá nejhorším nepřítelem. Avšak který mor je zhoubnější než nepřítel, k němuž máš důvěru?

A kdo si přeje silný být,
ať krotí svoje žádosti,
ať šíjí vášní zmoženou
nepoddá hanbě neřesti!

A třeba dálná Indie
se třese před tvým rozkazem,
ať slouží Thule nejzazší, -
kdo černou starost nemůže
ni bídné nářky zaplašit,
ten přece nemá žádnou moc!"

VI.

"Sláva však, jak často bývá klamná, jak ponižující! Proto nikoli neprávem volá tragický básník:

Ó, slávo, slávo, na tisíce lidí jsi
již z ponížení k moci povznesla!

Dostí mnoho lidí totiž nabylo velikého jména jen pro klamně mínění lidu. Může si někdo pomyslit větší ohavnost? Kdo je bezpodstatně veleben, měl by se opravdu rdít nad svou sebechválou. Neboť i kdyby si byl získal slávu svými zásluhami,

co ještě může přidat k dobrému svědomí moudrého člověka, měřícího své skutky nikoli hlasem lidu, nýbrž správným měřítkem čistého svědomí? Zdá-li se však, že proslulost sama již je krásná, byl by z toho důsledek, že by se za hanbu považovalo nestarat se o proslavení svého jména. Ale protože je, jak jsem krátce před tím vyložila, jistě ještě dosti mnoho národů, ke kterým nemůže proniknout zvěst o jednotlivém muži, stává se, že ten, koho ty považuješ za slavného, hned u sousedů se zdá neslavným. Přitom však přízeň a oblíbenost u lidu nepokládám ani za hodnou zmínky, poněvadž není plodem ani soudného uvážení a nikdy není trvalá. Na mou věru, kdo by neviděl, jak prázdné, jak pošetilé je jméno urozenost? Hledá-li se přitom nějak souvislost se slávou, je jí cizí. Zdá se totiž, že urozenost je jakási chvála, pocházející ze zásluh předků. Jestliže tato chvála dodává lesku, jsou přece nutně slavní ti, kdož jsou pro své zásluhy velebeni. Netřpytíš-li se tedy sám leskem svých zásluh, cizí sláva ti ho nepřidá. Je-li však v urozenosti nějaké dobro, mám za to, že je to jen to dobro, že se šlechtě ukládá za povinnost neodrodit se a neuchýlit od ctností předků.

Veškero lidstvo na světě má z jednoho pramene původ.

Jeden je totiž světů všech pán, jediná vládne jim vůle.

Pán ten slunci paprsky dal, růžky zas sesterské Luně,

po zemi rozsel v zástupech lid, po nebi hvězdiček stáda.

Do těla lidského zavřen je duch, vybraný z božského sídla.

Ačkoli lidé smrtelní jsou, mají přec vznešené símě.

Kdo by si zakládal na předcích svých? Uvažuj, odkud jsi pošel:

velebný Bůh je praotec tvůj, šlechtictví nechybí tobě,

jestliže ničemným životem sám nezradíš pravý svůj původ."

VII.

"Avšak co mám říci nyní o tělesných rozkoších? Dokud po nich někdo touží, musí si ukládat mnoho nesnází a odříkání, ale když je ukojí, cítí lítost, ba hnus. Jak těžké nemoci, jak nesnesitelné tělesné bolesti přinášejí často chlípíkům jako ovoce své špatnosti! Nevím, jakou rozkoš by mohlo budit jejich dráždění, ale každý, kdo si snad někdy vzpomene na své výstřednosti, pozná, že konec vášní bývá smutný. Kdyby opravdu mohly člověku zjednat blaženost, není důvodu, proč nenazývati blaženým i dobytek, který je přece pudem stále hnán hovět tělesnému chtíči!

Velmi ušlechtilá by věru byla radost z manželky a dětí, ale příliš ze zkušenosti je vzat výrok, že leckdo byl mučedníkem svých vlastních dětí. Jak hlodavá bývá starost o ně za různých okolností, nemusím tobě připomínat: sám jsi to na sobě zkusil již

dříve, a právě nyní ještě trneš úzkostí o ně. V této věci si chválím myšlenku, kterou vyslovil můj oblíbený básník Euripides, když pravil, že bezdětný je právě pro toto neštěstí šťasten!

Taková je všechna rozkoš:

k požitku již lidi dráždí,
jako včelka létající,
sotva trochu medu skápne,
ulétá hned, ale v srdci
pálí rána po žahadle."

VIII.

"Není tedy naprosto žádné pochyby o tom, že tyhle cesty k blaženosti jsou jen jakási scestí a nikoho nemohou dovésti tam, kam jej dovésti slibují. Ale kolika a jak velikými nehodami jsou ohrožovány, vyložím docela krátce. Nu což? Sháněl jsi usilovně peníze? Ale vždyť je vyrveš majícímu! Chtěl by ses skvítí hodnotami? Pokorně poprosíš dávajícího, a chtěje nad ostatní vynikat vážností a ctí, připravíš se o svou hrdost ponižujícím škemráním! - Toužíš snad po moci? Vydán jsa nástrahám poddaných, budeš stále v nebezpečí. Slávu hledáš? Povleče tě po všelikých nesnázích a nebudeš mít nikdy pokoj. Chtěl bys trávit život v rozkoších? Ale kdo by nepohrdal otrokem přebídného a docela křehkého těla, kdo by ho nezavrhoval? - Konečně ten, kdo se vychloubá tělesnými přednostmi, na jak skrovný a křehký majetek spoléhá! Zda budete moci vynikat nad slony velikostí, nad býky silou a nad tygry rychlostí? Vizte nekonečnou rozlohu nebe, jeho pevnost a rychlost, a přestaňte již jednou žasnout nad všednostmi! Ale nebe nezasluhuje podivu jen pro tyto vlastnosti, nýbrž spíše pro řád tam vládnoucí, který vše řídí. Tělesná krása a svěžest, jak jsou nestálé, jak rychle chřadnou! Jsou prchavější a pomíjejí dřív než jarní květ! Kdyby, jak praví Aristoteles, lidé měli zrak Lynkeův, aby jejich pohled pronikal pevnými překážkami, zda by prohlédnouce útroby neviděli, jak ošklivý je Alkibiades, ač je jeho tělo navenek překrásné! Že se zdáš krásný, není tedy tvá přirozenost, nýbrž takovým tě dělá jen zraková slabost diváků! Přeceňujte si však tělesné přednosti, jak je vám libo, jen vězte, že předmět vašeho podivu může úplně zničit třídní horečka! Z toho všeho lze tedy učinit závěr, že to, co nemůže ani dáti to dobro, které slibuje, ani není dokonalým souhrnem všeho dobra ostatního, není ani cesta vedoucí k blaženosti, ani samo blaženým nedělá.

Která nevědomost zavádí nešťastné
a slepé vede na scestí?

Zlato nehledá se na stromě zeleném
a réva perly nerodí!

Sítě nehází si do slují na horách,
kdo loví ryby k hostině.

Chceš-li zastřelit laň, na moře Tyrhenské
se nevydáváš na hony.

Mořské hlubiny zná člověka bystrý duch,
ač tůně kryjí hory vln;
ví, kde hojnější je bělostných perel rod,
i škeble červce rudého;

rovněž přímoří zná, bohaté rybami,
i místa ježků ostnatých.*
To však nevědí, kde žádoucí dobro je,
jen bloudí jako slepců dav.
To, co povzneslo se do výšin hvězdnatých,
jdou hledat v zemských hlubinách.
Co bych vyprosít měl bláhovým lidem těm?
Ať slídí po zlatě a cti -
až jim lopota zlá nepravé blaho dá,
ať pravé blaho poznají!"

IX.

"Tolik stačí říci, aby se objasnila podstata lživého blaha.
Jestliže sis ji dokonale prohlédl, je namístě postoupit dále
k výkladu o pravém blahu." - "Již vidím, že se ani majetkem
nemůže dospět ke spokojenosti, ani královskou vládou k moci, ani
hodnotami k pravé cti a vážnosti, ani slávou k proslulosti, ani
rozkošemi k pravému blahu." - "Pochopil jsi též, proč tomu tak
jest?" - "Zdá se mi, že tam již nahlížím jakoby úzkou štěrbinou.
Ale raději bych chtěl mít od tebe ještě důkladnější poučení." -
"A přece je důvod docela nasnadě. Neboť to, co je od přírody
prosté a nedělené, lidský omyl rozlučuje a od pravdy a
dokonalosti zavádí k nepravdě a nedokonalosti. Domníváš se snad,
že to, co ničeho nepotřebuje, může být bez moci?" - "Naprosto
ne." - "Správně, neboť je-li něco po některé stránce příliš slabé
a nedostatečné, nutně potřebuje po této stránce cizí pomoci." -
"Tak jest." - "Mají tedy moc a soběstačnost jednu a tutéž
podstatu." - "Zdá se tak." - "Ale když je něco takové, myslíš, že
se to má zavrňovat, či naopak ze všeho nejspíše zasluhuje obecné
úcty?" - "O tom přece nemůže být pochyby." - "Přidejme tedy
k soběstačnosti a moci ještě také úctu, abychom mohli říci, že
tyto tři věci jedno jsou." - "Přidejme, abychom mluvili pravdu."
"Pokládáš tuto trojici za něco nevznešeného a všedního, či ve
všem velmi skvělého a slavného? Napřed však uvažuj, zda tomu, co
jsme uznali za soběstačné, za nejmocnější a nejctihodnější, přece
jen nechybí sláva, kterou si nemůže samo zjednat, a zda se právě
pro tuto chybu nezdá trochu méně dokonalé?" - "Nemohu než uznat,
že tak, jak to je, je to také velmi slavné." - "Důsledek toho
tedy jest, že smíme prohlásit, že se sláva zcela rovná předešlým
třem přednostem, o kterých byla řeč." - "Ano, to z toho plyne." -
"Co tedy nepotřebuje ničeho cizího, co zmůže vše svými silami, co
je slavné a ctihodné, zda to zcela nutně není také jistě
nejradostnější?"
- "Ale vždyť si nedovedu ani pomyslit, jak by se do této
dokonalosti vůbec mohl vplížit jaký zármutek? Proto jest uznati,
že, zůstanou-li s ním pospolu také ony tři přednosti dříve
uvedené, byla by tato čtveřice samá radost." - "Z téhož důvodu se
také nutně v podstatě nijak od sebe neliší, ač se navenek různé
jmény: soběstačnost, moc, sláva, čest a vážnost a libost." - "To
je nutné." - "Tedy to, co je v podstatě jedno a jednotné, lidská
zaslepenost dělí v části, a zatím co se snaží domoci se některé
části toho, co částí nemá, nedosahuje ani té části - neboť ta
nikde není - ani celku, po němž vůbec ani nebaží." - "Jakpak?" -

"Kdo vyhledává bohatství, aby unikl chudobě, tomu nejde o moc; raději chce zůstat neznám a prostý, odřiká se též mnohých přirozených radovánek a rozkoší, aby získaný majetek neutrácel. Ale takto nenabývá ani soběstačnosti, protože ho opouští moc, bodají nesnáze, všednost jej zahazuje, v skrytu zůstává neznám. Kdo však touží jen po moci, mrhá majetek, pohrdá rozkošemi, i úctou nemající moci, ani slávu nepokládá za nic. Ale sám vidíš, jak mnoho i jemu chybí! Někdy mu chybějí věci nejnutnější, jindy ho hlodají úzkostné starosti, a když zaplašit tyto nesnáze nemůže, pozbývá i moci, po níž se sháněl především. Podobně se dá uvažovat o poctách a hodnostech, slávě a rozkoších. Neboť, poněvadž každá z těchto věcí je v podstatě totéž co ostatní, kdo se domáhá jedné z nich bez ostatních, nepopadne ani to, po čem tak dychtivě sahá." - "Co ještě?" - "Chce-li někdo dosáhnout všech zároveň, touží sice po vrcholu blaha, ale zda je najde v oněch věcech, o kterých jsme dokázali, že nemohou poskytnout, co slibují?" - "Jistě ne." - "V tom tedy, čeho, jak se věří, jednotlivě z žádoucího blaha mohou poskytnout, blaženost samu vůbec hledat nesmíme." - "Souhlasím; tohle je svatá pravda." - "Znáš tedy již i podstatu nepravého blaha i příčiny jeho nepravosti. Obrat' nyní pozornost na opačnou stranu. Tam totiž uzříš pravé blaho, jak jsem ti to právě slíbila." - "Tohle je přece docela jasné i slepému; ty sama jsi právě před chvílí na to poukázala, když ses snažila objasnit příčiny nepravého blaha. Nemýlím-li se, je pravé a dokonalé blaho to, které zároveň zjednává dokonalou spokojenost, moc, úctu a vážnost, proslulost i radost. Abys však věděla, že jsem již pronikl do podstaty věci, poznávám též, že blaženost, kterou vskutku může zjednat aspoň jedno dobro z uvedených (vždyť všechna jsou v podstatě totožná) je bezpochyby blaženost úplná." - "Ó, můj milý žáčku, jak šťasten bys byl v tomto svém přesvědčení, kdybys připojil ještě tohle." - "Copak, co?" - "Zda věříš, že je ve věcech tohoto světa, pomíjejících a smrtelných, jedna jediná, která by mohla zjednat takový stav?" - "Myslím, že vůbec není, a tys to také dokázala nad veškerou pochybnost důkazem, kterému již nic nechybí." - "Dávají tedy lidem, zřejmě buď jen stíny pravého dobra, nebo jen nedokonalé jakési náhražky dobra, ale pravé dobro, dokonalé dobro, opatřit nemohou." - "Zcela tak, souhlasím." - "Poněvadž nyní již víš, co je pravé blaho a co je blaho jen předstírané, zbývá ještě poznat, odkud bys to pravé blaho mohl získat." - "Na to již věru dlouho žádostivě čekám." - "Ale poněvadž (jak se také našemu Platonovi v Timaiu líbí) sluší prosit boha za pomoc i v maličkostech, co bychom měli nyní podle tvého rozumu učinit, abychom byli hodni najít sídlo onoho pravého dobra?" - "Musíme vzývat Otce veškerenstva, bez něhož se nemůže nic začínat řádně." - "Správně," odpověděla a hned naladila svou píseň.

"Ty, jenž věčným rozumem řídíš světy, ó Bože!
Tvůrce nebes i země, Ty od věků do věků času
kážeš plynout. Ty hýbáš vším, ač sám jsi stálý.
Žádným popudem z vnějška ses nedal pohnout,
když tvořils
dílo plynulé hmoty. Nejvyšší dobroty pravzor,

čistý a bez kazu, vše, co tvoříš, nebeský vzor má
v Tobě. Sám jenž ze všeho nejkrásnější jsi,
krásný
svět jsi stvořil podle obrazu svého a kázal,
aby bezvadné části skládaly bezvadný celek.
Zákony svými živly vážeš, by horko i zima,
sucho i vlhko ve shodě byly; teplejší oheň
aby nevzlétl ani váha pod vodu nestrhla zemi.
Ty jsi uložil duši, by ve středu trojitě* sídlíc
přírody hýbala vším, ji rozvádíš po údech
ladných.

A když rozdělená v dva světy* zmnožila pohyb,
vrací se v okruhu k sobě a hlubokou obchází
mysl.

Podobný obraz je taktéž v obratu nebeské
klenby.

Ty též ze stejných příčin životy vyšší i nižší
probouzíš; vznešené vysoko vyvážíš lehkými
vozy,
nižší zas po zemi rozséváš. Milost Tvá činí, že
oheň

návratný svítí jim na cestu zpátky a k Tobě.

Otče! Dej, ať se náš duch též povznese

v velebné sídlo,

dej, ať dobra zdroj uzří, dej, ať nalezne světlo,

v němž by Tebe jasného spatřil duševním
zrakem!

Rozptyl pozemské mlhy a sejmi pozemské
břímě;

zjev se v nebeském lesku! Vždyť Ty jsi obloha
jasná,

Ty jsi zbožným pokoj a klid. Jen v Tobě se vidí
konec i počátek, vůdce i cesta a zároveň cíl!"

X.

"Poněvadž jsi tedy již viděl, jak vypadá dobro nedokonalé a
dokonalé, myslím, že je nyní třeba dokázat, v čem záleží tato
dokonalost blaha. Přitom myslím, že se musí pátrat především po
tom, zda může v přírodě vůbec být takové nějaké dobro, jak jsi je
před malou chvílí vymezil, aby nás snad nešálila lichá nějaká
obrazivost ducha bez skutečného podkladu. Avšak nedá se popřít,
že toto dobro skutečně jest a že je to jakoby zdroj všeho dobra
vůbec, neboť vše, co se nazývá nedokonalé, je nedokonalé jen
ubíráním dokonalosti. Tak se stává, že všude a ve všem, kde, jak
se zdá, je něco nedokonalého, musí nutně být též něco dokonalého.
Kdyby té dokonalosti nebylo, nemohli bychom si snad vůbec ani
pomyslet, odkud by se brala ona uznaná nedokonalost. Příroda
totiž nezačíná věcmi zmenšenými a nedokonalými, nýbrž postupujíc
od celků hotových a dokonatých, teprve potom rozbíhá se v tyto
oslabené okrajové druhy. Je-li tedy, jak jsme svrchu ukázali,
nějaké nedokonalé blaho, skýtající jen křehké dobro, není
pochyby, že je též nějaké blaho pevné a dokonalé." - "Tvůj úsudek
je velmi čistý a správný." - "Kde však bytuje, uvažuj takto.

Obecně se uznává za správné mínění lidského ducha, že Bůh, původce všeho na světě, je dobrý. Neboť není-li možné představit si něco lepšího, než je Bůh, kdo by pochyboval, že to, nad něž není nic lepšího, je dobré? Rozum však dokazuje, že Bůh je dobrý, takže dovozuje, že u něho je i dobro dokonalé. Kdyby tomu tak nebylo, nemohl by být původcem všeho na světě. Bylo by totiž něco dokonalejšího než Bůh, něco, co má dokonalé dobro, a to by zřejmě bylo starší a dřívější než Bůh. Vždyť je nad slunce jasnější pravda, že dokonalé a úplné předchází méně dokonalé a neúplné. Abychom tedy takto rozumějící nepostupovali do nekonečna, musí se uznati, že nejvyšší Bůh je sama plnost nejvyššího a dokonalého dobra. Ale dokonalé dobro jsme přece prohlásili za pravou blaženost. Pravá blaženost tedy musí být u nejvyššího Boha." - "Souhlasím s tím," pravil jsem, "a proti tomu vůbec nelze nic namítat." - "Ale prosím tebe, jen hled', jak bys poctivě a nevyvratně dokázal náš výrok, že nejvyšší Bůh je sama plnost nejvyššího dobra." - "Jakpak asi?" - "Nedomnívej se, že tento Otec všeho na světě dostal nejvyšší to dobro, kterého, jak se věří, je pln, buď z vnějška nebo že je má tak přirozenou cestou, že by sis mohl myslet nějaký rozdíl v podstatě Boha jako majitele a blaha jako majetku. Kdyby ses totiž domníval, že je přijal z vnějška, mohl bys snadno za to míti, že dárce je lepší než příjemce. My však vším právem vyznáváme, že Bůh je ze všeho nejznamenitější. Myslíš-li však, že nejvyšší dobro bytuje v Bohu přirozeně podstatou, že však pojmově dá se od něho oddělit, kdykoli mluvíme o Bohu jako původci všeho světa, ať si každý, kdo může, odpoví na otázku: ‚Kdo spojil tyto dvě tak různé věci?‘ Konečně, co se od něčeho jiného liší, není přece v podstatě to, od čeho se pojmově liší. Proto, co je podstatou jiné než nejvyšší dobro, to není nejvyšší dobro. Tohle si však nesmíme myslet o tom, nad něhož jistě není nic znamenitějšího. Vůbec pak nic, co z něčeho vzniklo, nemůže být podstatou lepší než to, z čeho vzniklo; proto bych docela přesně a správně usoudila, že to, co je počátek všeho na světě, musí svou podstatou být dobro nejvyšší." - "Docela správně." - "Ale uznalo se, že vrcholné dobro je blaženost." - "Tak jest." - "Je tedy nutné vyznati, že Bůh je sama blaženost." - "Nemohu z předcházejících poznatků odvolat nic, ba vidím, že tohle je jen správný důsledek z nich." - "Hled'," pravila, "zda by ještě silnější potvrzení toho nevyplývalo z té okolnosti, že nemohou být dvě dobra, která by se různila podstatou. Když se totiž dobra různí, je přece docela jasné, že jedno nemůže být totéž co druhé; proto žádné z nich nemůže být dokonalé, poněvadž jedno druhému chybí. Jenže co není dokonalé, to nemůže být vrcholné, to je přece jasné. Je tedy zhoła nemožné, aby byla různá vrcholná dobra. A my jsme se přece dobrali toho, že i blaženost i Bůh jsou nejvyšší dobra! Pročež sama nejvyšší blaženost nutně je nejvyšší božstvo." - "Opravdu není možný žádný jiný závěr ani věcně pravdivější, ani rozumově jistější, ani Boha důstojnější." - "Nad to," pravila dále, "jako geometři, dokázavše své předpoklady, přidávají ještě něco, čemu sami říkají porismata (důsledky), tak také já tobě ještě něco dám, jakoby přídavek (corollarium).

Neboť, poněvadž se přijímáním blaženosti lidé stávají blaženými, blaženost však je samo božstvo, je zřejmé, že se stávají blaženými přijímající božstvo. Ale jako se přijímáním spravedlnosti stávají spravedlivými nebo moudrosti moudrými, tak podobně usoudíme, že se přijímáním božstva stávají bohy. Je tedy každý blažený bohem. Přirozeností je Bůh jen jeden, avšak nic nebrání, aby jich účastenstvím nebylo co nejvíce." - "To je věru krásná a vzácná věc, ať si tomu říkáš porisma nebo corollarium." "A přece není nic krásnějšího nad to, co k tomu připojit mi doporučuje můj rozum." - "Copak je to?" - "Poněvadž blaženost zřejmě obsahuje mnoho jednotlivých a různých požitků blaha, je otázka, zda se všechny tyto požitky sdružují v jedno jakoby tělo blaženosti s různými údy, či je některý z nich sám již úplná podstata blaha, k níž ostatní jen odkazují?" - "Přál bych si, abys mi to lépe objasnila podrobným věcným výkladem." - "Což nepovažujeme blaženost za dobro?" - "Ba za nejvyšší dobro!" - "A tomuto výroku se může přiznat platnost obecná, neboť blaženost je i nejvyšší spokojenost a též nejvyšší moc, úcta, sláva a rozkoš pokládají se za blaženost." - "Co z toho?" - "Zda tohle vše, dobro, spokojenost, moc a ostatní, jsou jakoby údy blaženosti, či všechny odkazují k dobru jako vrcholu snažení?" - "Již chápu, čeho se dopátrat mě pobízíš. Já si však přeji od tebe slyšet tvůj úsudek." - "Slyš tedy rozhodnutí v této věci. Kdyby tohle vše byly údy blaženosti, nutně by se vzájemně lišily. To je přece v povaze částí, že jsou různé skládají jedno tělo. Ale dokázali jsme, že tohle vše je totožné; nejsou to tedy vůbec žádné údy, ledaže by se zdálo, že se blaženost skládá jen z jednoho údu, což je nemožné." - "Tohle je ovšem nepochybné, ale čekám ještě na další." - "Je nabíledni, že vše směřuje k dobru. Vždyť proto se vyhledává spokojenost, že se pokládá za dobro; proto moc, že se i ona pokládá za dobro. Totéž lze též říci o úctě, slávě i radosti. Je tedy dobro důvodem i vrcholným cílem touhy po nich po všech. Neboť po tom, co ani skutečně ani zdánlivě dobro neobsahuje, nemůže se toužit vůbec. Zato bývají žádoucí dobra zdánlivá, třebaže vskutku dobrá nebyla. Proto se dobro právem považuje za vrchol a stěžejní příčinu všeho, co je žádoucí. Avšak nejžádoucnější se zdá to, pro co se lidé tak toužebně domáhají něčeho jiného. Např. jestli někdo rád jezdí na koni pro zdraví, netouží tak po pohybu při jízdě na koni jako po jeho účinku, po zdraví. Vyhledává-li se tedy vše pro dobro, netouží nikdo po ničem tak jako po dobru samém. Ale již jsme uznali, že to, pro co se touží po ostatním, je blaženost; proto se i tak vyhledává jen blaženost. Z toho všeho vyplývá docela jasně, že dobro a blaženost jsou v podstatě totéž." - "Nevidím důvodu, proč by někdo neměl souhlasit." - "Ale také jsme již dokázali, že Bůh a pravé blaho je jedno a totéž." - "Tak jest." - "S jistotou tedy můžeme zakončit závěrem, že boží podstata je dobro a nic jiného než dobro.

Sem již prospěšte všichni spoluvězni,
které řetězy růžovými poutá
vášeň šalebná, hnízdíc v zemských duších.
Zde vám od práce kyne klid a oddech,

zde je zátoka věčně klidné vody,
jen zde útulek bídným otvírá se.
Co se zlatého písku třpytí v Tagu*
a co dávají rudé břehy Hermu
nebo sousední s horkým pásmem Indus
rodí zelených kamenů a bílých,
to vše nestačí zbystřit zrak, ba spíše
ještě hlouběji ducha v temno ztápí.
Tohle všecko, co srdce láká, dráždí,
země hluboko v útrokách svých kryla.
Lesk však, kterým se řídí, žije nebe,
ten se vyhýbá temným troskám duší.
Každý, kdokoli může v toto světlo hledět,
jistě povrhne bledou září Slunce."

XI.

"Souhlasím," řekl jsem, "neboť všechny vývody jsou zajištěny velmi pevnou rozumovou souvislostí." - Na to ona: "Což teprve až poznáš podstatu samého dobra, jak si toho budeš vážit?" - "Nesmírně," děl jsem, "zejména podaří-li se mi zároveň poznat Boha, což je dobro." - "I to ti odhalím docela přesným a pravdivým rozumovým pochodem, jen když zůstanou v platnosti naše závěry právě získané." - "Zůstanou." - "Nedokázali jsme snad, že ty věci, po kterých touží většina lidí, nejsou ještě pravé a dokonalé dobro, protože se od sebe liší, a poněvadž jedna chybí druhé, nemohou poskytnout dobra plného a dovršeného? Avšak že se stávají pravým dobrem, když se všechny sdruží jakoby v jeden celek s jednou účinností, takže, co je spokojenost, totéž je i moc, úcta, sláva i libost? Nejsou-li však všechna tato dobra jedno a totéž, není důvodu, proč by se měla pokládat za věci žádoucí." - "To bylo dokázáno nad každou pochybnost." - "Jestliže tedy to, co není dobro, dokud se v sobě různí, ale stává se dobrem, když splyne v jedno, zda se právě tím sjednocováním neděje ona změna v dobro?" - "Zdá se tak." - "Ale vše dobré je dobré účastí na dobrém, to mi snad připustíš, či ne?" - "Ano." - "Musíš tedy právě tak uznat, že jedno a dobro je totéž. Podstata věcí totiž, jejichž účinek není od přírody různý, je táž." - "Nemohu to popřít." - "Viš tedy také, že vše, co je, trvá a obstojí jen tak dlouho, dokud je jedno, ale rozpadává se a zaniká, jakmile tuto svou jednotu ztratilo?" - "Jakpak?" - "Např. živočichové. Když se duše a tělo sejdou a sjednotí trvajíc pospolu, říká se tomu živočich. Jakmile se však tato jednota odloučením obou rozváže, je zřejmé, že živočich hyne a již není. Těž samo tělo; dokud se údy sdružují v jeden tvar, vidí se lidská podoba; ale jak se části odloučí a oddělí, zničí se jednota těla a to, co kdysi bylo, přestává být. Budeš-li takto probírat vše ostatní, bezpochyby objevíš, že obstojí jen to, co je jedno a dokud je jedno, hyne však, jak jedno být přestane." - "Uvažuji-li o tom důkladně, zdá se, že není jinak." - "Zda je něco, co by se, pokud se ovšem chová přirozeně, vzdávalo touhy po životě a přálo si zkazit se a zahynout?" - "Vezmu-li v úvahu živočichy, kteří od přírody mohou chtít a nechítí, nenacházím jediného, aby bez vnějšího nucení potlačil v sobě touhu žít a dobrovolně spíchal

do záhuby. Vždyť každý živočich se snaží chránit život, ale smrti a záhubě se vyhýbá. Avšak jsme velmi na rozpacích, co bych si měl myslet o bylinách a stromech, a vůbec věcech neživých." - "A přece ani v této příčině není možná žádná nejistota, když uvažuješ především, že byliny a stromy rostou na místech sobě příhodných, kde by podle svých přirozených sil nemohly brzy uschnout a zajít. Neboť některé rostou na rovinách, jiné na horách, jiným se daří v bažinách, jiné se drží na skalách, jinými jsou porostlé neplodné stepi. A kdyby se někdo pokusil přesadit je jinam, schly by. Jenže příroda poskytuje všemu rostlinstvu toho, co mu náleží, a přičiňuje se, aby nehynulo, dokud může vydržet. Co řekneš tomu, že všechny byliny berou potravu z půdy kořeny, jakoby ústy otevřenými do země, a rozvádějí ji dřevními jádry a kůry? Co tomu, že se právě nejměkčí část, to jest dřev, vždy skrývá uvnitř, okolo ní že je cosi tvrdšího jako dřevo a vnější obal konečně je kůra, která se staví proti nepohodám nepříznivého počasí jako ochránkyně otužilá v slotě? Dále, jak bedlivá je příroda starajíc se, aby se udržovaly množím ze semene? Kdo by nevěděl, že tohle vše jsou jakoby jakási zařízení nejen dočasné trvání druhů, nýbrž takřka pro věčné zachování v rodě?

I věci, které se považují za neživé, zda každá z nich podobně netouží po tom, co jí náleží? Proč vynáší lehkost plameny do výše, proč zemi tlačí váha dolů, když ne proto, že tato poloha a tyto pohyby vyhovují jednotlivým hmotám? A dále, co je čemu povahou příbuzné, to zachovává, a naopak zase ničí vše, co je nepříznivé. Tvrdé věci, např. kameny, lpí k sobě částmi co nejpevněji a brání se nedávající se snadno rozbít. Věci tekuté a plynné, jako vzduch a voda, sice snadno povolují dělení, vzápětí se však vracejí k částem odříznutým; oheň se dělit vůbec nedá. Nyní nepojednáváme o dobrovolných pohybech poznávající duše, nýbrž o přirozených úkonech těla. Např. přijatý pokrm trávíme bez přemýšlení, ve spánku dýcháme nevědouce o tom. Neboť ani u živočichů není láska k životu projevem jejich vůle, nýbrž je to přirozený pud sebezáchovy. Vždyť v tísní často vůle chce smrt, které se příroda vzpírá, a naopak pohlavní pud, kterým jedině se smrtelné bytosti zachovávají trvale, příroda vždy podporuje, ale vůle někdy krotí. Do té míry tedy tato sebeláska nepochází snad z duševního podnětu, nýbrž z přirozeného pudu. Dala totiž prozřetelnost svým tvorům tuto, snad největší příčinu trvání, přirozenou touhu žít, dokud mohou. Nemůžeš tedy nikterak být v pochybnostech, že veškeré jsoucno přirozeně touží po stálém trvání a vyhýbá se záhubě." - "Vyznávám se, že nyní nepochybně rozumím tomu, co se mi dlouho zdálo nejisté." - "Co si však žádá být trvalé, to touží po jednotě, neboť bez jednoty nemůže ani žádné jsoucno být." - "Pravda." - "Vše tedy touží po jednotě." - "Projevil jsem s tím již souhlas." - "Ale dokázali jsme již, že jedno je totéž co dobro." - "Tak, tak." - "Vše tedy vyhledává dobro, což se může říci také takto: dobro je to, po čem vše touží." - "Nemůže se vymyslet nic pravdivějšího. Neboť buď není žádné jedno, k němuž by vše směřovalo, a nemajíce žádné jedno jako vrchol svého snažení, bude se vše potácet bez vůdce, nebo

je-li nějaký cíl, k němuž vše pospíchá, bude to vrchol všeho
dobra." - A ona: "Milý žáčku, mám nesmírnou radost, že jsi
zachytil přímo samo jádro pravdy. Ale přitom se ti zajisté
vyjasnilo i to, co ti podle tvého nedávného výroku nebylo známé."
- "Copak to bylo?" - "Co je konečný cíl všeho?" - "Je to jisté
to, po čem vše touží; a poněvadž jsme dokázali, že je to dobro,
musíme prohlásit, že konečný cíl všeho na světě je dobro."

Kdo v hloubi duše věrně pátrá po pravdě,
a nepřeje si padnout v oběť omylu,
ať do svého se srdce vroucně zadívá
a dálné tužby zkrotí, stočí do kruhu!
Ať ducha nabádá, by ze všeho, co jen
se venku děje, získal vzácné poklady!
Co dávno černé mraky bludu zakryly,
to vysvitne mu, bude slunce jasnější.
Vždyť tělo nezdušilo všecken ducha žár,
když sevřelo jej hmotou zapomětlivou.
Tam uvnitř jistě doutná pravdy jiskřička,
již v plamen rozfoukává mocný vědy dech.
Proč na otázku sám dáš správnou odpověď?
Že v krbu srdce dosud žhavý pravdy troudu!
Tak Platonova Múza pravdu hlásala,
že, kdo se učí, znova rozpomíná se.

XII.

Na to já: "S Platonem já upřímně souhlasím. Vždyť mi již podruhé
připomínáš jeho učení; poprvé, že jsem ztratil paměť tělesným
utrpením, podruhé, když na mne dolehla tíha zármutku." - Tu ona:
"Přihlížíš-li k tomu, co jsme již uznali za správné, rozpomeneš
se velmi brzy též na to, co, jak ses nedávno přiznal, nevíš." -
"Copak?" - "Čím a jak je řízen svět?" - "Pamatuji se, že jsem se
vyznal ze své nevědomosti v té věci, a snad také již předvídám, s
čím přijdeš; přece však toužím slyšet od tebe výklad obšírnější."
"Že je tento svět řízen od Boha, pokládal jsi ještě před chvílí
za zcela nepochybné." - "Ani nyní nesmýšlím jinak a nikdy nebudu
tohle považovat za pochybné. Také krátce vyložím, s kterými
důvody v této věci souhlasím. Nebyl by se jistě tento svět tak
vhodně složil z tak různorodých a i protivných částí v jeden
celek, kdyby tyto rozdílné části nebyl uspořádal jeden. Avšak i
to, co bylo sdruženo a spojeno, byla by sama různost přirozené
podstaty složek, mezi sebou nesvorných, zase dělila a od sebe
trhala, kdyby opět jeden neudržoval pohromadě to, co spojil.
Nebyl by konečně tak jistý pořádek v přírodním dění, ani by se
nerozvíjel pohyb tak uspořádaný podle místa, času, účinnosti,
prostoru a vlastností, kdyby tyto rozmanité změny neřídil opět
jeden. Cokoli je to, čím založený svět trvá a je v činnosti, já
to nazývám jménem všem obvyklým: Bůh."
Tu ona: "Když takto smýšlíš, nezbyvá mi asi již mnoho práce, abys
zase šťasten shlédl svou vlast. Než hleďme si svého předsevzetí.
Nejmenovali jsme snad mezi složkami blaha také soběstačnost a
neshodli jsme se, že Bůh je sama blaženost?" - "Ano." - "Tedy ani
k řízení světa nebude Bůh potřebovat žádných vnějších pomůcek,
sice by neměl úplně vše, čeho potřebuje." - "Tak je to nutné." -

"Sám tedy ze své moci vše řídí a spravuje." - "Nelze to popírat."
- "Ale dokázali jsme, že Bůh je nejvyšší dobro." - "Pamatuji se."
- "V dobrém tedy vše zařizuje, jestliže vše řídí podle své vůle, ten, o kterém jsme se shodli, že je dobrý. A je to jakási páka nebo kormidlo, které zachovává stroj světa stále v nerušeném chodu a činnosti." - "Docela upřímně souhlasím. Tušil jsem již před chvílí, že to řekneš, třebaže byla má předtucha slabá." -
"Věřím, neboť, jak se mi zdá, upínáš již bděleji pozornost na to, abys shlédl pravdu. Ale i to, co ještě řeknu, je stejně přístupné a průhledné." - "Co je to?" - "Věřili-li se docela právem, že Bůh vše řídí kormidlem dobra, a zároveň že vše, jak jsem vyložila, přirozeně tíhne k dobru, může se pochybovat, že se vše dobrovolně podrobuje jeho řízení a podle pokynů vedoucího se vhodně a včas svému řediteli nabízí dobrovolně?" - "Tak jest a tak to i musí být." - "Nebyla by to přece, jak je vůbec zřejmé, žádná blažená správa, kdyby se jí lidé vzpírali jako tlačícímu jhu a nebyli poslušni, poněvadž by v ní neviděli svou spásu." - "Není tedy nic, co by, zachovávali-li jen svou přirozenost, pokoušelo přičít se Bohu." - "Nic." - "Ale i kdyby se pokoušelo, zda něco pořídí proti tomu, o kom jsme právem uznali, že je v blaženosti nejmocnější?" - "Nedokázalo by zhoła nic." - "Není tedy nic, co by chtělo nebo mohlo se protivit tomuto nejvyššímu dobru?" - "Myslím, že není." - "Je tedy nejvyšší dobro, co vše rázně řídí a vládně zařizuje." - Tu já: "Jak nesmírně mě těší nejen všechny závěry logických soudů, ke kterým jsme dospěli, nýbrž ještě více právě tahle tvá slova, aby se konečně jednou zastyděla má pošetilost před sebou, když tak dlouho rvala to, co je vznešené."
- "Slyšel jsi, že se v pohádkách giganti snažili vydráždit nebe, ale že i s nimi naložila dobrotivá statečnost podle zásluhy? Ale což abychom nyní postavili výsledky svého uvažování proti sobě? Možná, že by z toho utkání vysršela nějaká krásná jiskra pravdy." - "Jak je tobě libo." - "Nikdo by přece nepochyboval, že Bůh je všemohoucí." - "Kdo je zdravého rozumu, jistě o tom nepochybuje nikdo." - "Ale kdo je všemohoucí, tomu přece není nic nemožné." - "Nic zajisté." - "Může se tedy Bůh dopustit i zlého?" - "Naprostě nikoli." - "Zlo tedy není vůbec, poněvadž je nemůže konati ten, komu není nic nemožné." - "Zahráváš si se mnou, svými rozumy osnuješ mi bludiště, z něhož cesta nevede; brzy do něho vstupuješ východem, brzy vycházíš vchodem. Či snad dokonce chceš v podivný zmatek zamotat božsky prostý řád světa? Vždyť jsi před chvílí začínajíc blažeností prohlásila ji za nejvyšší dobro, které podle tvé řeči je uloženo v nejvyšším Bohu. Vykládala jsi, že sám Bůh je nejvyšší dobro a plnost blaha. Z toho ti vyšlo, že nikdo nebude blažen, leda bude-li zároveň bohem. To byl jaksi tvůj přídavek. Potom jsi zase mluvila o tom, že dobro je též podstata Boha i blaženosti, a že i ono jedno je právě ono dobro, kterého si žádá přirozenost všech věcí na světě. Že Bůh kormidlem dobroty řídí svět, že vše se dobrovolně podřizuje v poslušnosti, a že zlo vůbec není. A přitom jsi neužívala žádných pomůcek vnějších, nýbrž dokazovala jsi své mínění vnitřními a domácími důkazy, jejichž platnost byla ve věci samé." - Tu ona: "Nijak si nehrajeme, naopak vyřídili jsme věc ze všeho nejvážnější, a to s

pomocí boží, za kterou jsme před chvílí prosili. Taková je totiž podstata, že se nerozšiřuje na nic vnějšího, ani sama do sebe nepřijímá nic z vnějšku, nýbrž, jak to o ní praví Parmenides: podobna bezvadné kouli je ze všech stran zcelena všecka.

Pohyblivým světem otáčí, sama sebe však zatím zachovává v naprostém klidu.

A že jsme ani důvody nebrali z vnějšku, nýbrž z nitra věci samé, o které jsme pojednávali, tomu netřeba se pranic diviti, jestliže ses poučil z výroku schváleného od samého Platona, že řeči mají být příbuzné věcem, o kterých se mluví.

Šťasten, kdokoli mohl zdroj
dobra viděti čist'oukny.

Šťasten, kdokoli mohl pout
země zbavit se tíživých.

Kdysi bědoval Orfeus
trácký nad hrobem chotí své.

Nářkem žalostným dojímal
lesy k prudkému pohybu,

řeky donutil zastavit;

laň se bez bázně stulila

plachá k boku lva dravého,

ani zajíc se nebál již

před psem písňemi zkroceným.

Když však palčivé lásky žár

dral se do srdce hlouběji,

ale žalozpěv nemohl

zjednat zpěváku úlevu,

bohům nebeským spílaje

pod zem zamířil kroky své.

Tam se rozzpíval k hudbě strun

písní lahody medové;

všechno matčino umění,

svůj bol, žalostí zchvácený,

lásky plamenem zdvojený,

vkládal do písně tesklivé -

kámen byl by se rozplakal.

Prosil za milost podzemních

stínů vladaře písní svou.

Žasne trojhlavý strážce bran,

jatý lahodou nezvyklou.

Postrach hříšníků, které štvou

hrůzou, mstitelky zločinů,

smutné vyroní slzí proud.

Kolo, na němž byl Ixion

spoután, zastaví prudký běh,

žízni trápený Tantalus

nedbá proudu vod pod sebou,

dravec sycený písní tou

jater Titya netkne se.

Dojat nakonec prohlásí

vládce podsvětí: „Zvítězil!
Pisní manželku vykoupil,
bude manžela provázet!
Dar však omezí zákaz můj:
dokud z Tartaru nevyjdou,
cestou nesmí se ohlédnout!“ -
Co je milencům zákaz ten?
Láska mocnější příkaz je.
Běda! na samém prahu tmy
ještě Orfeus ženu svou
shlédl - ztratil ji, nadobro!
Tahle báj se též týká vás,
již se derete v snažení
ducha nahoru k nebesům.
Ten, kdo v pekelnou propast se
v boji poražen zadíval,
vše, co vzácného s sebou má,
ztrácí viděním podsvětí.“

ČTVRTÁ KNIHA

DOBŘÍ MAJÍ STÁLE MOC, ZLÍ JSOU ZAVRŽENI A BEZMOCNI. NEPRAVOST
NEZŮSTANE NIKDY BEZ TRESTU. ŠLECHETNÍ DOJDOU SVÉHO CÍLE,
NEŠLECHETNÍ NEDOJDOU. DVA ZDROJE KONÁNÍ, VŮLE A MOC. TRESTY MAJÍ
NAPRAVOVAT A ZASTRAŠOVAT. PROZŘETELNOST A OSUD. KAŽDÁ PŘÍHODA,
MILÁ I NEMILÁ, JE DOBRÁ, PROTOŽE JE PROSPĚŠNÁ.

I.

Když Filosofie, zachovavši důstojné vzezření s vážným obličejem tuto píseň měkce a libě dozpívala, já, který jsem dosud úplně nezapomenul bolu usazeného hluboko v srdci, přerušil jsem ji, ač zřejmě chtěla ještě něco říci dále. I pravil jsem: "Ó poselkyně pravého světla, to, co dosud splynulo z tvých rtů, objevilo se mi jednak pro svou jasnost jako sláva boží, jednak pro tvé logické vývody jako nezvratné pravdy; a přece jen jsi vyřkla něco, co mi již dříve nebylo zcela neznámé, ač jsem z bolesti pro utrpenou křivdu na to pozapomenul. Avšak snad největší příčinou mého zármutku je právě to, že vůbec může být na světě zlo, ač vladař veškerenstva je dobrý, nebo že se aspoň může páchat beztrestně. I ty zajisté uznáváš, jak podivuhodná je již tato okolnost sama. Jenže se k tomuto zlu druží ještě jiné zlo, horší. Neboť za vlády a rozkvětu ničemnosti nejen že ctnost nedostává odměnu, nýbrž ještě šlapána jsouc nohama lidí zločinných, leží poražena v prachu a je trestána jako těžký zločin! Tomu se nikdo nemůže ani dost nadívat ani si postěžovat, že se to děje v království Boha vševědoucího a všemohoucího, ale chtějícího jen dobro!" - Na to ona: "Byla by to věru věc ohromně úžasná a strašlivější než všechny obludy světa, kdyby - jak se ty domníváš - v domě tak mocného hospodáře při veškerém pořádku byly laciné nádoby ve vážnosti, kdežto drahocenné by stály stranou zaprášeny a bez povšimnutí. Ale není tomu tak. Neboť zůstanou-li zachovány naše nedávné závěry neotřeseny, z vůle právě tohoto vladaře, o jehož království zrovna hovoříme, poznáš, že dobří stále mají moc, zlí však že jsou stále zavrženi a slabí; že hříchy nikdy nezůstanou

bez trestu, ani ctnosti bez odměny; dobrým že stále kyne štěstí,
zlé stíhá neštěstí, a ještě mnoho takových věcí, které ukonejší
tvé nářky a vydatně tebe posílí. A poněvadž jsi podle mého návodu
viděl, jak vypadá pravé blaho, a také jsi poznal, kde sídlí, po
krátkém přehledu všeho toho, co pokládám za nutné předeslat,
ukáži i cestu, která tě dovede zpátky domů. Tvému duchu kromě
toho připíchnu ještě také křídla, aby mohl vzlétnout, abys po
zaplašení všeho zmatku vrátil se do vlasti zdráv, za mého vedení,
po mé stezce a na mém voze.

Mám totiž perutě křídlatých ptáků,
ty vynesou mě k nebesům.

Jestli se rychlý duch opatří zbrojí tou,
hned zemí zhrdne protivnou,
vzepne se vysoko v nesmírné prostory
a mraky nechá pod sebou.

Pronikne ohnivým éterem, který se
sám rozpaluje pohybem,
až se pak dostane do hvězdných příbytků
a s Foibem sdruží tam svou pout',
anebo provází stařečka ledného,
jsa strážcem hvězdy třpytivé,*
nebo se rozběhne za jinou míhavou
a vrací v kruhu nočních cest.

A když se nasýtil vyčerpán touláním,
již hvězdy zase opouští;
vtiskne se do končin rychlého éteru
a vidí světlo ctihodné.

Vládne tam králů král všemocným žezlem svým
a drží světa otěže,
řídí vůz letící, na němž sám pevný jsa
a v lesku stojí světa pán.

Tam-li tě zavede zpáteční cesta tvá,
ta, kterou hledáš zapomněv,
zvoláš: „Hle, vlast to má, jak ji mám v paměti:
v mém rodišti se usadím.“

Kdyby se někdy ti zlíbilo pohlédnout
zpět v opuštěnou zemskou noc,
uvidíš sveřepé tyrany, kterých se
lid bál: jsou psanci, bez moci.“

II.

Tu já: "Hle, jak veliké sliby děláš. Ale nepochybuji, že bys je
mohla splnit; jen už nezdržuj toho, koho jsi podráždila!" -
"Především tedy," pravila, "budeš moci uznat, že dobří vždy mají
moc, zlým však že úplně chybějí všechny síly. Tyto dvě pravdy
dokazují se vzájemně. Neboť, protože dobro a zlo jsou protivy,
je-li jisto, že dobro je mocné, je z toho zřejmá slabost zlého,
ale je-li jasně vidět křehkost zla, je z toho zase zřejmá pevnost
dobra. Avšak aby se naší myšlence mohla zjednat ještě větší víra,
budu pokračovat po obojí cestě, dokazujíc brzy tak, brzy zase
jinak, co jsme si předsevzali.

Jsou dva zdroje, ze kterých vychází účinnost všeho lidského
konání, totiž vůle a moc. Jestliže z těchto dvou věcí jedna

chybí, ať kterákoli, nemůže se vykonat docela nic. Neboť chybí-li vůle, ten, kdo nechce, ani se do ničeho vůbec nepouští; ale kde chybí moc, je vůle docela marná. Proto vidíš-li, že někdo chce něčeho dosáhnout, ale nedosahuje, nemůžeš pochybovat, že mu chybí síla vykonat své předsevzetí." - "To je zřejmé a nijak se to nemůže popírat." - "Zato kdykoli vidíš, že někdo své přání uskutečnil, zda budeš ještě pochybovat, že je uskutečnit mohl?" - "Vůbec ne." - "Co však někdo může, v tom je silný, ale co nemůže, v tom ho musíme považovat za slabého." - "Uznávám." - "Pamatuješ se tedy, že jsme v předešlých úvahách nakonec usoudili, že všechna snaha lidské vůle, poháněná rozmanitými úmysly a přáními, spěje k blaženosti?" - "Pamatuji se, že to bylo též dokázáno." - "Rozpomínáš se také, že blaženost je pravé dobro a že tedy, hledají-li všichni blaho, touží všichni po dobru?" - "Nemusím se ani rozpomínat, poněvadž to mám stále pevně v paměti." - "Tedy všichni lidé, dobří i zlí bez rozdílu, snaží se dospět k dobru?" - "To je jen důsledné." - "Ale jisté jest, že dosáhnou-li dobra, stávají se dobrými." - "Jistě." - "Dospívají tedy dobří toho, čeho si přejí?" - "Zdá se." - "Jenže kdyby zlí docházeli taktéž dobra, po kterém touží, nemohli by být zlí." - "Nemohli." - "Jestli se tedy obě strany domáhají dobra, ale získává je jen jedna z nich, druhá nikoli, zda je pochybné, že dobří jsou mocní, ale zlí slabí?" - "Kdo o tom pochybuje, nechápe pravé podstaty věcí ani souvislosti rozumových důvodů." - "Dále, jsou-li dva, kterým podle přirozenosti je určen týž úkol, a jeden z nich v přirozeném snažení svůj úkol koná a dokonává, druhý však tento svůj přirozený úkol vůbec nemůže vykonávat, nýbrž jinak, než se shoduje s přírodou, sice ten zcela nevykonává, zato napodobuje vykonávajícího, koho z těchto dvou prohlásíš za silnějšího?" - "Ač se domýšlím, kam asi míříš, přece dychtím slyšet výklad obšírnější." - "Zda popřeš, že chůze je přirozený úkol nohou?" - "Ani to ne." - "Jestliže tedy někdo, máje dost sil k chůzi, chodí, druhý, kterému tato přirozená služba nohou chybí, snaží se chodit po rukách, kdo z nich se právem pokládá za silnějšího?" - "Jen pokračuj a připoj ještě další výklad, vždyť nikdo nepochybuje, že je silnější ten, kdo může konat přirozené úkony, než ten, kdo nemůže." - "Ale nejvyššího dobra, které se nabízí stejně dobrým i zlým, domáhají se dobří s přirozenou účinností ctností, kdežto zlí se snaží dojít téhož dobra skrze rozmanité žádosti, což ovšem není přirozený úkol dobra. Či snad ty soudíš jinak?" - "Nikoli, neboť je mi zřejmý již i důsledek toho. Z toho totiž, co jsem uznal, plyne, že dobří jsou mocní, zlí však s naprostou nutností slabí a bezmocní." - "Správně jsi mě předešel a to, jak se těšívají lékaři nabývající naděje, je již známka probuzené přirozenosti, vzpírající se odolávající nemoci. Ale poněvadž vidím, že velmi bystře a rychle chápeš, uvedu hned hromadu nových důvodů. Neboť hled, jak zřejmá a jak veliká je slabost neřestných lidí, kteří nemohou dojít ani toho, kam je vede, ba přímo pohání přirozený pud! A což teprve, kdyby dokonce ztratili tuto pomoc vedoucí přirozenosti, tak velikou a skoro nepřekonatelnou! Jen uvažuj, jak slabí jsou lidé zločinní! A nejsou to věru nepatrné nebo

směšné odměny, kterých se sice domáhají, ale dojít a nabýt jich nemohou, nýbrž právě ve snažení po tom, co je nejvyšší vrchol všeho na světě, selhávají, chabnou, aniž se jim nebohým daří dobrat se úspěchu v tom, po čem ve dne v noci dychtí. Ale zde se právě ukazuje síla dobrých. Neboť jako bys toho, kdo jde--li pěšky, mohl by dojít až tam, odkud by už dále nevedla žádná schůdná cesta, považoval za velmi statného chodce, tak toho, kdo dospěje na sám konec věci žádoucích, za kterým dále již není nic, jistě bys nutně považoval za nejsilnějšího. Z toho je zřejmý i opak, že se zdá, jako by lidi zločinné byly všechny síly nadobro opustily. Proč pak, pustivše ze zřetele ctost, drží se cesty nepravosti? Snad že nevědí, co je dobro? Jenže co je nad slepou nevědomost slabšího? Nebo vědí, za čím mají jít, ale vášně je sráží právě na opačnou stranu? A právě tak nezdrželivost lidí křehké, kteří se nemohou pustit v boj s neřestmi. Či snad opouštějí dobro vědomě a chtějí zahýbají na scesti k nepravostem? Jenže to již není jen ztráta sil, nýbrž přímo úplná ztráta bytí! Neboť ti, kdož opouštějí společný cíl veškerenstva, přestávají zároveň vůbec býti.

Snad by se leckomu zdálo podivné, když pravíme, že zlí, jichž je přece z lidí většina, vůbec nejsou! Ale je tomu skutečně tak; vždyť zamítám, že zlí lidé vskutku jsou zlí, avšak prostě a čistě popírám, že vůbec nejsou. Neboť jako mrtvé lidské tělo nazveš mrtvolou, ale nazvat je prostě člověkem bys nemohl, tak bych sice uznala, že zločinní lidé jsou zlí, ale naprosto bych nemohla uznati, že jsou. Jest totiž to, co zachovává a udržuje přirozený světa řád, co však od něho odpadá, přestává zároveň býti podle své přirozené podstaty. Avšak namítneš: „Zlí mají moc!“ Ani já bych to nepopřela, jenže tato jejich moc nepochází ze síly, nýbrž ze slabosti. Mohou totiž konat zlo, což by nikterak nemohli, kdyby byli mohli setrvati v konání dobra. A právě tato možnost dokazuje ještě jasněji, že nemohou, nemají moc. Neboť jestliže, jak jsme před nedlouhou dobou dokázali, zlo není nic, mohou-li zlí jen zlo, je zřejmé, že nešlechtní moci nemají.“ - „To je docela zřejmé.“ - „A abys pochopil, jaká je ta síla moci; před chvílí jsme prohlásili, že nad nejvyšší dobro není nic mocnějšího.“ - „Tak jest.“ - „Ale toto dobro nemůže konat zlo.“ - „Naprosto nemůže.“ - „Je tedy někdo, kdo by se domníval, že lidé mohou vše?“ - „Nikdo, leda by bláznil.“ - „Ale lidé mohou konat zlo.“ - „Ó, kéž by raději nemohli!“ - „Když tedy jen ten, kdo je schopen jen dobra, může vše, avšak nemohou vše také ti, kteří jsou schopni též zla, je zřejmé, že ti, kteří mohou konat zlo, mají menší moc. K tomu přistupuje ta okolnost, že každou moc třeba počítati k statkům žádoucím. A dokázali jsme, že vše, co je žádoucí, nese se k dobru jakožto jakémusi přirozenému vyvrcholení. Ale možnost páchat zlo nemůže se nijak vztahovat na dobro, není tedy žádoucí. A přece je žádoucí každá moc! Odtud je zřejmé, že možnost konat zlo není moc. Z toho všeho pak konečně vychází najevo, že dobří mají moc, kdežto slabost zlých je zcela nepochybná. Dále je zřejmé, že je pravdivá známá myšlenka Platonova: „Jen moudří mohou konat, co si přejí; nešlechtní sice konají, co se jim líbí, nemohou však uskutečňovati své tužby.“

Dělají totiž všelicos, domnívajíce se, že tím, co je těší,
dosáhnou dobra, po kterém touží; ale vůbec ho nedosahují, protože
nešlechtnost nikdy nemůže dospět k blaženosti.

Na vysokých trůnech vidíš seděti vznešené
krále;

oděni jsou skvostným nachem, chrání je
strašlivé zbraně,
hrozby číší z přísných tváří, ze srdce dýchá
zloba.

Strhni jim však nádheru tu, marné jen zpupnosti
roušku,

hned se vidí, že ty pány svírají okovy těsné.

Neboť dravá vášně leptá prudkými jedy jim
srdce,

hněv jim šlehá mysl divě, zkalenou strašlivou
bouří,

zármutek je těžce tlačí, zoufalá naděje mučí.

Tolik tedy pánů mají nad sebou tyrani oni;
nemohou, co by si přáli, tisknou je tyranské
ruce."

III.

"Vidíš tedy, v jak hlubokém bahně se válejí neřesti, v jak jasném
světle se třpytí ctnosti? V tomto osvětlení je zřejmě vidět, že
dobrým skutkům nikdy nechybějí jejich odměny, zločiny však že
nikdy neujdou náležitým trestům. Vždyť se může právem uznati, že
to, pro co se dělá vše, co se dělá, je právě té věci odměnou;
např. na stadionu se běží o závod pro věnec, a tento věnec je
právě odměna za běh. Ale ukázali jsme, že blaženost je právě to
dobro, pro které se vše dělá. Je tedy lidským činům samo dobro
určeno jakoby za společnou odměnu. Ale tato odměna se dobrým
nemůže vymknout, neboť ani dobrým nebude po právu nazýván nikdo,
komu dobro chybí. Pročež šlechtné mravy náležitá odměna nemine.

Ať si tedy zlí řádí, jak je jim libo, moudrému přece věnec
z hlavy nespadne a ani neuvadne. Rovněž se nestane, aby
nešlechtnost strhla šlechtným duchům jejich náležitou ozdobu.

Kdyby se těšili jen z vnější odměny, mohl by jim ji odníti buď
někdo jiný nebo též ten, kdo jim ji udělil. Ale poněvadž ji
každému zjednává jeho vlastní šlechtnost, připraví se každý
o svou ozdobu sám teprve tehdy, až přestane být šlechtným.

Konečně jestliže lidé dychtí po odměně proto, že ji považují za
dobro, kdo by si mohl myslit, že dobrý člověk, účastný dobra,
není účasten odměny? Jenže jaké odměny! Ze všeho nejkrásnější a
největší!

Rovněž měj na paměti onen přídavek, který jsem ti nedávno dala
zvlášť, corollarium, a uvažuj takto: Protože samo dobro je
blaženost, je zřejmé, že se všichni dobří stávají blaženými právě
tím, že jsou dobří. Ale je docela na místě, že blažení jsou jako
bohové. Je tedy odměna dobrých taková, že ji ani čas nezmaří, ani
moc nezmenší, ani nešlechtnost nepokálí: jsou jako bohové!
Proto nemůže být moudrý v nejistotě ani o tom, že se zlem je
nerozlučně sdružen i trest. Neboť jako se dobro a zlo od sebe
zcela liší, stojíce proti sobě s nepřátelským čelem, tak též

odměna a trest. A co vidíme, že se děje při odměňování dobra, tomu nutně odpovídá na opačné straně trest za zlo. Jako se tedy šlechetným stává odměnou šlechetnost sama, tak zase nešlechetným sama nepravost trestem. Ale věru, kdo je trestán, nepochybuje, že trpí zlo. Chtějí-li se tedy zlí sami náležitě ohodnotit, zda se mohou domnívat, že nejsou trestáni, když je postihuje zlo ze všech nejhorší, svrchovaná ničemnost? Ale nejen na ně dopadá, nýbrž jimi prudce proniká a zažírání se jako nakažlivá nemoc! Srovnávej však se zřetelem k dobrým, stojícím na opačné straně, jak veliký trest, který dopadá na nešlechetné! Nedávno ses přece poučil, že vše, co je, je jedno a že samo jedno je dobro. Z toho plyne jako důsledek, že vše, co je, je docela zřejmě také dobro. Proto vše, cokoli dobro opouští, přestává býti. Tak tedy i zlí přestávají býti tím, čím byli kdysi. Že však byli lidmi, to dosud dosvědčuje zbytek jejich lidského těla, jeho vnější podoba; ale protože propadli špatnosti, ztratili i svou lidskou přirozenost. Poněvadž jen šlechetnost jediná může člověka povznést nad lidskou přirozenost, nešlechetnost naopak, jakmile někoho vyvrhla ze stavu lidství, nutně jej sráží hluboko pod lidskou důstojnost. Z toho nakonec vychází, že si nemůžeš nikoho vážit jako člověka, koho vidíš nepravostmi zcela proměněného. Lakotnou touhou po cizím majetku vře násilný jeho uchvatitel? Řekl bys, že se podobá vlku. Člověka nepokojného a divoké povahy, jazykem stále jen spory a hádky jitřícího, přirovnáš ke psu. Úkladník si libuje, že tajnými nástrahami a podvodem někoho obelstil? Budiž postaven na roveň lišákům! Hněvivý se vzteká? Snad že má v prsou smělost lva? Bázlivý člověk, stále připravený k útěku, bojí se věci nestrašných? Budiž pokládán za podobného jelenům! Loudavý a tupohlavý žije jako tvrdohlavý osel. Přelétavý a nestálý v předsevzetích stále mění své záliby? V ničem se neliší od ptáků. Někdo se rád brodí v hanebných a nečistých neřestech? Drží jej choutky špinavého vepře. Tak se stává, že ten, kdo opustiv šlechetnost přestal být člověkem, mění se v netvora, protože ve stav bohu podobný přejít nemůže.

Vor, jež neritský kníže* měl,
s plachtou bloudící po moři,
vítr zanesl k ostrovu,
tam, kde sídlila bohyně,
vzešlá z semene Sólova.
Míchá příchozím cizincům
v číši kouzelné nápoje;
v různé podoby mění je
silně účinná bylin moc.
Někdo v kance se proměnil,
někdo africkým stal se lvem,
když jim narostly zub a dráp.
Tento rozmnožil vlků dav
vyje, ač by chtěl naříkat,
ten zas indickým tygrem jsa,
krotce síněmi obchází.
Božský Arkad'an soucit měl
s rekem stíhaným neštěstím -

zkázu od něho odvrátil.
Avšak veslaři vypili
číše s neblahým nápojem.
Vepří jsouce již nechtěli
chléb, jen žaludy louskali.
Nic jim z lidského nezbylo
těla, ztratili též svůj hlas.
Jenom mysl jim zůstala,
pevná, kvílející nad zkázou. -
Příliš slabá je ruka tvá,
nejsou byliny silné dost,
aby změnily ducha moc -
jenom tělo jim podlehlo.
Síla člověka uvnitř jest,
v pevném hradě jsouc ukryta.
Ten jed strašněji působí,
který v člověku člověka
ničí, hluboko proniká -
tělu ani tak neškodí,
zato ducha vřed užírá."

IV.

Potom jsem řekl já: "Uznávám a vidím, že se neřestní lidé po duševní stránce mění v netvory, i když zachovávají vnější podobu lidského těla. Ale že jejich sveřepá a zločinná mysl tak zuřivě strojí záhubu dobrým, právě to bych si byl přál, aby jim nebylo dovoleno." - "Vždyť jim to není dovoleno, jak na vhodném místě dokáží. Ale kdyby se zrušilo to, co prý je jim volno dělati, byla by to veliká úleva v trestu zločinných lidí, neboť, třeba se to snad někomu zdá neuvěřitelné, zlí jsou nutně nešťastnější, kdykoli vykonávají své záměry, než když nemohou vyhovět svým přáním. Neboť je-li bídne již chtíti špatnost, je ještě bídější moci špatnost, bez kteréžto možnosti by nešťastníkově vůli zchradla její účinnost. Proto je-li každá jednotlivá tato činnost sama o sobě neblahá, jsou nutně tísněni trojnásobným neštěstím ti, kteří, jak vidíš, zločin chtějí, mohou a konají." - "Souhlasím; ale velmi upřímně si přeji, aby se co možná brzy zbavili toho neštěstí tím, že se jim vezme možnost páchat zlo." - "Vezme se jim, dříve než ty by sis třeba přál nebo oni sami se nadějí. Neděje se zajisté v tomto tak krátkém čase lidského života nic tak pozdě, aby zejména nesmrtelný duch považoval čekání na to za dlouhé. Jejich veliká naděje a pevné záměry zločinů bývají často rozbity náhlým a nenadálým koncem, což ovšem určí též míru jejich bídy. Neboť jestliže ničemnost činí lidi nešťastnými, je jistě bezesporu nešťastnějším ničema, který jím byl déle. Ty bych já pokládala za nejnešťastnější, kdyby jejich špatnosti konečně přítrž neudělala smrt. Byl-li totiž úsudek o neštěstí plynoucím ze špatnosti správný, je zřejmé, že ta bída, o které je známo, že je věčná, je bída nekonečná." - Tu já: "Podivný je to výrok a těžko je s ním souhlasit, avšak uznávám, že se velmi shoduje s tím, co jsem přijal již dříve." - "Správně soudíš. Komu je však těžko souhlasit s některým závěrečným tvrzením, tomu by slušelo buď dokázat, že je v předcházejících

vývodech nějaká chyba, nebo ukázat srovnání předcházejících návěstí, že nejsou dost účinná, aby vedla k nutnému závěru. Jinak, jak uznal předcházející vývody, nemá již žádný důvod k námitkám proti výslednému soudu. Vždyť i to, co ještě řeknu, bude se snad zdátí neméně podivné, ale je to přece stejně nutný důsledek uznaných pravd předcházejících." - "Copak je to?" - "Že jsou nešlechtní šťastnější, když za hříchy pykají jsouce trestáni, než když je nekrotí žádný spravedlivý trest. Ale neobírám se nyní tím, co jistě leckomu tane na mysli, že se špatné mravy trestem napravují a strachem z trestu se vedou na pravou cestu, že jsou těž ostatním za příklad, aby se varovali provinění. Myslím, že netrestaní nešlechtníci jsou nějak jinak nešťastnější, i když není účelem náprava ani se nepřihlíží k příkladu." - "A který pak je kromě toho ještě jiný způsob?" - A ona: "Uznali jsme, že dobří jsou šťastni, zlí však nešťastni a bídní?" - "Tak jest." - "Přidá-li se někomu k jeho bídě nějaké dobro, zda není šťastnější než ten, jehož bída je osamocena a čistá bez jakéhokoli příměsku dobra?" - "Zdá se tak." - "Kdyby se nešťastnému člověku, nemajícimu vůbec žádné dobro, ke všem zlům, co jich má a pro která již je bídný, přidalo ještě nějaké zlo další, zda ho nemáme považovat za mnohem nešťastnějšího než toho, jehož neštěstí je mírněno dávkou dobra?" - "Jak by ne?" - "Jsou-li tedy nešlechtní lidé trestáni, přidává se jim jakési dobro, totiž sám trest, podle spravedlivého úsudku rozumu jistě dobrý; ale nejsou-li trestáni, mají toho zla trochu víc, právě o tu beztrestnost, o které jsi sám uznal, že je to zlo zasloužené nespravedlivostí." - "Nemohu popřít." - "Jsou tedy nešlechtní mnohem nešťastnější, jsou-li poděleni beztrestností, než jsou-li potrestáni spravedlivým trestem. Avšak je spravedlivé, aby nešlechtní byli trestáni, kdežto je zřejmě nespravedlivé, aby vyvázli bez trestu." - "Kdo by to popíral?" - "Než ani to nikdo neupře, že je dobré vše, co je spravedlivé, a naopak, že nespravedlivé je zřejmě zlo." - Na to jsem já odpověděl: "Tohle je sice důsledek toho, co bylo dříve vysouzeno. Ale prosím tě, což nenecháš duši žádný trest po tělesné smrti?" - "Nechám, a to velké tresty, z nichž některé, jak myslím, ukládá trestající přísnost, některé zase očistná milost. Nyní však nemám v úmyslu o nich rozprávět. Dosud jsme se však dopracovali toho: uznal jsi, že moc zlých lidí, která se tobě zdála zcela nedůstojná, není vůbec; dále vidíš, že ti, na jejichž beztrestnost sis stěžoval, nikdy nezůstávají bez trestu za svou nešlechtnost; poučil ses, že zvůle, za jejíž brzké skončení jsi tak snažně prosil, netrvá dlouho, že zlý bude nešťastnější, bude-li věčná. Potom konečně, že nešlechtníci budou bídnější, budou-li nespravedlivě propuštěni bez trestu, nebudou-li spravedlivě potrestáni. S tím se docela shoduje mínění, že jejich tresty dolehnou na ně tíživěji, budou-li se domnívat, že nejsou trestáni." - Tu já: "Když uvažuji o tvých důvodech, zdá se mi, že není možno říci nic pravdivějšího. Ale vrátím-li se k soudu lidu, kdo by asi byl ochoten, neříkám těmto vývodům věřit, ale aspoň je vyslechnout!" - "Máš pravdu," pravila. "Nejsou totiž s to pozdvihnout oči zvyklé temnotám k jasnému světlu průhledné pravdy, i podobají se

ptákům, jejichž zrak noc bystří, ale den kalí. Kdykoli se totiž dívají nikoli na světový řád všeho dění, nýbrž na své vášně, myslí, že je blažený stav, v němž vládne buď nevázanost nebo beztrestnost zlého činění. Viz však, co ustanovuje věčný zákon! Upravíš-li své srdce k činům krásnějším, není ti třeba soudce podávajícího odměnu: ty sám ses připojil k výtečnějším. Stočíš-li však své úmysly k horším věcem, nehledej mstitele mimo sebe: ty sám ses vrhl mezi horší. Jako kdybys střídavě se díval na blátivou půdu a modré nebe. Pustíš-li vše okolo sebe ze zřetele, podle toho, co právě vidíš, bude se ti zdát, že jsi v bahně nebo mezi hvězdami.

Avšak dav toho nedbá! Co z toho? Přidáme se snad k těm, které jsme prohlásili za podobné netvorům? Co když někdo po úplné ztrátě zraku zapomene, že i on kdysi viděl, a domnívá se, že mu k lidské dokonalosti nechybí zhola nic, zda vidouce to nebudeme ho považovat za slepého? Lidé jistě neuznají ani to, co se opírá o stejně platné rozumové důvody, že jsou nešťastnější ti, kdo křivdu páchají, než kdo křivdu trpí." - "Chtěl bych též slyšet ty důvody." - "Popřeš snad, že každý nešlechtný člověk zasluhuje trestu?" - "Nikoli." - "Že však nešlechtní jsou nešťastní, bylo již tolikrát dokázáno." - "Tak, tak." - "Nepochybuješ, že ti, kteří zasluhují trestu, jsou bídní?" - "Patří jim." - "Kdybys tedy zasedal jako vyšetřující soudce, komu bys uznal za nutné udělit trest, pachateli křivdy či trpiteli?" - "Nepochybuji, že bych poškozeného upokojil bolestí pachatele." - "Tobě by se tedy zdálo, že je politováníhodnější strůjce křivdy než trpitel." - "Samozřejmě." - "Z tohoto důvodu a jiných, rostoucích z tohoto kořene, že totiž hanebné počínání samo svou povahou činí lidi nešťastnými, vychází najevo, že bezpráví komukoli učiněné není neštěstí poškozeného, nýbrž pachatele." - "Nyní však řečníci dělají pravý opak. Snaží se totiž u soudců vzbudit soucit s těmi, kteří vytrpěli nějakou těžkou a trpkou křivdu, ač by mnohem spravedlivěji měli mít soucit s pachateli. Pachatelé by měli být vedeni na soud jako nemocní k lékaři, nikoli od rozhněvaných žalobců, nýbrž od žalobců jim nakloněných, aby chorobu viny léčili trestem. Potom by horlivá snaha obhájců buď zcela zanikla, nebo kdyby raději chtěli lidem pomáhat, měla by se změnit v žalobu. Ani sami nešlechtníci, kdyby jim bylo dovoleno nějakou štěrbinou se dívat na ztracenou ctnost a viděli by, že odpykávajíce si trest očišťují se od špíny nepravostí, v náhradu za to nabývajíce ušlechtilosti, kterou je třeba získat, nepokládali by trest za utrpení, odmítali by pomoc obhájců a zcela by se svěřovali žalobcům i soudcům. Proto v srdci moudrých není vůbec místa pro nenávist. Neboť kdo nenávidí dobré? Leda úplný blázen! Zlé však nenávidět - ani k tomu není důvodu. Neboť je-li špatnost jako tělesná únava jen nějaký druh duševní choroby, když lidé tělesně nemocní nezasluhují podle našeho mínění nenávisti, nýbrž spíše soucitu, tím méně mají být stíháni, nýbrž spíše litováni ti, jejichž duši tlačí múra nešlechtnosti, mnohem horší než všecka tělesná slabost. Proč vás takový těší chvat a pospěch, vlastní ruka že vám zrychluje osudu běh?

Smrt-li hledáte, sama spěchá blíže,
nikdy nezdržujíc křídlatých tahounů trysk.
Což vás nezhubí dosti lvi a hadi,
tygrů a medvědů zub, sami že vraždíte se?
Snad že rozdílné mravy jsou a práva,
nespravedlivý boj vedou a surový svár,
chtíce vespolnou ničit sebe zbraní.
Žádným důvodem dost omluvit nelze tu krev.
Chceš-li každému dáti podle zásluh,
dobré milovat máš, špatného polituj však."

V.

Řekl jsem: "Vidím, jakého blaha se po zásluze dostává šlechtným
a jakou bídu mají nešlechtní. Avšak přece si stále myslím, že
ani v tomto vezdejším světě střídavého štěstí nechybí trocha
dobra nebo zla. Vždyť by jistě nikdo ani z moudrých lidí raději
nechtěl být vyhnán nuzný a ponížený než žít trvale doma jako
mocný, majetný, ctihodný a vážený muž. Také se zajisté dílo
moudrosti koná zřejměji a důkladněji, když se blahodárný vliv
panujících jaksi přelévá i na sousední národy, když se zejména
vězení podle zákona a ostatní bolesti zákonných trestů ukládají
spíše občanům škodlivým, pro které také byly ustanoveny. Proč se
tedy tento stav převrací a mění, proč tresty za zlé činy doléhají
na dobré lidi, odměny za ctnosti však uchvacují zlí? Tomu se
nadmíru divím a dychtím od tebe slyšet důvody tak nespravedlivého
zmatku. Divil bych se totiž méně, kdybych věřil, že vše míchá
čirá náhoda. Nyní však můj úžas ještě stupňuje pomyšlení, že svět
řídí Bůh. Jestli Bůh často dobrým dopřává příjemností života,
zlým nepříjemností, ale též naopak dobré navštěvuje křížkem, zlým
však dává, čeho si přejí, nezjistí-li se, proč se to děje, jak se
asi tento stav liší od čiré náhody?" - "Není divu, že se v něčem
vidí nerozvážnost a zmatek, jestliže se nezná podstata a způsob
světového řádu. Ty však, ač neznáš důvod tohoto řízení, neváhej a
bez rozpaků věř, že se vše děje správně, poněvadž svět řídí dobrý
správce.

Kdokoli neví, že souhvězdí Arkturu
drží se stále jen na blízkou u pólu,
proč jezdí s povozem loudavý Bootes,
v pozdní čas potápí do moře plameny,
aby hned vzápětí rychle se zrodil zas,
užasne, jaký to na nebi platí řád!
Jestliže poblednou úplňku líce,
zkalené ve stínu temnoty noční,
hvězdičky, které svým zářením měsíc kryl,
nyní zas odkrývá zmatená Foibé:
užasnou národy v obecném omylu,
častými výkřiky bouřice klidný vzduch.
Nikdo se nediví, vichřicí prudkou že
vzbouřené příboje bičují mořský břeh,
ani když umrzlá sněhová hromada
Foibových paprsků teplem se rozpouští.
Snadno zde každému příčiny viděti,
onde však skryty jsou, matouce děsí.

Všemu, co zřídka jen děje se anebo
přikvačí náhle, se diví lid vznětlivý;
sotva se přežene temný mrak omylu,
přestane zajisté vidět v tom zázraky."

VI.

"Tak jest. Ale když je tvůj úkol vykládat příčiny skrytých věcí a odhalovat důvody zastřené mlhou nevědomosti, prosím, abys mi podrobně vyložila, co v té věci sama dobře znáš, poněvadž mne tento podivný stav nejvíce mate." - "Na to ona s mírným úsměvem: "Pobízíš mě do věci, jejíž zkoumání je ze všeho nejtěžší, a sotva kdo dospěl při tom již k určitému výsledku. Látka je totiž taková, že jen usekneš hlavu jedné pochybnosti, v zápětí narůstají za ni nesčíslné jiné hlavy jako oné sani v pohádce. A snad by nikdy nebylo konce, kdyby je nikdo nepálil ohněm nejbystřejšího ducha. V této souvislosti se zpravidla uvažuje o jednotnosti prozřetelnosti, o řetězu osudových událostí, o nenadálých případech, o poznání a předurčení božím, o svobodě vůle. Než jistě sám dovedeš odhadnout, jak závažné a těžké jsou tyto otázky. Ale poněvadž i toto poznání je jaksi součástí tvého léčení, ač se nám velmi nedostává času, přece se vynasnažíme trochu o tom uvažovat. Těší-li tě bavit se písní a hudbou, musíš si tato potěšení na chvíli odřící, až si upravím důvody v souvislém pořádku." - "Jak je libo."

Potom, jako by začínala od docela jiného začátku, promluvila takto: "Vznik všeho na světě, všečen přirozený pokrok a vývoj proměnlivých věcí, a cokoli se nějak hýbe, dostává své příčiny, svou úpravu i tvar ze stálé božské mysli. Ta, klidně jsouc uložena v pevnosti své jednoduchosti, ustanovila rozmanitý a složitý řád v samé čistotě božského rozumu, nazývá se prozřetelnost. Přihlíží-li se však k tomu, čím hýbá a co řídí, nazvali jej staří osud. Že jsou to však dva rozdílné pojmy, objasní se snadno, jestliže se dobře uváží význam každého zvlášť. Je totiž prozřetelnost sám onen božský rozum nejvyššího vládce všehomíra, který vše řídí; osud však je řád, uložený všem proměnlivým věcem, podle kterého prozřetelnost svými zákony všechny věci na světě sdružuje a spojuje. Prozřetelnost totiž obsahuje vše, co jest, zároveň, ať jsou to věci sebero-zmanitější a sebero-zsáhlejší. Osud však řídí pohyb jednotlivostí, rozdělených podle místa, času a tvaru, takže tento řád, rozvíjející se v čase, ale v božském rozumu sjednocený v jeden pohled do budoucna, je prozřetelnost, kdežto týž celek, rozvržený a rozdělený v jednotlivá časová období, nazývá se osud. Jsou to sice dva pojmy různé, ale na sobě závislé, neboť osudový řád vychází z jednotné prozřetelnosti. Jako totiž tvoří své dílo umělec mající v duchu obraz věci, která se má vytvořit, a co prostě jako celek v duchu předvídal a si představoval, uskutečňuje v časovém pořadí, tak Bůh sice ve své prozřetelnosti určuje jednotlivě a nezvratně vše, co se má státi, v osudu však právě to vše, co bylo určeno, vykonává mnohokrát a na různých místech a v časových obdobích.

Ať tedy osudu přízi ve skutečnosti tkají nějakí pomocníci prozřetelnosti, duchové boží nebo světa duše, nebo ať k tomu

slouží všechna příroda nebo pohyby těl nebeských nebo andělská ctnost nebo rozmanitá činnost démonů, ať sdružení několika z těchto sil nebo všech dohromady, to je zřejmě jisté, že jednoduchou a pevnou formu všeho, co se má státi, určuje prozřetelnost, osud pak to, co boží jednota určila k vykonání, vykonává v proměnlivém spojení a časovém pořadí. Proto je vše, co podléhá osudu, podřízeno také prozřetelnosti, jíž podléhá i sám osud; avšak leccos, co podléhá prozřetelnosti, je vyňato z řádu osudu, převyšujíc jej. Jsou to ty věci, které jsou blízké nejvyššímu božstvu, jsou trvalé a vymykají se proměnlivosti osudového řádu. Neboť jako z kruhů, obíhajících okolo téhož základního bodu, nejvnitřnější kruh se blíží k jednotě středu a stává se jaksi sám středem, okolo něhož obíhají vnější kruhy, poslední vnější kruh pak, obíhající ve větším obvodu, o to více se rozvíjí na obvodu zabíraje větší plochu, oč se vzdaluje od jednoduchého středu: co se však sblíží a sdružuje s oním středem, stahuje se též v jednotu a přestává se rozšiřovati a roztahovati - podobně to, co se příliš daleko odchyluje od prvního ducha, zaplétá se do větších smyček osudu, a naopak, čím více něco spěje do bližšího sousedství s oním středem všeho, tím více se vyplétá z moci osudu. A když něco zakotví v stálosti nejvyššího rozumu, jsouc neproměnlivé vymyká se též nutnosti osudu. Jako se má uvažování k čistému rozumu, to, co jest, k tomu, co vzniká, k věčnosti čas, ke středu kruh, tak se má proměnlivý řetěz osudu k prosté stálosti neproměnlivé prozřetelnosti. Onen osudový řetěz hýbá nebem i hvězdami, upravuje prvky a za vzájemného působení je změnou předělává. On též podobným rozvojem a vývojem plození a rození obnovuje vše, co vzniká a zaniká. Osud také úkony a příběhy lidského života svazuje nerozlučitelným sčleňováním příčin a účínů, kteréžto, ve své souvislosti majíce původ v prvopočátku neproměnlivé prozřetelnosti, nutně musí být též neproměnlivé. Svět se totiž nejlépe řídí tak, jestliže trvalá jednota božího ducha zavádí obecně platný řád příčin a účínů, který se nevychyluje a zároveň svou neproměnlivostí váže věci proměnlivé, které by se jinak míchaly a pletly bez ladu a skladu.

Tím to jest, ač jste velmi málo způsobilí vnímat onen řád a proto se vám zdá vše jakoby ve velikém zmatku, že přece jen zákon platný obecně vše řídí a vede k dobrému. Vždyť ani sami nešlechtní nedělají docela nic jen pro zlo. Jak bylo již mnohokrát na to poukázáno, i oni hledají dobro, jenže je z pravé cesty odvádí zlý omyl; ale ani řeči o tom, že by snad řád, mající původ v nejvyšším dobru, odváděl něco od jeho pravého původu! „Na mou věru,“ namítneš, „který zmatek může být horší, než když dobré potkává štěstí i neštěstí, ale také zlým se leckdy povede i to, čeho si přáli, i je stihne to, co nenáviděli?“ - Což tedy žijí lidé v takové duševní dokonalosti, že ti, které uznali za šlechtné nebo nešlechtné, nutně též musí být takoví, za jaké byli uznáni? Ale v tom se lidské úsudky rozcházejí a někdo považuje někoho za hodného chvály, někdo zase téhož za hodného trestu. Než připusťme, že někdo dovede rozeznávat dobré a zlé. Zda proto bude moci proniknout i onen vnitřní stav, náležitý

poměr složek v duši, jako se tomu říká v těle? Neboť nevědoucímu je právě tak podivné, proč některým zdravým tělům vyhovují věci sladké, jiným hořké, proč nemocným pomáhají léky mírné, některým však prudké? Avšak lékař, znaje podmínky zdraví a příčiny choroby a náležitý poměr všech šťáv v těle, složení těla, nediví se tomu docela nic. Co jiného však, jak se zdá, je duševní zdraví než šlechtnost? Co jiného choroby než nepravosti? Kdopak jiný může zachovávat dobro nebo odvracet zlo než ředitel a lékař duše, Bůh? Když z vysoké rozhledny své prozřetelnosti se rozhlíží, vidí, co komu prospívá; a o čem ví, že prospívá, to chystá. Zde se děje onen ohromný zázrak osudového řádu, když vědoucí koná to, nad čím nevědoucí žasnou.

Neboť, abych krátce promluvila, pokud na to stačí lidský rozum, o hluboké moudrosti boží: O tom, koho ty považuješ za nejspravedlivějšího a nejslechetnějšího, o tom se vševědoucí prozřetelnosti vidělo jinak. I náš dobrý přítel Lucanus* připomenul, že se kdysi bohům zalíbilo, co vedlo k vítězství, ale Katonovi, co k porážce. Kdykoli tedy vidíš, že se něco děje proti tvému očekávání, je to sice správný pořádek ve věci, ale tobě se to zdá jako převratný zmatek. Než dejme tomu, že je někdo tak dokonalý a mravný, že se o něm přesně shoduje úsudek božský i lidský; jenže je to člověk slabé povahy. Kdyby ho potkalo nějaké neštěstí, přestal by snad mít v úctě poctivost v domnění, že by jinak nemohl zachovat své blaho. Proto moudrý rozdělovač ušetří nehod toho, koho by snad mohly pohoršit, aby nic netrpěl, jestli na to utrpení nestačí. Někdo jiný vyniká zase všemi přednostmi ducha jako ctnostný a svatý muž, podobný bohu. Toho nějakým křížkem navštívit neuznává prozřetelnost za správné do té míry, že ho nedovolí trápit ani tělesnými nemocemi. Neboť, jak to vyslovil kdosi* znamenitější než já:

svatého muže, hle, tělo stvořili nebeští bozi.

Avšak často se stává, že se dobrým svěřuje nejvyšší správa pozemských věcí, aby byla potlačena rozmáhající se nešlechtnost. Jiným lidem udělil Bůh zase osud smíšený, podle jejich duševní síly. Některé potrápí častěji, aby v příliš dlouhém štěstí nezpyšněli, jiné podrobuje tvrdým zkouškám, aby své ctnosti upevňovali a osvědčovali trpělivostí, hodně často jí užívajíce. Někteří se příliš bojí toho, co by snášet mohli, jiní zase příliš pohrdají tím, co by neunesli. Těm všem dává osud smutnými příhodami příležitost, aby mohli vyzkoušet sebe. Někteří si úctu a vážnost u potomstva vykoupili slavnou smrtí; jiní, nedávše se zlomit ani nejhoršími mukami, dali ostatním příklad, že ani zlo nepřemůže statečného ducha. Nemůže být nejmenší pochybnosti o tom, jak správně a moudře je to vše uspořádáno a děje se zřejmě jen ku prospěchu těch, které to potkává. Neboť i to, že i nešlechtní mají brzy příhody smutné, brzy zase radostné a milé, pochází z týchž příčin. Smutným příhodám se nikdo nediví, poněvadž každý má za to, že je zlí lidé zasluhují. Jejich tresty pak někdy odstrašují ostatní lidi od zločinů, jindy vedou na pravou cestu ty, které postihují. Zato radostné příhody mluví k dobrým lidem jako pádný důvod, co si mají myslit o takovém štěstí, které, jak vidí, slouží často i nešlechtným. Kromě toho

myslím, že jest při tom uvážit ještě tohle. Někdo snad má povahu tak prudkou a divokou, že by ho např. nouze a nemajetnost mohla spíše ještě vydráždit ke zločinu; prozřetelnost tedy léčí tuto nemoc hromadou peněz. Někdo zase, chtěje si svědomí poskvřnit špatnostmi, uvažuje o sobě a svém jmění, srovnává, a snad dostane strach, že by mohl smutně ztratit to, čeho tak příjemně užívá. Změní tedy své chování a boje se, aby nepřišel o majetek, vzdá se myšlenky na nepravost. Někoho do zasloužené pohromy uvrhlo štěstí prožité nehodně. Někomu byla svěřena moc trestati, aby podněcoval dobré i zlé, dobré k životu ctnostnému, zlým aby hrozil tresty. Neboť jako není žádná úmluva dobrých se zlými, tak ani sami nešlechtní se nemohou vzájemně shodnouti. Jak by také, když, zatím co mezi sebou jsou nesvorní, někdo z nich máje svědomí obtíženo vinou, nesouhlasí již s jejich chováním a po činu často uzná, že se to nemělo stát? Tak někdy ona nejvyšší prozřetelnost vykoná úžasný zázrak, že zlí lidé ze zlých dělají dobré! Když totiž někteří vidí, že jim ti ničemové zle ubližují, vzplanou nenávistí k vinníkům a vrátí se zase na cestu pravou, snažíce se být co nejméně podobní těm, na které tak zanevřeli. Neboť je jediná moc boží, které i zlo poslouží k dobru, když náležitě užívajíc zla přece jen vykoná nějakou dobrou věc. Objímá totiž vše jakýsi řád, že to, co se odchýlí od vykázaného řádu, ocítá se v jiném - nikoli zmatku - nýbrž opět pořádku, aby v království prozřetelnosti vůbec neměla místa nerozvážnost. Avšak je těžko mi tohle vše vykládat jako Bůh věrně.

Vždyť člověku není dovoleno ani rozumem poznat vše ústrojí božského díla ani jazykem o tom vykládat. Necht' stačí aspoň to poznání, že tvůrce veškeré přírody, Bůh, vše řídí a vede k dobru, a zatím co hledí zachovati vše, co stvořil k obrazu a podobenství svému, vykazuje veškeré zlo z území svého státu řadou opatření vázaných osudovou nutností. Proto přihlížeje k řízení prozřetelnosti shledáš, že zlo vůbec nikde není, ač se lidé domnívají, že je ho všude hojnost.

Avšak vidím, že už dlouho klesáš pod břemenem těžké otázky, že jsi unaven zdoluhavým uvažováním a že se již těšíš na nějakou básnickou sladkost. Přijmi tedy ten doušek, abys, až se jím osvěžíš, odhodlaněji se vydal na další cestu.

Chceš-li s upřímnou myslí poznati zákony, které dal vznešený Hřímátel, pohlédni vysoko k nebeské báni! Hvězdy tam poctivě v úmluvě stojíce dávný mír vespolek zachovat snaží se. Slunce palčivé červeným plamenem nebrání chladnému Foibinu vozu, ani souhvězdí Medvěda, vysoko u pólu na rychlé dráze se točící, třebaže nikdy se nekoupá v hlubinách západu, ačkoli ostatní zacházet vidí, netouží v oceán hroužít své pochodně. Večerka pokaždé v časovém střídání ohlásí přesně, že kladou se stíny.

Jitřenka světu zas vrací den živný.
Stále tam obíhá od věků do věků
vzájemná láska, však nesvár a válka jsou
vyhnány z oblasti hvězdnaté říše.
Tuhle ta svornost též na uzdě drží
živly a po právu dělí je, aby včas
sucho se střídalo s vřkostí počasí,
letní žár ustoupil dohodě s mrazem.
Proto též lehounký plamének stoupá,
země však přetěžkou sedá se vahou.
Tentýž je zákon, že na vlahém jaře
květiny dýchají libými vůněmi,
v palčivém létě zas obilí uzraje,
po něm se navrací ovocný podzim,
v zimě pak lijáky půdu zas zavlaží.
Střídání ročních dob živí a růst nechá
všecko, co na světě žije a dýchá.
Avšak též uchvátí, odnese, uloží
do hrobu všecko, co zaniklo. -
Zatím však vysoko na nebi tvůrce a
světa pán trůní a otěže třímá,
vládce a král a zdroj, původ a počátek,
zákon a rozvážný rozhodčí o právu.
Všecko, co hýbá se na jeho rozkaz,
na rozkaz zastaví toulavé usadí;
kdyby je nevolal na správnou cestu hned,
kdyby je nenutil podruhé do kruhu,
všecko, co pevný řád ještě dnes udrží,
urvané od zdroje zítra by hynulo.
Všichni tam vzájemnou láskou se sdružují;
spěchají v náruči krajního dobra,
protože jinak by nemohli obstáti,
kdyby je pokaždé nevedla láska zpět,
nevpluli do zdroje, z kterého vzešli!"

VII.

"Vidíš tedy již, kam míří všechna má slova?" - "Kampak?" - "K tomu, že vůbec každá příhoda je dobrá." - "A jak je to možné?" - "Dej pozor! Protože se každá příhoda, ať příjemná, ať drsná, děje buď jako odměna nebo zkouška dobrých lidí nebo jako trest a náprava špatných, je přece každá dobrá, když je jisté, že je buď spravedlivá nebo prospěšná." - "To je sice nadmíru pravdivé rozumování, a jestliže uvážím, co jsi před chvílí vyložila o prozívatelnosti a osudu, je to myšlenka podepřená velmi silnými důvody. Avšak, je-li ti libo, připojme ji přece jen k těm tak řečeným překvapujícím výrokům, kterých jsi už také uvedla několik." - "Pročpak?" - "Poněvadž lidský jazyk v běžném hovoru často užívá tohoto označení a leckterou příhodu nazývá neblahým osudem." - "Přeješ-li si tedy, setrvejme na chvíli u jazykové zvyklosti běžné řeči, aby se nezdálo, že jsme se přílišně vzdálili od styku s lidmi." - "Jak je libo." - "Zda tedy považuješ za dobré to, co prospívá?" - "Tak jest." - "Prospívá to, co člověka zkouší nebo napravuje?" - "Uznávám, že prospívá."

- "Je to tedy dobré?" - "Jak by nebylo?" - "Jenže to je zkušenost těch, kteří setrvávají v ctnosti vedou válku s drsnostmi nebo odvracejí se od neřestí nastupují znova cestu ctnosti." - "Nemohu to popírat." - "Copak libosti, které se za odměnu udělují dobrým, zda se obecně považují za zlo?" - "Naprostě nikoli, nýbrž, jak tomu skutečně jest, za veliké dobro!" - "Což naopak? Když je osud sice drsný, ale krotí zlé lidi spravedlivými tresty; zda to lid pokládá za dobro?" - "Naopak, ze všeho, co se dá mysliti, za největší zlo." - "Dej tedy pozor, abychom - držíce se mínění lidu - nespáchali nějaký vsutku překvapující výrok!" - "Co?" - "Z toho, co již bylo od nás uznáno, vychází, že z příhod těch lidí, kteří již ctnost mají nebo v ní prospívají nebo se jí snaží dosíci, každá příhoda je dobrá, kdežto těm, kteří v nešlechtnosti setrvávají, každá je velmi zlá." - "Tohle je pravda i přesto, že se nikdo neodvážá přiznat se k tomu." - "Proto moudrý člověk nesmí těžce nésti, kdykoli je přiveden do boje a osudem, jako se nesmí horšit ani statečný voják, když zabouří válečná vřava; neboť jim oběma sama nesnáze poskytuje vhodnou příležitost, tomu, aby se proslavil, onomu, aby potvrdil svou moudrost! Odtud má též ctnost* své jméno, že skvělíc se svými silami nedává se přemoci nesnázemi. A zajisté ani vy, v ctnosti tak pokročilí, nepřišli jste (na svět), abyste se rozplývali v rozkoších a stravovali se radovánkami. Vedete boj se vším, co vás potkává, boj, ach! velmi tuhý, aby vás ani smutná příhoda nezničila ani příjemné nezkazila. Držte se pevně na střední cestě; cokoli se opožd'uje dole nebo předbíhá nahoru, pohrdá blažeností, nedochází odměny za namáhání. Ve vašich rukou je, jaký osud si sami ukujete. Vše, co se vám zdá drsné, je trest, jestliže buď nenapravuje nebo neukládá zkoušku.

Válku dlouhou pět a pět roků vedl
jako mstitel Atreův syn, až fryžskou
zkázou skvrnu v bratrově loži umyl.
S grajským loďstvem v přistavě čekal marně;
aby plachtám vykoupil vítr krví,
vlastní dceři nešťastný otec hrdlo
proklál mečem, zhanobiv kněžskou hodnost.
Želel druhů ztracených Odysseus,
které v pusté jeskyni Polyfemos
krutě soukal do chřtánu bezedného.
Avšak přece zaplatil ztrátou oka
vzteklý netvor surovost s pláčem hořkým.
Těžkou prací Herakles slávy dobyl.
Zkrotit vzpupné Kentaury, kůži lvovi
stáhl, kořist odnesl veleslavnou.
Skolil také jistými šípy ptáky;
draku sebral jablka, ač je hlídal,
ten, jenž těžší levici měl než zlato.
Trojím poutem Kerbera svázav vlekl.
Jako vítěz předhodil dravým koním
hrozné žrádlo - samého jejich pána.
Hydru ubil upáliv její hlavy,
Acheloos ozdoby čela ztrativ,

s hanbou hlavu potopil v říční toky.
V lybijském písku porazil obra Antaia;
Kakus hněvy ukojil Euandra;
plece, které tlačit měl vznosný vesmír,
kanec pěnou potřísnil štětinatý.
Nebes klenbu na záda vložil vposled;
touto prací zasloužil sobě nebe.
Jděte, rekové, kam vás vede
cesta vzoru velkého! Proč se líně
k dílu máte? Zbabělci! Přemožená
země nebe v odměnu dává."

PÁTÁ KNIHA

CO JE NÁHODA. I NÁHODA SE ŘÍDÍ ZÁKONY. O SVOBODNÉ LIDSKÉ VŮLI.
O BOŽSKÉ PROZŘETELNOSTI. VĚČNOST. BŮH JE VĚČNÝ, SVĚT TRVALÝ.
ZÁVĚR.

I.

Dozpívala a chtěla v řeči přejít k jiným úvahám a výkladům. Já však: "Tohle tvé vybidnutí je správné a velmi důstojné, zcela se hodící k tvé vážnosti. Ale sám nyní vskutku dobře cítím, co jsi před chvílí prohlásila o prozřetelnosti, že totiž je to věc sdružená s několika jinými otázkami. Rád bych např. věděl, zda podle tvého mínění je vůbec nějaká náhoda a co pokládáš za náhodu?" - Na to ona: "Spěchám vyřídit to, k čemu jsem se zavázala slibem, ukázat ti cestu, kudy by ses vrátil do vlasti. Tuhle tvou otázku zkoumat je sice velmi prospěšné, přece se však poněkud odchyluje od našeho předsevzetí a je obava, že bys zacházkou unaven nemohl potom snad stačit přeměřit svou přímou cestu." - "Jen se toho vůbec neboj! Velmi mě totiž uklidní poznání toho, co znáti se nesmírně těším, zejména když tvůj dosavadní výklad je všude zcela nepochybně zabezpečen a spolehlivě zajištěn, není strachu ani o to, co přijde dále." - Na to ona: "Vyhovím ti." A hned začala takto:
"Vymezuje-li někdo náhodu jako událost, která se stala bezděky a beze vší příčinné souvislosti, ujišťuji, že taková náhoda vůbec není, a prohlašuji, že je to jen prázdné slovo, třeba se ho užívá na označení nějaké skutečné události. Neboť, protože váže Bůh vše pevným řádem, kolik místa by mohlo zbývat nějaké náhodě? Že z ničeho nevzniká nic, je věru správná poučka, které nikdy ani nikdo ze starých filosofů neodporoval, třebaže jí neužívali o činné síle, nýbrž o hmotném podkladě. Ale dali jí jakýsi základ, kterým podepřeli všechny úvahy o přírodě. Než vzniká-li něco bez jakékoli příčiny, vzniká zřejmě z ničeho. Ale protože to je nemožné, nemůže být ani žádná taková náhoda, jak jsme ji právě vymezili." - "Jakže? Není tedy vůbec nic, co by se právem mohlo zváti náhodné nebo bezděčné? Či je přece něco, třeba se toho slova obecně užívá nevhodně?" - "Můj drahý Aristoteles to ve Fysice vymezil krátce a velmi pravděpodobně vyložil." - "Jakpak?" - "Praví: ‚Kdykoli se něco dělá pro nějaký zamýšlený účel, ale stane se z nějakého důvodu něco jiného, než co bylo zamýšleno, říká se tomu náhoda. Např. někdo kopaje na poli, aby vzdělával půdu, najde hromadu zakopaných peněz. O tomto případě se obecně

věří, že se stal náhodou. Ale přece se nestal z ničeho nic, nýbrž také měl své příčiny, jejichž netušený a nečekaný sběh, jak je zřejmé, budí zdání, že je to náhoda. Neboť kdyby hospodář nebyl kopal půdu a kdyby ukladač nebyl tam na tom místě zakopal peníze, nebylo by se tam to zlato našlo.' To je tedy příčina bezděčného zisku, který vznikl sdružením naskytnuvších se příčin jiných, nikoli z úmyslu konajícího. Vždyť ani ten, kdo to zlato zakopal, ani ten, kdo pole vzdělával, nepomýšlel na to, aby se tam našly peníze, ale jak jsem řekla, tento kopal právě na tom místě, kde onen zlato uložil, a touto shodou okolností se stalo, co se stalo. Může se tedy náhoda vymezit takto: Náhoda je to, co vzniklo z netušené shody příčin při něčem, co bylo konáno za nějakým jiným účelem. Že se však příčiny sbíhají a sdružují, to dělá onen řád, rozvíjející se v pevném, nevyhnutelném spojení věcí, řád, který vyvěraje ze zdroje prozřetelnosti rozestavuje vše na své místo a ve svém čase.

V Persii na skalách, tam, kde bojovník
ustupující
obrátil, vítězi v bok vystřelí hned pernatý šíp,
Tigris a Eufrat z jednoho pramene vyvěrající
brzy se rozpojí zas, oddělí každý svůj tok.
Když pak se podruhé sblíží a sejdou se
na jednom místě,
nesou střídavě dál společná břemena vod.
Sjedou se lodi a kmeny, jež vyrvaly vlny;
podivná pluje tam směs, stržená v sdružený
proud.
Přece však obě dvě řeky, ač těkavé, vede sklon
půdy,
prudký, vířivý tok zachová v pohybu řád.
Zdá-li se tedy, že něco se řítí jak bez uzdy koně,
místo otěží zná náhoda zákona moc."

II.

"Rozumím a souhlasím, že je to tak, jak pravíš. Ale zda máme v tomto řetězu souvislých příčin vůbec ještě svobodnou vůli rozhodovat, či také všechno hnutí lidské mysli svírají osudová pouta?" - "Máme; vždyť by bez svobodné vůle nebyla možná žádná rozumná bytost vůbec. Neboť to, co může od přírody užívat rozum, má též soudnost, kterou rozhoduje o čemkoli; samo tedy od sebe rozeznává, čeho si má přát a čemu se vyhýbat. Co však někdo považuje za žádoucí, toho se domáhá; vyhýbá se tomu, čeho se uvarovat uznává za potřebné. Tedy bytosti, které mají rozum, aby uvažovaly, mají též volnost chtějí a nechťí. Ale upozorňuji, že tato svoboda není u všech stejná. Mají totiž božské a nebeské bytosti neomylný úsudek a neporušenou vůli a moc ihned uskutečnit, co si přejí. Lidská duše musí ovšem mít větší volnost, dokud se zachovává neporušena, nazírajíc přímo v ducha božského. Ale tato svoboda je menší, jakmile se duše rozběhnou v tělesa (nebeská), a ještě menší, když jsou svázány pozemskými údy. Avšak největší je otroctví, když oddavše se neřestem, ztratily užívání vlastního rozumu. Neboť jakmile odvrátily oči od světla čisté pravdy k věcem nižším a temnějším, brzy se obestřou

mrakem nevědomosti, jsou mateny zhoubnými vášněmi. Jak se jim oddají a podlehnou, posilují v sobě otroctví, které na sebe vzaly, a z vlastní svobodné vůle jsou jako zajatkyně. Jenže tohle vše vidí hluboké oko prozřetelnosti od věků vše předvídající a ten, který vše vidí a všechno i slyší,

uděluje každému po zásluze to, co mu bylo dávno napřed usouzeno.
Čistými paprsky jasného Foiba
opěvá Homeros písni úst medových.
Přece však nestačí proniknout do nitra
země ni hlubiny širého moře,
slabé jsouc, paprsků Foibových světlo. -
Jinak je stvořitel velkého světa.
Z vysoka dívá se na všechno dění.
Jemu se nevzepře zemitá hmota
ani mu nebrání černými mraky noc.
V jediný okamžik přehlédne všechno,
i to, co bylo, i jest i co přijde.
Protože jediný obzírá celý svět,
právem jej nazývat můžeme Sluncem."
III.

Tu já: "Běda! znovu propadám ještě horší nejistotě a zmatku!" -
"Jaképak nejistotě, jakému zmatku? Aha! již si mohu myslit, co tě zase mate!" - "Je zřejmě příliš silný rozpor v tom, že Bůh vše předvídá a že je přece nějaké svobodné rozhodování lidské vůle. Neboť jestliže Bůh skutečně vše předvídá a nemůže se nijak mýlit, musí se nutně dít to, co prozřetelnost předvídá jako jistou budoucnost. Zná-li tedy od věčnosti napřed nejen činy, nýbrž i záměry a lidská přání, nebude přece nikomu možné svobodně se rozhodovat. Vždyť by se přece nemohlo stát nic ani by nemohlo vzniknout žádné přání kromě toho, co neomylná prozřetelnost boží napřed vytušila. Neboť mohou-li se úmysly stočit jinam, než bylo předvídáno, nebude žádné pevné předvězení, nýbrž spíše jen nejisté tušení, což však o Bohu věřit pokládám za hřích. Rovněž neschvaluji způsob, jak se někteří domnívají, že mohou roztít uzel této otázky. Tvrdí totiž, že se nestane nic proto, že prozřetelnost předvídala, že se to stane, nýbrž spíše naopak, protože se to stane, nemůže to ujít božské prozřetelnosti. A tak se tedy věc nutně zvrátí v pravý opak, že se totiž nemusí stát, co je předvídáno, nýbrž musí se předvídat, co se stane! Jako by věru byla nesnáz v tom, co je čeho příčinou, zda je předvídání příčinou budoucnosti či nutnost budoucích věcí příčinou prozřetelnosti. Snažme se však dokazovat, ať již o sdružených příčinách platí jakýkoli řád, že se předvídané věci nutně musí stát, i kdyby bylo zřejmé, že předvězení nějaké věci nemůže způsobit její uskutečnění.

Sedí-li někdo, domněnka, že sedí, je nutně pravdivá; ale také naopak, je-li domněnka, že někdo sedí, pravdivá, jistě sedí. V obojím případě je tedy nutnost, v tomto případě sedění, v onom pravdivosti. Jenže ten člověk nesedí proto, že je pravdivé o něm domnění, nýbrž spíše domnění je pravdivé, protože předcházelo

sedění, t. j. již seděl, když se výrok o něm stal. Tak ač důvod pravdivosti jedné věci vychází z druhé, přece je na obou stranách stejná nutnost. Že se podobně může uvažovati o prozřetelnosti a budoucnosti, je zřejmé. Neboť, ač se budoucnost předvídá, protože se stane, ale nestane se zajisté proto, že se předvídá, přece je říci, že buď Bůh nutně předvídá budoucí věci, nebo že se předvídané budoucí věci nutně stanou, což by ovšem samo již stačilo k úplnému zrušení svobodné vůle. Ale jak je pošetilé říkat, že časné události jsou příčinou věčné prozřetelnosti! Avšak domněnka, že Bůh budoucí věci předvídá, protože se mají někdy státi, co je to jiného než mínění, že minulé věci, to, co se někdy stalo, jsou příčinou oné nejvyšší prozřetelnosti? K tomu ještě: Jako platí: 'Vím-li, že něco jistě jest, nutně to také musí být,' tak platí: 'Vím-li, že se něco stane, nutně se to také musí stát.' Tak se tedy stává, že uskutečnění předvídané věci je nevyhnutelné. Konečně, jestli se něčí mínění odchyluje od skutečnosti, nejen to není vědění, nýbrž je to klamné domnění, na hony vzdálené od pravdy skutečného vědění. Pročež, je-li budoucí věc svou povahou taková, že její uskutečnění není jisté ani nutné, kdo by mohl předvídat, že se stane? Jako totiž v skutečném vědění není přimíšena ani špetka nepravdy, tak je zhora nemožné, aby skutečnost ve vědění pojatá byla jiná než pojetí onoho vědění. Vždyť důvodem, proč ve vědění není klamu ani lži, je právě to, že vše nutně musí být takové, jak se pojmá skutečné vědění. Co z toho? Jak předvídá Bůh tuto nejistou budoucnost? Neboť, domnívá-li se, že se nevyhnutelně stane to, co se též může nestáti, mýlí se; ale byl by hřích něco takového si jen myslit, neřku-li vyslovit! Avšak určuje-li, že se něco stane tak, jak to jest, tedy poznává-li, že se něco může státi i nestáti, jaké je to předvídaní, když neobsahuje nic jistého ani pevného? V čem je zde rozdíl od onoho směšného výroku Teiresiova: 'Co řeknu, stane se nebo se nestane?'

V čem by také vynikala božská prozřetelnost nad lidské mínění, jestliže docela lidsky za nejisté považuje to, o čem není jisté, že se stane? Jestliže u onoho nejjistějšího zdroje všech věcí na světě nemůže být nejistota, musí se jistě státi to, co onen zdroj pevně předzvěděl jako budoucnost. Pročež lidé nemohou svobodně nic zamýšlet ani činit, poněvadž všecky jejich úmysly i činy božská mysl, neomylně a bez klamu vše předvídáající, pevně váže k jednomu uskutečnění." - "Kdyby se tato domněnka uznala za pravdu, je zřejmé, jaký soumrak by obestřel lidský život! Marně se věru nabízejí dobrým odměny i zlým tresty, kterých nezasloužili žádným svobodným a dobrovolným výkonem lidského ducha. Ale ze všeho nejnespravedlivější se bude zdát to, co se nyní považuje za největší spravedlnost, že totiž nešlechtní jsou trestáni, šlechtní však odměňováni, poněvadž je k jejich chování neponouká jejich vlastní vůle, nýbrž je dohání nutnost jisté budoucnosti! Nebudou tedy ani neřesti ani ctnosti nic, nýbrž bude spíše jen úplné pomíchání zásluh a naprostý zmatek. A špatnost ze všech největší, že si nelze myslit již nic horšího: poněvadž se všechn řád vyvozuje z prozřetelnosti, lidem však není nic dovoleno ani zamýšlet ani konat svobodně, musí se nutně též naše

špatnosti svalovat na původce všeho dobra. Rovněž by ovšem nebylo již rozumné doufat nebo se modlit a doprošovat. Proč by také někdo v něco doufal, nebo se za něco modlil, když všechny žádoucí věci pevně spojuje řetěz, jehož žádný článek se nedá ohnout? Zruší se tedy jediný styk lidí s jejich bohem, naděje a modlitba. Můžeme-li si za cenu spravedlivého ponížení koupit nejvzácnější boží milost, je to, jak se zdá, jediný způsob, jak mohou lidé s bohem mluvit a stýkat se s tím nedostupným jasem právě v modlitbě ještě dříve, než se s ním úplně spojí. Uzná-li se naprostá nutnost věcí a nebude-li se již věřit, že tato cesta modlitbou je dosud účinná, jak se ještě budeme moci spojovat s nejvyšším původcem veškerenstva, jak se k němu přimknout? Proto, jak jsi před chvílí zpívala, bude lidské pokolení nutně hynout, odděleno jsouc a odpojeno od svého zdroje.

Který nesvár porušil dohodu věcí, který bůh to rozpoutal takovou válku pravdy s pravdou? Každá o sobě stojí pevně, avšak sdružit se společně nechtějí. Či snad souvisí spolu ty pravdy, samostatné, přece však nesporné? Avšak náš duch spoutaný tělem, slepý nemůže v stlumeném světle proniknout jemnou spojitost věcí. Proč však plane tak prudkou touhou odhalit skrytá znamení pravdy? Zda ví, po čem pak v slepotě hmatá? Neboť, kdo by si něčeho přál, co nezná, kdo by měl síly dost běhati za cílem, o kterém neví nic? Kde by jej hledat měl ani, jak - nevěda - poznat, až najde, že nález je docela pravý? Znal snad, dokud zřel s vznešeným duchem, úhrnný celek i jednotné části? Nyní však obestřen mrákotou tělesnou, ačkoli docela neztratil paměť svou, drží jen celek, však části mu unikly. Každý, kdo po pravdě pátrá, je takový neruda: nezná, a přece zas docela neztratil vědomost o tom, co znával. Ve vzpomínkách na pravdu viděnou u boha radí se s celkem a poznává znova; k tomu, co zachoval, přidat se snaží ztracené části."

IV.

Na to ona: "Tyhle těžkosti s prozřetelností jsou staré. Již Markus Tullius velmi horlivě o nich uvažoval, když psal své pojednání O předvídání budoucnosti. Také ty sám jsi dlouho a důkladně o tom bádala, ale dosud se nikomu z vás nepodařilo vyřídit věc dosti bedlivě a jistě. Příčina této nejistoty jest, že síla lidského rozumu nemůže proniknout v prostoru božího předvědění. Kdyby ji bylo možná obsáhnout a pochopit, nezbývala

by již žádná pochybnost.

Pokusím se tedy teprve nyní tu věc náležitě objasnit; napřed však vyřídím ještě to, co tebe znepokojuje. Táže se tebe totiž, proč považuješ za málo účinný výklad těch, kteří se snažili otázku rozřešit? Protože předvzdědění nepokládají za příčinu nutnosti věcí budoucích, mají za to, že toto předvzdědění není na závadu svobodě vůle v svobodném rozhodování. Zda bereš ty odněkud odjinud důvod k nutnosti věcí budoucích než z toho, že předvídané věci nemohou se nestáti? Jestliže předčasná znalost věcí budoucích nečiní budoucí věci zcela nutné, což jsi též sám před chvílí jasně prohlásil, proč se dobrovolné úkony nutně uskutečňují svým docela určitým způsobem?

Abys věděl, co z toho vzejde, dejme tomu, pro příklad, že předvzdědění vůbec není. Z této strany tedy na úkony vycházející ze svobodné vůle nijak netlačí žádná nutnost, co myslíš?" - "Jistě ne." - "Dejme tomu dále, že jest předvídaní, že však na vývoj věcí nečiní žádný nátlak; ob stojí tedy, jak se domnívám, i v tomto případě naprostá svoboda vůle v plném rozsahu. Ale, namítneš, ač předvzdědění nevztiskuje budoucím věcem nutnost dění, je to přece jen předzvěst, že se ty věci nutně stanou. Takhle by tedy bylo postaveno na jisto, že uskutečnění budoucích věcí je nutné, i kdyby nebylo bývalo žádné předvzdědění jich vůbec. Neboť každé znamení jen ukazuje, co jest, avšak nevykonává to, co naznačuje. Pročež jest dříve dokázati, že se vše děje nutně, aby bylo zřejmé, že předpoznání je znamení této nutnosti. Jinak, není-li této nutnosti vůbec, nemůže být ani ono předvzdědění znamením něčeho, co není. Avšak je obecně známo, že spolehlivý důkaz, opírající se o pevné základy, nesmí se konati ani znameními ani důvody branými z vnějšku, nýbrž jen vhodnými a nutnými příčinami vnitřními. Ale jak je možné, aby se nestalo to, co se předvídá jako budoucí? Jako bychom my věřili, že to, co prozřetelnost napřed zná jako budoucí, se nestane, jako bychom spíše za to neměli, i když se to stane, že to předvzdědění ve své podstatě nemělo ani špetku nutnosti vymáhající, aby se ty věci staly! Snadno to pochopíš z tohoto příkladu. Vidíme přece, že se děje dosti mnoho věcí přímo před našima očima; např. co vidíme dělat vozataje při jízdě se čtyřspřežím, při jeho řízení a obracech; a ostatní věci toho druhu. Zda je při tom nějaká nutnost, která působí na vývoj některé z těchto věcí?" - "Sotva. Vždyť by jejich umění bylo zcela neúčinné a marné, kdyby se vše dělo jen z nutnosti." - "Tedy to, co se děje bez nátlaku nutnosti, bylo také již před svým uskutečněním bez nutnosti budoucí. Proto jsou některé budoucí události, na jejichž uskutečnění nepůsobí žádná nutnost. Mám totiž za to, že nikdo neřekne, že to, co se stává nyní, nebylo připraveno jako budoucí již před svým uskutečněním. Tyto události tedy mají zcela svobodný průběh, ač byly předvídané. Neboť jako znalost věcí uskutečňujících se v přítomnosti není jejich nutnou příčinou, tak též předvzdědění, předčasná znalost věcí budoucích, nevkládá do nich, ač se teprve mají státi, žádnou nutnost. Ale namítneš, pochybnost je právě v tom, zda je vůbec možné předvzdědění toho, co se nemusí nutně státi. Vidíš v tom nesoulad a myslíš si, že

předvzdání má v zápleti nutnost. Chybí-li nutnost, že věci vůbec nemohou být předvídány, neboť vědění skutečně nemůže zachytiti nic než věci jisté. A jestliže to, čeho uskutečnění není jisté, předvídá se (zdánlivě) jako jisté, je to jen kalné zdání, nikoli pravé vědění.

Chápati věc jinak, než jaká je skutečně, považuješ jistě za něco docela odchýlného od pravého vědění. Příčina tohoto omylu jest lidské domnění, že vše, co kdo ví, poznává se jen z podstaty a významu toho, co se ví. Právě naopak, neboť vše, co se poznává, nechápe se podle své podstaty, nýbrž podle možností lidí poznávajících. Aby to bylo zřejmé z malého příkladu: tutěž kulatost tělesa poznáváme jinak zrakem a jinak hmatem. Zrak vnímá zdaleka celé tělo najednou paprsky, které na ně vrhá, hmat se však přimkne na oblý povrch a vnímá kulatost po částech, obchází okolo oblíny. Sám člověk se jeví jinak smyslům, jinak obrazivosti, jinak rozumu a jinak čistému rozumu. Smysly totiž posuzují tělo jako hmotu, obrazivost jen tvar sám bez hmoty. Rozum přestupuje obrazivost a znaky zřejmé na jednotlivinách sdružuje celkovou úvahou v obecný pojem. Konečně duch (čistý rozum) má hledisko ještě vyšší, pomíjí totiž i obecný pojem a bystrotí čisté mysli nazírá přímo onu jednoduchou formu, ideu samu. Přitom jest hlavně uvážiti toto: vyšší poznávací schopnost obsahuje v sobě nižší, nižší však nikdy nedostupuje dokonalosti vyšší. Neboť ani smysly nikdy nestačí na víc než hmotu, ani obrazivost nestačí na obecný pojem, ani rozum na ideu samu. Ale duch shlížeje jaksi svrchu, pojímá ideu a tím je s to i chápat vše to, co je nižší, jenže právě tak, jak pojal samu ideu, která však nemohla být známá žádnému jinému činiteli. Neboť poznává i obecné pojmy rozumu i představy obrazivosti i hmotu přístupnou smyslům, nežívá ani rozumu, ani obrazivosti, ani smyslů, nýbrž, abych tak řekla, jediným zásahem ducha, ideově, obsáhne vše. Ani rozum, kdykoli tvoří nějaký obecný pojem, nežívá ani obrazivosti ani smyslů, a přece pojímá i představy i hmotu. Vymezil totiž svůj pojem takto: Člověk je živočich dvounohý, rozumný. Ač je to pojem obecný, přece každý dobře ví, že je to hmota vnímající smysly a nadaná obrazivostí. Ale rozum o něm ví - nikoli pomocí obrazivosti ani smyslů, nýbrž svou schopností pojmotvornou. Také obrazivost; vzala sice začátek svého vidění a tvoření představ ze smyslů, přece však i bez smyslů svým obrazotvorným způsobem, ale nikoli činností smyslovou, kouzlí obrazy všech věcí smyslových. Vidiš tedy, že vše, co poznává, užívá při poznávání spíše vlastní způsobnosti než věci poznávané? A nikoli neprávem; neboť je-li každý soud úkon soudícího, je nutné, aby každý vykonával své dílo ze své moci, nikoli z moci cizí.

Kdysi sloupoví* zrodilo
příliš nejasné učení
starců, kteří tam hlásali,
že prý vjemy a obrazy
vnějších předmětů smysly jen
v duše naše se vtiskují,
jako do desky hlazené,

na níž není nic napsáno,
ruce vrývají písmena.
Avšak nemá-li mysl sil
sama pohyby projevit,
nýbrž leží-li trpně jen,
známky přijímá vnějších těl,
jako zrcadlo vracejíc
věcí vnímavých obrazy,
odkud takovou sílu má
lidský duch, že vše poznává,
shlédne každíčkou podrobnost,
všecko poznání rozčlení,
a co rozčlenil, sdružuje?
Střídá způsoby zkoumání,
brzy k nebesům vzepne se,
brzy sestoupí do hlubin,
potom vrací se do sebe,
pravdou nepravdu vyvrací?
Tahle činnost je vydatná,
je to mocnější příčina,
než jen nečinně přijímat
hmotou vtištěné záznamy.
Arci do těla živého
z vnějška vstoupivší počitek
síly duševní zburcuje:
světlo do oka zapadne,
zvuky ucho zas podráždí.
V duši vzbuzená síla pak
hnutí podobné vyvolá
mezi obrazy vnitřními:
srovná se zjevy vnějšími,
přidá nové ty poznatky
k formám v duchu již složeným."

V.

"Jestliže tedy při tělesném vnímání, ač na čidla působí z vnějška vlastnosti věcí a před činností síly duševní předchází tělesný počitek, který na sebe upoutá činnost ducha a vzbudí ideje, zatím uvnitř odpočívající - opakují, jestliže při tělesném vnímání nepodává se duch trpně počitku, nýbrž ze své síly posuzuje počitek zasahující tělo, tím spíše bytosti, zcela prostě všech tělesných pocitů, nejsou vázány na vnější předměty, nýbrž rozvíjejí vlastní činnost svého ducha.

Různým a rozličným bytostem byly takto dány rozmanité možnosti poznávání. Nehybným živočichům se totiž ze všech poznávacích možností dostalo jen smyslů; takové jsou např. mořské lastury a jiná zvířata, která žijí přirostlá ke kamenům. Obrazivost však mají ta zvířata, u kterých je docela zřejmý jakýsi pud k pohybu, útočení i utíkání. Rozum je však údělem jen člověka, právě jako duch (čistý rozum) jen bytostí božských. Proto nad ostatní vyniká ta poznávací způsobilost, která ze své podstaty sama poznává nejen věci podrobené vlastnímu poznání, nýbrž i poznáním ostatním. Ale což kdyby se smysly a obrazivost vzeprěly rozumu a

prohlásily, že ty obecné pojmy, které nazírá rozum, nejsou nic?
Vždyť prý, co je vnímatelné smysly nebo představitelné
obrazivostí, nemůže být žádný obecný pojem. Bud' prý tedy soud
rozumu je pravdivý, ale potom není nic vnímatelného smysly, nebo,
poněvadž je známo, že je dosti mnoho věcí smysly vnímatelných a
obrazivostí představitelných, je vše rozumování liché a prázdné;
neboť jaksi za obecný pojem prohlašuje to, co je vnímatelné
smysly. Kdyby na to rozum odpověděl, že sice ve svých pojmech
spatřuje též to, co je vnímatelné smysly a představitelné
obrazivostí, že však jejich čítí a představování nemohou se
povznést k poznání pojmovému, protože jejich poznávací možnost
nemůže přesahovat dále za těla a tvary, avšak při poznávání musí
prý se spíše věřit soudu jistějšímu a dokonalejšímu? V tomto
sporu my, kteří máme i možnost smyslového vnímání i obrazivosti i
rozumování, zda bychom nejspíše nehájili věci rozumu?
Podobný je stav, když se lidský rozum domnívá, že božský duch
nemůže budoucnost poznávat jinak, než ji poznává on, lidský
rozum. Uvažuješ přece takto: Zdá-li se, že uskutečnění něčeho
není jisté ani nutné, nemůže se s jistotou předvídat, že se to
stane. O těchto věcech není tedy možné žádné předvězení.
Kdybychom uznali, že je možné i v tomto případě, nebylo by již
vůbec nic, co by se nestávalo nutně. Kdybychom tedy, jako máme
rozum, tak mohli mít i úsudek božského ducha, - jako jsme uznali,
že činnost smyslů a představitivosti, t. j. čítí a představování,
musí ustoupit rozumu, tak bychom uznávali též za velmi
spravedlivé, aby lidský rozum ustoupil duchu božskému. Proto,
můžeme-li, snažme se povznést k vrcholné té činnosti; tam totiž
náš rozum uzří, co v sobě vidět nemůže, a to jest, kterak přece
jen předvězení vidí jako jisté a přesně určené i věci, jejichž
uskutečnění není jisté. Ale tato předběžná znalost není snad jen
klamně domnění, nýbrž neomezená prostota vrcholného vědění.
Všeliká zvířata světem se toulají, různá těla mají.
Některá těla jsou dlouhá a v prachu se plazí,
stále brázdu
táhnouce za sebou; hrudí se smýkají, ryjí půdu
země.
Jiná zvěřata mají zas perutě, volně letí
vzduchem,
lehce se vznášejí v daleké prostory, v čistý
éter vplují.
Jiná však do půdy vtlačují šlápoty, ráda chodí
krokem;
brzy se v zelených lučinách toulají, brzy zajdou
v lesy.
Ačkoli vidíš, že liší se od sebe každé jiným
tělem,
jedno je společné: schýlené hlavy jim tíží chabé
smysly
Jediný člověk si vysoko vypíná hlavy pyšné téměř
lehce mu vzpřímená postava stojí a zhrdá
nízkou zemí.
Nejsi-li nemoudrý pozemšťan, postava sama

připomíná:
protože k nebi se obracíš tváří a čelo nosíš
vzhůru,
vylétni také již duchem svým vysoko, aby tvoje
mysl
netíhla dolů jen k zemi, když duchem se výše
vznésti můžeš!"

VI.

"Poněvadž tedy, jak bylo krátce před tím dokázáno, vše, co se
zná, nepoznává se podle své podstaty, nýbrž jen podle
způsobnosti poznávajících lidí, uvažujme nyní, pokud je to
dovoleno, o podstatě boží, abychom mohli zjistit, jaké je asi
božské vědění. Obecná víra všech rozumných bytostí jest, že Bůh
je věčný. Uvažujme tedy, co je věčnost: neboť pojem věčnosti nám
odhalí zároveň i božskou přirozenost i božské vědění.

Věčnost je tedy neomezené držení života, nezkrácené a spolu
dokonalé držení, což jasněji vysvitne ze srovnání s časnými
věcmi. Neboť vše, co žije do času, to v přítomnosti postupuje od
minulosti do budoucnosti a není nic časného, co by mohlo zároveň
obsáhnout všechnu dobu svého života; zítřek totiž ještě nezabírá,
včerejšek však již ztratilo. Ani v dnešním životě nežijete víc
než jeden jediný prchavý a pomíjející okamžik. Co je tedy
podrobena času, i kdyby, jak prohlásil Aristoteles o světě, ani
se nikdy nezačalo ani nikdy nepřestalo býti, i kdyby se jeho
život dloužil s časovou nekonečností, přece ještě není takové,
aby se právem mohlo považovat za věčné. Neboť třeba jeho život
neměl konce, nezabírá přece a neobsahuje všechen jeho rozsah
najednou, neboť budoucnost ještě v sobě nemá prožitou. Co však
obsahuje a má najednou nezkrácenou plnost nekonečného života,
jemuž nechybí ani nic z budoucnosti ani neuniklo nic z minulosti,
to se právem považuje za věčné. Taková bytost musí být stále sebe
mocna, sebe vědoma, sobě přítomna, být stále se sebou a nekonečný
plynoucí čas musí jí být stálou přítomností. Nemají tedy pravdu
někteří, kteří slyšíce Platonovo mínění, že tento svět ani nikdy
neměl počátek ani nikdy nebude mít konec, mají za to, že prý je
tedy tento stvořený svět tak věčný jako jeho stvořitel. Jiné je
totiž žití život nekonečný, což Platon světu přiřkl, a jiné jest
mít plný rozsah nekonečného života a stále jej v přítomnosti
prožívat, což, samozřejmě, náleží jen božskému duchu. Nesmíme si
myslet, že Bůh je starší než stvořený svět mnohostí času, nýbrž
spíše pro jednoduchost své přirozenosti. Tento stále přítomný
stav stálého života je napodobován oním pohybem časných věcí, a
když se mu nemůže vyrovnat ani jej vytvořit, z nehybnosti rozpadá
se v nekonečnou minulost a nekonečnou budoucnost. A poněvadž, co
je pozemské, nemůže mít najednou veškerou plnost nezkráceného
života, právě tím, že samo jaksi také nikdy nepřestává žít, jak
se zdá, do jisté míry napodobuje to, co zcela vytvořiti nedovede,
přimyká se k jakékoli přítomnosti tohoto nepatrného a
pomíjejícího okamžiku, a poněvadž se trochu podobá oné stálé
přítomnosti, dodává věcem, kterým se jí dostalo, zdání
skutečnosti. Protože však pozemské věci nemohly trvale obstáti,
nastoupily nekonečnou pouť; a tak se stalo, že na té pouti

prožívají nepřetržitý život, jehož plnost nemohly najednou obsáhnout trvale. Chceme-li tedy dávat věcem správná označení, musíme podle Platona říci, že Bůh je věčný, ale svět trvalý. Poněvadž tedy každá soudná bytost chápe věci jejímu soudu podrobené podle své přirozenosti, Bůh pak je stále věčný a stále přítomný, také jeho vědění, povýšené nad všechen plynoucí čas, trvá v prostotě své přítomnosti, a zahrnujíc nekonečnou minulost i budoucnost, v prostém svém poznání vidí vše, jako by se právě dělo v přítomnosti. Chceš-li tedy správně zvážit tuto přítomnost, kterou vše poznává, odhadneš ji nejlépe tak, že to není jaksi předvzdělení budoucnosti, nýbrž spíše vědění přítomnosti nikdy nepomíjející. Proto se raději říká prozřetelnost než předzřetelnost, poněvadž daleko jsou povznesena nad nízkosti, shlíží na vše jakoby s nejvyšší hory světa.

Proč tedy žádáš, aby se nutně stávalo to, co je viděno božským zrakem, když ani lidé nečiní nutným vše, co vidí? Zda tvůj pohled na to, co vidíš, že se právě děje, přidává těmto věcem nějakou nutnost?" - "Jistě ne." - "A přece, je-li náležité srovnávat přítomnost božskou a lidskou, jako vy lidé ve své časné přítomnosti vidíte něco, tak Bůh vidí ve své věčné přítomnosti vše. Proto tohle božské předvzdělení, nijak neměnic podstatu ani vlastnosti věcí, vidí před sebou jako přítomné to, co se teprve stane někdy v daleké budoucnosti. Ve svém soudu o věcech se nemate a nemylí, a jediným pohledem své mysli poznává i to, co přijde nutně, i to, co se nemusí státi. Je to tak, jako když vy na zemi vidíte procházet se člověka a na obloze vycházet slunce: ač vidíte oba děje zároveň, přece je rozeznáváte a víte, že tenhle je nutný, onen dobrovolný. Tak tedy božský duch vše prozíraje, nikterak nemate vlastnosti věcí, které jsou sice před ním stále přítomné, ale co do času budoucí. Tím to jest, že tohle předvzdělení není pouhá domněnka, nýbrž spíše poznání podepřené pravdou, poněvadž poznává, že se stane něco, o čem dobře ví, že se státi nemusí.

Jestliže nyní namítneš, že to, co Bůh vidí jako budoucí událost, nemůže se nestát, co pak se nemůže nestát, to že se děje nutně, a vnucuješ mi to slovo nutnost, odpovím ti nerozbornou pravdou, kterou však uzná sotva kdo jiný kromě badatele o věcech božských. Odpovím ti totiž, že tato budoucí událost je - hledíc k božímu vědění - nutná, ale podle své vlastní povahy se jeví jako zcela volná a nezávislá. Je totiž dvojí nutnost, jedna prostá, např. že jsou všichni lidé nutně smrtelní, druhá podmíněná, např., víš-li, že se někdo prochází, musí se procházet. Vždyť to, co někdo ví, nemůže být jinak, než jak se ví, jenže tento stav ještě není ona prostá nutnost. Tato podmíněná nutnost totiž neplyne z vlastní podstaty věci, nýbrž z připojené podmínky. Toho, kdo se dobrovolně chce procházet, nedohání přece žádná nutnost, ač ve chvíli, kdy již chodí, nutně musí kráčet. Právě tak tedy, jestliže prozřetelnost vidí něco přítomné, musí to nutně být, ač v jeho podstatě nutnosti není. Proto Bůh vidí v přítomnosti i budoucí věci, které se dějí ze svobodné vůle. Ať se tedy tyto věci před božím okem dějí nutně, je tato nutnost podmíněna božím věděním, ale - hledíc k jejich přirozenosti - zachovávají

naprostou svobodu. Není tedy pochyby, že se stane vše, o čem Bůh napřed ví jako o budoucím, ale leccos z toho vzejde ze svobodného rozhodnutí; ač se ty věci uskuteční, přece, jsouce, nepozbývají své přirozenosti, podle které by se byly před uskutečněním také mohly nestáti.

Co tedy na tom záleží, že nejsou nutné, když - poněvadž Bůh o nich ví - musí se uskutečnit stůj co stůj? Rozdíl je v tom, v čem byl v předešlém příkladě o vycházejícím slunci a člověku na vycházce. Ve chvíli, kdy se tyto děje dějí, nemohou se nestávat, ale přece jeden z obou dějů byl nutný již před uskutečněním, druhý však nikterak. Tak též vše, co Bůh má jako přítomné, bezpochyby jest, ale přece je něco z toho nutné svou podstatou, něco však závisí na vůli konajících.

Nikoli neprávem jsme tedy řekli, že - hledíc k božskému vědění - jsou věci nutné, samy o sobě však jsou prosty všech závazků nutnosti. Právě tak vše, co je přístupno smyslům, je - hledíc k rozumu - obecný pojem, samo o sobě však jednotlivina. ‚Ale,‘ namítneš, ‚mohu-li měnit své úmysly, vyhladím prozřetelnost tím, že prostě změním násilně to, co ona předvídá.‘ Odpovím: Můžeš se sice uchýlit od svého záměru, ale poněvadž všudypřítomný, neomylný pohled prozřetelnosti, vidí, i že to můžeš učinit, i zda to učiníš a kam své úmysly obrátíš, nemůžeš ujít božskému předvědění, jako se nemůžeš schovat, i kdybys vyvíjel sebevětší a seberozmanitější dobrovolnou činnost, očím přítomného člověka.‘ Co tedy odpovíš? Snad že se božské vědění bude měnit podle tvé vůle, takže, jakmile chceš to a ono, také ono bude zřejmě měnit své poznání? Jistě ne. Vždyť boží pohled předbíhá vše budoucí dění, stáčí je a povolává před přítomnost svého poznání; a nemění se, jak ty se domníváš, protože by snad poznávalo brzy to a brzy zase ono, nýbrž jediným pohledem předejde všecky tvé změny a obsáhne je, samo trvající nezměněno.

Tohoto zpřítomňování při poznávání, zabírání a vidění všech věcí nenabyl Bůh z uskutečňování věcí budoucích, nýbrž z pouhé jednoduchosti své podstaty. Tím se zároveň odklízí i ta nesnáze, o které jsi před časem prohlásil, že není důstojná, totiž, že prý naše budoucí osudy jsou příčinou boží vševědouceho. Vždyť tato moc vševědouceho, obsahující vše stále přítomným poznáváním, určila ráz všeho dění vůbec, sama však v ničem není závislá na budoucnosti. Proto zůstává lidem nezkrácená svoboda vůle a volného rozhodování a nikoli nespravedlivé zákony určují odměny a tresty za činy vycházející ze svobodné vůle, prosté všeho nátlaku. Trvá též Bůh, který se na vše dívá shůry, vše ví napřed. Stále přítomná věčnost jeho vidění splývá v jedno s našimi budoucími činy a ta uděluje dobrým odměny, zlým pak tresty. Ne nadarmo skládáme na Boha své naděje a modlitby, které, jsou-li řádné, nemohou být neúčinné. Odpírejte tedy neřestem, pěstujte ctnosti, těšte se dobrou nadějí a vysílejte k nebi pokorné modlitby! Nechcete-li před tím zavírat oči, máte mnoho naléhavých důvodů žít řádně a šlechetně, poněvadž jste stále na očích soudci vševidoucímu!"

OBSAH

ÚVOD 5

PRVNÍ KNIHA 15

Úvod.

Filosofie lékařkou.

Příčiny BoĚthiova pádu.

Svět není řízen náhodou, nýbrž božským rozumem.

Nesprávné domněnky kalí správný názor.

DRUHÁ KNIHA 44

Filosofie utěšuje.

Štěstí nezáleží v nahodilých věcech, bohatství, hodnostech, moci a slávě.

I nepříznivý osud bývá lidem prospěšný.

Svornost a láska jsou pevné základy blaha.

TŘETÍ KNIHA 81

Účinnější léky.

Všichni touží po blahu, jenže je hledají v pomíjejících statcích tohoto světa, v bohatství, hodnostech, moci, slávě a tělesných rozkoších.

Pravé blaho je však jen v Bohu.

ČTVRTÁ KNIHA 135

Dobří mají stále moc, zlí jsou zavrženi a bezmocni. Nepravost nezůstane nikdy bez trestu.

Šlechetní dojdou svého cíle, nešlechetní nedojdou.

Dva zdroje konání, vůle a moc.

Tresty mají napravovat a zastrášovat. Prozřetelnost a osud.

Každá příhoda, milá i nemilá, je dobrá, protože je prospěšná.

PÁTÁ KNIHA 181

Co je náhoda.

I náhoda se řídí zákony.

O svobodné lidské vůli.

O božské prozřetelnosti.

Věčnost.

Bůh je věčný, svět trvalý.

Závěr.

EDIČNÍ POZNÁMKA 217

Anicius Manlius Severinus BOÓTHIUS

FILOSOFIE UTĚŠITELKA

Z latinského originálu *De consolatione philosophiae* přeložil a úvod napsal Josef Hruša. Ediční poznámku napsal Pavel Šaradín. Podle původního vydání nakladatelství B. Hendricha v Praze roku 1942 vydalo nakladatelství Votobia v Olomouci roku 1995 jako 37. svazek edice Malá díla, kterou řídí Petr Mikeš a Pavel Šaradín. Obálku (s použitím motivu z Mauzolea Gally Placidie v Ravenně) navrhl Petr Palarčík. Typograficky upravila Marta Švecová. Ve Votobii vydání první.

ISBN 80-7198-021-8

Ve volné edici Malá díla dosud vyšlo:

1. Friedrich Nietzsche Filosofie v tragickém období Řeků
2. Friedrich Nietzsche Duševní aristokratismus
3. Thomas Mann Schopenhauer
4. Arthur Schopenhauer Génius, umění, láska, světec
5. Martin Buber Cesta člověka podle chasidského učení
6. Martin Buber Obrazy dobra a zla
7. Jacques Loreilhe Léon Bloy
8. Oscar Wilde Intence
9. M. Scott Peck Meditace
10. Rabindranath Thákur Česání ovoce
11. Friedrich Nietzsche Soumrak model
12. Thomas de Quincey Vražda jako krásné umění
13. Arthur Schopenhauer Metafysika lásky a hudby
14. Romano Guardini Těžkomyslnost a její smysl
15. František Xaver Šalda O tzv. nesmrtelnosti díla básnického
16. Friedrich Schiller Estetická výchova
17. Friedrich Nietzsche O životě a umění
18. Friedrich Nietzsche Antikrist
19. Václav Černý Rasismus, jeho základy a vývoj
20. Arthur Schopenhauer Spisovatelům a čtenářům
21. Henri Bergson Duše a tělo
22. Barbey d'Aurevilly Hostina Atheistova
23. William Butler Yeats Eseje I.
24. William Butler Yeats Eseje II.

25. Johann Wolfgang Goethe Pohádka o zeleném hadu a krásné Lili
 26. Czesław Gombik Český novotomismus třicátých let
 27. Oscar Wilde De profundis
 28. Ladislav Klíma Traktáty a diktáty
 29. William Butler Yeats Objevy
 30. Seneka vychovatel a utěšitel
 31. Cioran Sylogismy hořkosti
 32. Maurice Maeterlinck Smrt
 33. Ladislav Klíma Boj o vše
 34. Oscar Wilde Epistola in carcere et vinculis
 35. Rainer Maria Rilke Rodin
 36. Jan Máchal Bájelství slovanské
37. Boethius Filosofie utěšitelka